

MUALLAKA ŞİİRLERİNDE KADIN ALGISI

Hazırlayan
Neslihan BOZ
Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Adem ERYİĞİT

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI
Yüksek Lisans Tezi
İĞDIR/2020
Her Hakkı Saklıdır

**T.C.
IĞDIR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

MUALLAKA ŞİİRLERİNDE KADIN ALGISI

**Hazırlayan
Neslihan BOZ**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Adem ERYİĞİT**

**TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELEGATİ BİLİM DALI**

**IĞDIR/2020
Her Hakkı Saklıdır**

TAAHHÜTNAME

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

Neslihan BOZ

ÖZET

MUALLAKA ŞİİRLERİNDE KADIN ALGISI

BOZ, Neslihan

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Adem ERYİĞİT

AGUSTOS, 2020,102, Sayfa.

Bu çalışmada, muallaka şiirlerinde kadın algısı ele alınmıştır. Öncelikle bu dönemi anlatırken neden ‘cahiliye’ adlandırılmasına başvurulduğu açıklanmış ve dönemin adı ile sosyal yaşantısı arasında bağ kurulmuştur. Cahiliye dönemine genel bir bakış açısı çizilmiş, toplumun karakteristik yapısına, sahip oldukları ilimlere, inandıkları dinlere, yaşadıkları coğrafyanın da verdiği psiko-sosyal tutum neticesinde kadına olan bakış açılarına ve bu sosyal hayat içerisinde kadının konumuna değinilmiştir.

Cahiliye Döneminin sosya-kültürel yapısı ve edebiyatla olan bağı incelenirken, her biri bir edebiyat harikası olan muallakaların önemi üzerinde durulmuştur. Muallaka şairlerinin hayatlarına kısaca değinilmiş, şiirlerinden örneklere yer verilmiştir. Daha sonra bu şiirler içerisinde kadının konu edinildiği beyitler yorumlanmaya çalışılmıştır. Cahiliye kadınının sosyal statü farkı, gündelik yaşamı, annelik ve eşlik durumu, ahlakî yapısı, giyim kuşamları ve dönemin güzellik anlayışıyla ifade edilen fiziki yapısı gibi özellikleri aktarılırken muallaka şiirleri referans alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cahiliye, kadın, muallaka

ABSTRACT

THE İMAGE OF WOMEN İN MUALLAKA POETRYS

BOZ, Neslihan

Master Thesis Department

Basic İslamic Studies

Department of Arabic Language and Rhetoric

Advisor: Dr. Öğr. Üyesi Adem ERYİĞİT

AUGUST, 2020, 102, Pages.

This study aims to analyse the image of women in Muallaka Poetrys. As a prologue we tried to comprehend why this era was named "Cahiliyye" and looked into the relationship between sociology and the daily life of the people. We targeted to depict a general view of the said period through the main characteristics of the society; in terms of the beliefs, tradition and scientific background as well the geography shaping the conception of women as individual.

poetry- each definitely is a masterpiece- and While scrutinizing Cahiliyye period social structure, we detailed many Muallaka their famed poets whom deserves all the respect. In these poems womens are defined and reviewed. Finally women's social status, ethical duties, daily routines, their maternal and matrimonial conditions, besides the physical, and aesthetic characters are revealed by almost each verse of the poems.

Key words: Cahiliyye, muallaka, women

ÖNSÖZ

Kadınlar, tarih boyunca sosyal hayatın temel parçası olmuş, kimi zaman da tarihin akışına yön vermişlerdir. Bu sebeple toplumların hafızasındaki kadın olgusu, sosyal yaşamdaki rolleri itibarıyla zamana ve mekana göre değişiklik göstermiştir. Şunu vurgulamak gerekir ki, cahiliye toplumunda kadın algısı zannedildiği kadar kötü ve karalanacak bir yapıda değildi. Çünkü cahiliye; köleler ve cariyeler gibi dışlanan, toplumda ikinci sınıf muamelesi gören kadınların dışında, sosyal ve ekonomik statüsü yüksek olup topluma yön veren, erkeklerden bile daha üstün tutulan kudret sahibi kadınların da var olduğu bir dönemdir.

Çalışmamızda sözünü ettiğimiz cahiliye döneminde kadın algısı hakkında ulaştığımız en sağlam bilgileri yine o dönemde yazılmış şiirlerden almaktayız. Sözlü sanatın en parlak dönemini yaşadığı bu asırda yazılmış şiirleri cahiliye dönemi Arap toplumunun özü, kültürü, hukuku, benliği ve hususî bir medeniyet ilmi olarak nitelendirmek mümkündür. Çöl hayatı yaşayan bedevî Arapların tabiatla iç içe oluşu, onların kelimelerle ve kelimelerin sihirli dünyalarıyla daha çok hemhal olmalarına sebep olmuştur. Dünya edebiyatının çağlar geçse de parlayan yıldızı olmaya devam eden muallakalar, cahiliye dönemini, senaryosu yazılmış bir film gibi bizlere sunmaktadır. Bu bağlamda çalışmamızın asıl konusu olan muallaka şiirlerinde kadın algısını ele alırken daha çok şiirlere ve muallaka kasidelerine yer vererek çıkarımlarda bulunduk.

Çalışmamız ana hatlarıyla, girişten sonra iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmamızın amacı, içeriği ve önemi, çalışma usulümüz ve araştırmanın problematiğini ele almaya çalıştık. Birinci bölümde, *Cahiliye Dönemi ve Kadın* başlığı altında cahiliye kavramına ve dönemin sosyal yaşantısına vurgu yaptık. Cahiliye döneminin bazı olumsuz tutum ve davranışları kapsamında bu dönemdeki sosyal sınıf ayrımını, toplumun alt kesiminden sayılan sınıflara karşı elit tabakanın tutum ve davranışlarını ve kimi kabileler arasında görülen kız çocuklarının diri diri toprağa gömülme âdetini, topluma cahiliye denmesine sebep olan inanış biçimlerini ve dini yapılarını ele aldık. Bunun yanında dönemin olumlu yanlarına değinmek amacıyla cahiliye dönemi Arap toplumunun fazilet sayılabilecek davranışlarını ve ilimden uzak

bir devir olmadığını vurgulamak maksadıyla da devrin ilimlerini inceleyip aktarmaya çalıştık. Daha sonra konumuzun ana mevzusu olan muallaka şiirlerinde kadın algısını ele almak için çalışmamızda geniş yer ayırdığımız *Cahiliye Döneminde Kadın Algısı* başlığı altında tarihçilerin dağınık bir şekilde aktardığı kadın mevzusunu belli başlı konular dahilinde düzenleyip aktarmaya çalıştık.

Çalışmamızın *Cahiliye Toplumunda Edebiyat ve Şiir* başlığı altında incelediğimiz ikinci bölümünde ise, bu dönemde edebiyata verilen öneme, söz sanatlarının ustaca kullanımına, şairin ve şiirin toplum nezdindeki yerine temas ettik. Cahiliye döneminde edebiyat ve şiir konularının aktarımından sonra Muallaka şiirleri, şairleri ve bu şiirlerin önemi konusunda açıklamalar yaptık. Çalışmamızın ikinci ana temasını içeren son bölümünde, şairlerin kasidelerindeki, nesb bölümünü ve sonrasında kadın temasının geçtiği yerleri inceleyip, şairlerin kadını ele alış yöntemlerine göre birkaç küçük başlık altında şiirleri tasnif ettik. Her bir başlık için Muallakatu's Seb'a diye adlandırılan şiirlerin yedi şairi de incelenmiş başlık ile alakadar belli başlı kısımları alınıp tamamen özgün yorumlar yapılmıştır.

Bu çalışmamda bana rehberlik eden, ilgisini esirgemeyen, kıymetli fikir ve eleştirilerinden istifade ettiğim saygı değer hocam ve tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Adem ERYİĞİT'e, çalışmamı baştan sona okuyarak fikirlerini beyan eden, ilmî ve manevî desteğini benden esirgemeyen kıymetli hocam Arş. Gör. Nurullah İRVEN'e, Arapça tercümelerimi yakından takip edip, bilgilerini paylaşarak bana yol gösteren saygı değer hocam Dr. Öğr. Üyesi Ahmad ALKHALİL'e teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Eğitim hayatım boyunca en büyük destekçim olan bana azmi ve kararlılığı öğreten sevgili babam Ergün KARADENİZ'e, beni her daim güzel ahlaka ve ilme sevk eden sevgili annem Hatice KARADENİZ'e, tez boyunca kararlı bir şekilde çalışmamı sürdürmemde manevi desteklerini ve sonsuz sabrını esirgemeyen eşim Ali BOZ'a ve kızım Sueda BOZ'a sonsuz şükranlarımı sunarım.

Neslihan BOZ

İğdır 2020

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1
LARAŞTIRMANIN AMACI, İÇERİĞİ VE ÖNEMİ	1
II. ÇALIŞMA YÖNTEMİ VE ÇALIŞMADA KULLANILAN KAYNAKLAR.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

CAHİLİYE DÖNEMİ VE KADIN

1.1. Kavramsal Çerçeve de Cahiliye.....	6
1.2.Cahiliye Dönemi Arap Toplumu	10
1.2.1. Cahiliye Döneminde Sosyal Sınıf Tabakaları	14
1.2.1.1.Hürler.....	14
1.2.1.2.Esirler	14
1.2.1.3.Mevâliler (Azatlılar).....	16
1.2.2. Cahiliye Dönemi Arap Toplumunda Fazilet Sayılan ve Övgü Gören Bazı Davranışlar	18
1.2.3. Cahiliye Dönemi Arap Toplumunun Sahip Olduğu Bazı İlimler	24
1.2.4. Cahiliye Dönemi Arap Toplumunun Dini Yapısı.....	27
1.2.4.1. Putperestlik (Paganizm)	27
1.2.4.2.Hristiyanlık	31
1.2.4.3.Yahudilik.....	32
1.2.4.4.Mecûsîlik.....	32
1.2.4.5.Sâbiîlik	33
1.2.4.6. Haniflik	33
1.2.5. Cahiliye Döneminde Kadın Algısı.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

CAHİLİYE DÖNEMİNDE EDEBİYAT VE MUALLAKA ŞİİRLERİ

2.1. Cahiliye Toplumunda Edebiyat ve Şiir.....	51
2.2. Muallaka Şiirlerinin Yeri ve Önemi.....	58
2.2.1. Muallaka.....	58
2.2.2. Muallaka Sahipleri, Bu Şiirlerin İçerikleri Ve Özellikleri.....	59
2.3. Şiirlerinden Örneklerle Muallakât-ı Seb’a Şairleri	63
2.3.1. İmruu’l Kays b. Hucr.....	63
2.3.2. Tarafe b. el-‘Abd.....	65
2.3.3. Zuheyr b. Ebî Sulmâ	67
2.3.4. Lebîd b. Rabî’a	68
2.3.5. ‘Amr b. Kulsûm.....	70
2.3.6. ‘Antera b. Şeddâd.....	71
2.3.7. el-Hâris b. Hillize	73
2.4. Muallaka Şiirlerinde Kadın Algısı	75
2.4.1. Sevgilinin Yurdu	75
2.4.1.1. İmruu’l Kays.....	76
2.4.1.2. Tarafe b. el-‘Abd.....	77
2.4.1.3. Zuheyr b. Ebî Sulma.....	77
2.4.1.4. Lebîd b. Rebî’a.....	78
2.4.1.5. ‘Antere b. Şeddâd	78
2.4.1.6. el- Hâris b. Hillize.....	78
2.4.2. Sevgiliye Olan Duygusal Bağlılık (Aşk, Özlem, Hasret, Tutku vs.).....	79
2.4.2.1. İmruu’l Kays.....	79
2.4.2.2. Tarafe b. el-‘Abd.....	80
2.4.2.3. Lebîd b. Rebî’a.....	80
2.4.2.4. ‘Amr b. Kulsûm	80
2.4.2.5. ‘ Antera b. Şeddâd	81
2.4.2.6. el- Hâris b. Hillize.....	81
2.4.3. Kadında beğenilen dış görünüş, fiziki yapı	82
2.4.3.1.İmruu’l Kays.....	82

2.4.3.2. Tarafe b. el-‘Abd.....	83
2.4.3.3. Lebîd b. Rebî’a.....	83
2.4.3.4. ‘Amr b. Kulsûm	83
2.4.3.5. ‘Antera b. Şeddâd	84
2.4.4. Muallaka Şiirlerinde Kadınların Kullandıkları Malzemeler.....	84
2.4.4.1. İmruu’l Kays.....	85
2.4.4.2. Tarafe b. el-‘Abd.....	87
2.4.4.3. Zuheyr b. Ebî Sûlmâ.....	87
2.4.4.4. Lebîd b. Rebî’a.....	88
2.4.4.5. ‘Antera b. Şeddâd	88
2.4.5. Muallaka Şiirlerinde Sazende, Cariye ve Hizmetçi Olarak Kadın	88
2.4.5.1. Tarafe b. el-‘Abd.....	89
2.4.5.2. ‘Amr b. Kulsum	90
2.4.5.3. el-Hâris b. Hıllize.....	90
2.4.6. Savaşta Kadın	90
2.4.6.1. ‘Amr b. Kulsum	91
SONUÇ.....	93
KAYNAKÇA	96
ÖZGEÇMİŞ.....	103

KISALTMALAR

Ansk	Ansiklopedi
A.s	Aleyhisselam
Ank	Ankara
Bkz	Bakınız
Byy	Baskı yeri yok
Çev	Çeviren
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
DİA	Diyanet işleri Ansiklopedisi
İst	İstanbul
İÜ	İstanbul Üniversitesi
H.z	Hazreti
S.a.s	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
s	Sayfa
Tsz	Tarihsiz
Yay	Yayınları

GİRİŞ

İ.ARAŞTIRMANIN AMACI, İÇERİĞİ VE ÖNEMİ

Bilindiğı üzere İslâmiyet'in zuhurundan önceki döneme Cahiliye denilmektedir. Çalışmamız, ele aldığımız dönemin tanımı, sosyal yaşamı, sosyo-kültürel yapısı, ahlaki zemini ve bu ortamdaki kadının yerini anlatmayı hedeflemektedir. Cahiliye çağını tarihin bir devri niteliğinde ele aldığımızda onun her bir konusunun ayrı bir çalışma gerektirdiğini belirtmek gerekir. Bizim asıl hedefimiz bu dönemin şartları içerisinde hem olumlu hem de olumsuz yanlarıyla tarihi önyargıları bir kenara bırakarak kadının dönemin sosyal zeminindeki rolünü ve toplumun zihinlerindeki imajını değerlendirmek olacaktır.

Cahiliye dönemini ana hatlarıyla incelerken, toplumun olumlu ya da olumsuz bir takım tutum ve davranışlarını yine dönemin şartlarına göre değerlendirmeyi amaç ediniyoruz. Bu minvalde, cahiliye dönemi Arap toplumunun sosyal yaşantısına, dini yapısına, adına cahiliye denmesine sebep olan davranışlarına, fiillerine ve inançlarına değinirken öte yandan, erdemli fiillerine, estetik tutkusuna ve onları tarihin önemli medeniyetlerinden biri yapan edebiyat unsuruna vurgu yaparak çalışmamızın içeriğini oluşturmaktayız.

Tıpkı dönemin sosyal yaşamında kadının durumu üzerine tamamen olumlu ya da olumsuz yorum yapamadığımız gibi cahiliye dönemi Arap toplumunun zihnindeki kadın algısı üzerinde de kesin bir görüş bildirmek mümkün olmayacaktır. Özellikle de bu dönemin toplumunu etkisi altına alan sosyal sınıf ayrımı, kadına bakış açısı konusunda kesin ve genel kanaat bildirmekte zorlanmamızın asıl sebebi olmaktadır. Kadın, genel itibariyle cahiliye dönemi Arap toplumunda hak ettiği yeri alamasa da şiirleri süsleyen ve kıymetlendiren şairlerin eşsiz bir ilham kaynağı olmuştur. Çalışmamızda geniş yer ayracağımız edebiyat ve şiir, bu devir hakkında en sağlam ve geniş kapsamlı bilgileri bize ulaştırırken toplumun kadına olan algısını da kusursuzca aktarmaktadır.

Araştırmalarımız sonucunda gördük ki, şiir dönemin en çok itibar edilen medya ayağıydı. Başta kabile reisleri olmak üzere ileri gelenlerin son derece tesirli ve sihirli bir silah olan şiir sanatıyla ilgilenmesi, kabile için büyük ayrıcalık sayılırdı. Şiirde övülen

yüceltilir, yerilen ise alçaltılırdı. Toplumda bu denli önemli yer tutan şiir sanatı ve bu sanatı icra eden şairler, toplumun en itibar görülen kişileri hiyerarşisinde yerini alırdı. Şiir müsabakalarında dereceye girerek Kâbe'nin duvarına asılan şiirler ise meşhur Muallakalardı.

Muallaka kasideleri, şairlerini de meşhur etmiş ve günümüze kadar korunmuş cevherlerdir. Kadın temasının bu kasidelerde kullanılması ve geniş yer tutması ise muallaka şiirlerine ayrı bir değer katmıştır. Muallaka şiirlerinde kadın, şairin başına taç ettiği, gönlünde taht kurduğu ve koruyup, sakındığı kişidir. Şair sevgilisine olan duygularını anlatırken kullandığı ifadelerle aslında sadece kendi bakış açısını değil aynı zamanda o dönemdeki kadınların toplum nazarındaki psiko-sosyal algısını da edebî ifadelerle dile getirmiştir. Ayrıca bu kasideler, kadınların fizikî görünüşleri, kullandıkları malzemeleri, giyim kuşamları ve toplumdaki rolleri hakkında da önemli bilgiler içermektedir. Amacımız, şairlerin kadını ele alış biçimlerini referans göstererek, cahiliye dönemi Arap toplumunun kadın algısına nasıl bakılması gerektiğine ışık tutmak ve gerek İslâmî gerekse de edebî araştırmalar yapan kimselere ön bilgi sunmaktır.

Muallaka şiirlerinde kadın algısı konusunu incelerken kaynaklardan bu konuyla ilgili malzeme toplamada ve toplanan bu malzemeyi bir plan dâhilinde ortaya koyma noktasında problem yaşanmıştır. Ayrıca incelenen kaynakların kadın konusunu sunuş ve ele alış şekillerinden doğan bir dizi zorluklarla karşılaşmıştır.

Çalışmamızın başından sonuna kadar karşılaştığımız en büyük problemlerden biri, tarih yazımının ana hatları olan milletlerden kabilelere, kabilelerden devletlere giden yolda hükümler kurma, savaşlar, medeniyetlerin ve milletlerin siyasi yapılarındaki otoriter temellerin tamamen eril yapıda olmasından dolayı tarihi kaynakların, kadına kayda değer bir yer vermediği görülmüştür. Kadınlara ilgili olan tarihi kaynakların ise az ve dağınık yapıda olması çalışma esnasında zorluk yaşamamıza sebep olmuştur.

Kadın, devletlerin, milletlerin, toplumların ve ailelerin en ince detayı ve temel taşıyken tarih kitaplarında adından fazla söz ettirememiştir. Çalışmamızda da konu edindiğimiz cahiliye dönemi Arap toplumunun kadınlarından hükümdar olan, komutanlık yapan, ticaret yapan, şair olan ve daha nice tarihin önemli sayfalarında yer tutabilecek kadın

şahsiyetlerin varlığı bilinmektedir. Özellikle de Hind bt. Utbe gibi savaşın seyrini değiştirecek kudrette ve kabiliyette olan kadınlardan önemli isimlerin tarih sayfalarında hakettiği yeri tutmadığı görülmüştür.

Cahiliye dönemindeki kadının sosyal hayatta ve toplum tasavvurundaki yerini görebilmek için döneme ait şiirler bilhassa da muallaka şiirleri ve Hz. Muhammed'in (s.a.v) peygamberliğinin ilk dönemlerinde yaşayan kadınların yaşamları da bizlere bu konuda önemli ölçüde bilgiler sunmaktadır. İslâm'ın getirmiş olduğu yenilikler çerçevesinde yapılan karşılaştırmalar da kadının o dönemdeki konumu hakkında yorum yapma imkanını doğurmuştur.

Söz konusu dönem ile ilgili bilgileri günümüze kadar gelmiş ve ulaşabildiğimiz kaynaklar ışığında anlatmaya çalıştık. Bu hususta üzerinde titizlikle durduğumuz nokta genelleme yapmaktan kaçınmak olmuştur.

II. ÇALIŞMA YÖNTEMİ VE ÇALIŞMADA KULLANILAN KAYNAKLAR

Çalışmamızın bütünü kaynak tarama yöntemine dayanmaktadır. Ele aldığımız konu, Cahiliye döneminde ve muallaka şiirlerindeki sosyolojik ve psikolojik açıdan kadın algısı olduğundan, ilk dönem eserlerindeki cahiliye toplumunun genel özelliklerine, edebiyata, muallaka şiirlerine ve kadına dair rivayetler ele alınmıştır. Bundan dolayı araştırmamızın temel dayanak noktasını cahiliye dönemindeki sosyal yaşam, edebiyat, muallakalar ve kadınla ilgili rivayetler oluşturmaktadır.

Araştırmamızı yaparken konumuzun içeriği gereği çalışmamızın sadece İslam tarihi, Arap dili edebiyatı ve tarihi ile değil, aynı zamanda temel İslam bilimlerinin farklı alanları ile de bağlantılı olduğunu gördük. Bu yüzden çalışmamızı tefsir, hadis gibi ilimlerden de yararlanarak disiplinler arası bir çalışma tekniğiyle yürüttük.

Anahatlarıyla iki bölümden oluşan çalışmamızın ilk bölümünde cahiliye döneminde kadın konusunu ele alındığından “cahiliye” kelimesinin mana ve menşei ile başlayıp bu döneminin sosyal yaşantısına, bazı ahlâkî tutum ve davranışlarına, dini yapısına ve dönemin kadın algısına dair genel bir bakış açısı çizilmiştir. Bunları yaparken de bazı Kur'an-ı Kerim ayetlerine, tarihî ve edebî eserlere ve günümüzde bu konular hakkında yazılmış kaynaklara başvurulmuştur. Kavramsal çerçevede cahiliye kelimesini incelerken, İbn Manzûr, Ebî'l Fadl Cemâleddîn Muhammed b. Mukerrem'in *Lisânu'l 'Arab*, Râğıb el-İsfehânî'nin *Mufredât Elfâzu'l Kur'an*, Süleyman Tülücü'nün *Cahiliyye Kelimesinin Mana ve Menşe'i*, Şevki Dayf'ın *Târîhu'l Edebi'l 'Arabî (el-'Asru'l Câhiliyyu)*, Ignac Goldziher'in *Klasik Arap Literatürü* adlı eserlerinden faydalandık.

Cahiliye dönemi sosyal yaşamı, dini yapısı, fazilet sayılmış bazı davranışları ve kadın algısı konusunda; İbn Hişam'ın *Es-Sîretu'n-Nebeviyye I*, Basrî el-Bağdâdî'nin *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, es-Seyyid Cafer Hüseyinî'nin *Târîhu'l Edebi'l 'Arabî (Asrun Ma Kable'l islam)*, İbnu'l-Esîr'in *el-Kâmil fî't-Târîh I*, Hasan b. Bişr el-Âmidî'nin *el-Mu'telif ve'l Muhtelif*, Philip K. Hitti'nin *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, Cevad Ali'nin *el-Mufasssal Fî Târîhi'l-'Arab Kable'l-İslam*, es-Seyyîd 'Abdulazîz Sâlim'in *Târîhu'l-'Arab fî 'Asri'l-Câhiliyye*, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel'in *Müsned*, en-Nuveyrî Ahmed b. Abdulvehhab'ın *Nihâyetu'l-Erab fî Funûni'l-Edeb*, İbn Kesîr

İsmâil b. Amr'ın *el Bidaye ve'n- Nihaye*, İbn Abd-i Rabbih, Ahmed b. Muhammed'in *el-İkdu'l Ferîd*, Süleyman b. Ahmed b. Eyyub et-Taberanî'nin *ez-Zihadat Fî Kitâbil-Cûd ve's Seha*, İbn el-Kalbî, *Kitâbu'l-Asnâm (Putlar Kitabı)*, el-Âlûsî'nin *Buluğu'l-Ereb fî Mâ'rifeti Ahvâli'l-'Arab*, Muhammed Hamza İbrahim'in *el-Edyân fî Şibhi-l-Cezîreti-l-'Arabiyye Kable-l İslam*, Ebû Ca'fer Muhammed İbn Habîb el-Bağdâdî'nin *Kitâb'ul Muhabber*, eserlerinde istifade ettik. Konuyu ele alırken bu eserlerin yanında, Neşet Çağatay'ın *İslam Dönemine Dek Arap Tarihi*, Ahmet Subhi Furat'ın *Arap Edebiyatı Tarihi (Başlangıçtan XVI. Asra Kadar)*, Kenan Demirayak'ın *Arap Edebiyatı Tarihi-1*, Neşet Çağatay'ın *İslam'dan Önce Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı*, C. Zeydan'ın *Târîhu Edebi'l-luğati'l-'Arabiyye ve İslam Uygarlıkları Tarihi (Câhiliye Devri'nde Köleler)*, Şemseddin Günaltay'ın *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, Adem Apak'ın *Anahatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, Kenan Demirayak & Ahmet Savran'ın *Arap Edebiyatı Tarihi Cahiliye Dönemi*, Ali Bardakoğlu'nun *Sosyal Hayatta Kadının Rolü*, Şemseddin Günaltay'ın *İslam'dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Aile ve Türlü Nikâh Çeşitleri* gibi modern dönem eserlerine de başvurduk.

Çalışmamızın ikinci bölümünde genel itibariyle cahiliye döneminde edebiyat, edebiyatın önemi ve Muallaka ve muallaka şairleri temalarına vurgu yaptık. Cahiliye döneminde edebiyat ve muallakalar konusunda kullandığımız edebî kaynakların bazıları; R.A.Nicholson'ın *A Literary History Of The Arabs*, Yahya el- Cebbûrî'nin *eş-Şi'r'ul Hasaisuhu ve Fununuhi*, Alfred F.L. Beeston'ın *Muallakât*, Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî'nin *Şerh'u Kasa'id's-Seb'i't-Tivâli'l-Câhiliyyât*, İbn Abburrabbih'in *el-İkdu'l-Ferîd*, İbn Reşîk el-Kayravânî'nin *el-'Umde*, Ebû Zeyd el-Kureşî'nin *Cemheretu Eş'aril-'Arab*, İbn Haldûn'un *Mukaddime* adlı eserleridir.

Çalışmamızın ana teması olan ve dönemin kadın algısının ve sosyal yaşantısının anlaşılabilmesi için birebir referans gösterdiğimiz cahiliye döneminden bazı şairleri ve Muallaka kasidelerini aktarırken de; Abdillâh el-Ukberî'nin *I'râbu Lâmiyeti's-Şenfera*, Ebû Temmam Habîb b. Evs et-Tâî'nin *Dîvânü'l Hamâse*, Mufaddal ed-Dabbî'nin *Mufaddaliyyât*, Asmaî'nin *Asmaiyyât*, Hassân b. Sâbit'in *Dîvânü Hassân b. Sâbit*, İbn Kuteybe'nin *eş-Şi'r ve's Şu'ara*, Muhammed b. Ca'fer el-Kayravânî Ebû'Abdillâh et-Temîmî'nin *Ma Yecûzu Li's-Şâ'iri fî'd-Darûrah* eserlerine başvururken muallaka şairlerinde ez- Zevzenî'nin *el-Mu'allakâtus-Seb'a* sının yanı sıra Muallakat-ı Seb'a şairlerinin her birinin Dîvanlarından yararlandık.

BİRİNCİ BÖLÜM

CAHİLİYE DÖNEMİ VE KADIN

Arapların İslâmiyet'ten önce yaşadıkları asır olan ve “*el-‘Asru mâ Kable’l-İslâm*” şeklinde de adlandırılan cahiliye dönemi, aslında Arap uygarlık kültürünün, aslının, tarihinin ve medeniyetinin doğuş devridir.

Eski Arap kültürünü, tarihini, dilini, zengin edebiyatını, sosyo-kültürel yapısını ve Arap halkının toplumsal ve bireysel psikolojisini anlamanın yolu, hiç şüphesiz, o milletin coğrafyasının ve yaşam koşullarının iyi bilinmesinden geçmektedir. Bu bağlamda, cahiliye dönemini derinlemesine incelemekten ve sosyal yaşamda ayrıcalıklı bir yere sahip olan kadın temasının bu dönemdeki yerine değinmeden evvel, bu asra neden cahiliye adlandırılması yapıldığının üzerinde duracağız.

1.1. Kavramsal Çerçeve de Cahiliye

Arap Yarımadası’nda, özellikle de Hicaz bölgesinin iki önemli şehri olan Mekke ve Medine bölgesinde bulunan insanların İslamiyet gelmeden önceki dini yaşayış biçimlerine, bazı karakteristik tavırlarına ve sosyo- kültürel özelliklerine bakılarak bu asra “Cahiliye Dönemi” adı verilmiştir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de bu devir “Cahiliye” olarak anılmıştır.¹

Cahiliye kelimesinin isim olarak kullanımına bakıldığında bu sözcük “جهل” (cehl) kelimesinden türetilmiş olup “bilgisizlik” anlamına gelmektedir. Râgıb el-İsfahânî (ö. V/XI. yüzyılın ilk çeyreği) cehlin üç değişik anlamından bahsederek, “nefsin bilgidan yoksun olması” şeklindeki ilk anlamın kelimenin asıl anlamı olduğunu ifade eder.²

¹ Ayet için bkz. Maide Suresi, 50. ayet: “Yoksa onlar Cahiliyye devrinin hükmünü mü istiyorlar...”, Âl-i İmrân Sûresi, 154. Âyet: “Allah hakkında haksız yere Câhiliye düşüncelerine kapılarak...”, Ahzab sûresi, 33. Âyet, “Evlerinizde oturun ve daha önce Câhiliye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayın...”, Feth Sûresi, 26. Âyet, “Kâfirler, kalplerinde o hamiyet gururunu ve cahiliye damarını kabartıp kaynattıkları zaman...”

² Râgıb el-İsfahânî, *Mufredât Elfâzu’l Kur’ân*, (thk: Safvân ‘Adnân Dâvûdî), Şam, Dâru’l Kalem, 2009, 4. Basım, s. 209

Fiil olarak ise bu kelime "جَهْلٌ"(cehile) “cahil oldu, bilmedi” anlamına gelir ve "عَلِمَ"(‘alime) “bildi” fiilinin zıddı olarak kullanılır.³

Bu fiilin mana ve menşei daha da irdelendiğinde, birlikte kullanıldığı harf-i cerre göre farklı anlamlarda kullanılabileceği görülecektir.

جهل الشيء : Bir şeyi bilmedi, tanımadı

جهل به : Onu bilmedi, tanımadı

جهل عليه : Ona karşı zorbalık etti, kaba ahmakça davrandı⁴

Harf-i cerle kullanımındaki bu anlam değişikliğine, cahiliye dönemi şairlerinden olan Amr Bin Kulsum’un (ö.M. 584’e doğru) şu dizelerini örnek olarak gösterilebilir:

"ألا لا يجهلن احد علينا فنجهل فوق جهل الجاهلين"

“Hele hiç kimse bize karşı zorbalık etmesin, böylece her zorbadan daha zorba oluruz”⁵

Ünlü Macar oryantalist Ignac Goldziher’e (1850-1921) göre ise "الجهل"(el-cehl), "الحلم"(el-hilm) kelimesinin zıddıdır ve birinci derecede anlamı budur. "العلم"(el-‘ilm) kelimesinin zıddı değildir, bu yanlıştır. Çünkü Araplar kişilik, hoşgörü ve bağışlama duygularını yeteneği çerçevesinde uzun bir nağme olarak söylerdi ve bu ahlaki vasıflar onun duyguları etrafında anlam kazanırdı.⁶

Bu nedenle Goldziher “el-cahiliyye”yi hoşgörüden, sakinlik, sabır ve faziletten uzak bir kişiliğin neticesi olan “barbarlık” olarak tercüme etmiştir.⁷

Goldziher bu manada Eş-Şenfera’nın (ö. 525-550 arası) bir şiirini nakleder.

³ İbn Manzûr, Ebî'l Fadl Cemâleddîn Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l 'Arab*, Beyrut, Dâru Sâdır, 1414, XI. s. 129, Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-1*, Ankara, Fenomen yayıncılık, Ekim 2009, s. 9

⁴İbn Manzûr, *Lisânu'l 'Arab*, s. 129 vd.; Süleyman Tülücü, *Cahiliyye Kelimesinin Mana ve Menşe'i*, Erzurum, Atatürk Uni. İlahiyat Fak. Dergisi, 1980, sayı 4, s. 279

⁵ Şiir için bkz. Şevki Dayf, *Târîhu'l Edebi'l 'Arabî (el- 'Asru'l Câhiliyyu)*, Kahire, Dâru'l Me'ârif, 1960, s. 39

⁶ es-Seyyid Cafer Hüseyinî, *Târîhu'l Edebi'l 'Arabî (Asrun Ma Kable'l islam)*, İran, 1414/1993. yayın yeri s. 15-16

⁷ Ignac Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, Ankara, Vadi Yayınları, Nisan 2012, s. 19

"ولا تَزِدْهُي الأَجْهَالُ حِلْمِي ... "

" Cahiller (kendini bilmezler), ağırbaşlılığımı küçük görmesinler..."⁸

Bir cahiliye şairi olan Mudarris Bin Rab'i Goldziher'in tezine kaynak teşkil eder şekilde "جهل" kelimesini şiirinde şöyle ele almıştır.

" إنا لنصفح عن مجاهل قومنا و نقيم سאלفة العدو الأصيد "

"Biz kabilelerimizin cahillerini affederiz, Bize kibirle yukarıdan bakan düşmanlarımızın boyunlarını eğdiririz"⁹

Bu bağlamda, Kral Necaşi ile Habeş muhacirleri adına konuşan Cafer b. Ebu Talib (ö. 8/629), cahiliye kavramının daha o dönemlerde içerdiği muhtevayı ifade etmek amacıyla şu cümleleri kurmuştur:

"يا ايها الملك! كنا قوما اهل جاهلية، نعبد الأصنام، و نأكل الميتة، و نأتي الفواحش، و نقطع الارحام، و نسئ الجوار، و يأكل القوي منا الضعيف، فكنا على ذلك..."

"Ey hükümdar! Biz cahiliye toplumunda bir kavimdik. Putlara tapar, ölü hayvan leşlerini yer, fuhuş yapardık. Akrabalık bağlarını keser, komşularımıza kötülük ederdik. Bizden güçlülerimiz, zayıflarımızı ezerdi. İşte biz bu durum üzereydik..."¹⁰

Cafer b. Ebu Talib'in bu sözleri cahiliye kelimesinin hicretten önce de kullanıldığının bir göstergesi olmuştur.

Tarihi ve edebi eserlerde bu devri nitelendirmek için "el 'Asru'l Cahiliyyu" veya "el 'Asru mâ Kable'l İslâm" gibi adlandırmalara başvurulmuştur.

Genel itibariyle "حلم" kelimesinin zıddı olarak anılan ve tevhid dininin yoksunluğu ve kaba hayat tarzları sebebiyle cahiliye olarak vasıflandırılan bu asır tarihçiler tarafından iki döneme ayrılmıştır.

⁸ Ebu'l Beka Abdullah B. el-Huseyn b. Abdillâh el-Ukberî, *I'râbu Lâmiyeti's-Şenfera*, (thk; Muhammed Edin Abdulvahid Cemran), Beyrut, el-Mektebu'l İslâmî, 1984, s.125; Tülücü, *Cahiliye Kelimesinin Mana ve Menşei*, s.280

⁹ Ebû Temmam Habîb b. Evs et-Tâî, *Dîvânü'l Hamâse*, (şerh ve nşr: Muhammed Saîd er-Râfî), Beyrut, 'Âlemu'l-Kutub, 1.Baskı, 1987, II, s. 41

¹⁰ İbn Hişam, *Es-Sîretu'n-Nebeviyye I*, (çev. İzzet Hasan, Neşet Çağatay), Ankara, Ankara uni. İlahiyat fak. yay., Ankara Uni.Basimevi, 1971, s. 216

Bu iki dönemi şöyle sınırlandırmak mümkündür; Hz. İbrahim'in (a.s) mücadele ettiği " **الجاهلية الأولى** " birinci cahiliye dönemi ve peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v) mücadelesini verdiği " **الجاهلية الثانية** " ikinci cahiliye dönemidir.¹¹

Birinci cahiliye dönemine ait ışık tutan bilgilere fazlaca rastlanmamakla birlikte bu döneme ait yapılan kazılar sonucu ortaya çıkarılan bir takım eserler, kitabeler ve yaşam alanları bulguları sayesinde dönem hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Bu dönemin, M.V. Yüzyılı ve öncesini kapsadığı tarihçiler tarafından söylenmektedir.

M.V. Yüzyıldan İslamiyet'in gelişine kadar ki olan süreye ise ikinci cahiliye çağı denmiştir. Kaynaklar ikinci cahiliye çağını daha çok Hz. İsa (a.s) ile Hz. Muhammed (s.a.v) arasında geçen dönem olarak sınırlandırmışlardır. Birinci cahiliye dönemine nisbeten, İkinci cahiliye dönemi hakkında daha çok bilgiye sahibiz. Bu dönem hakkında nazil olmuş Kur'an-ı Kerim ayetlerinin yanı sıra cahiliye dönemi şairleri ve şiiirleri bize bilgi veren en önemli kaynaklardır.¹²

Bu yönden İslamiyet öncesi Arap şiiri, cahiliye döneminde, sosyal çevrenin doğal suretiyle çiçeklenmiş, insanların hayatlarına, sosyal durumlarına ve Arap ülkelerinin tabiatına karşı tutulan bir ayna olmuştur.¹³

Özetle, İslam dininin gelişinden sonra kullanılmaya başlanan "Cahiliye" kavramı, gerek Kur'an-ı Kerim'de, gerekse de hadîs-i şeriflerde Arapların İslamiyet'ten önceki bilgiden ve faziletten yoksun, akıl almaz bazı davranış ve inanışlarının olduğu, kendi elleriyle yaptıkları putlara tapmaları ve medeniyetten uzak olan yaşamlarıyla, onların Müslüman olduktan sonraki tutum davranış ve inançlarını ayırt etmek için kullanılmıştır.

Bu bölümde bahsi geçen Cahiliye kelimesinin mânâ ve menşe'i bile bizlere Arap toplumunun o dönemdeki sosyal yaşamından önemli bilgiler aktarır niteliktedir.

¹¹ Huseynî, *Târîhu'l Edebi'l 'Arabî ('Asrun mâ Kable'l İslam)*, s. 16

¹² Neşet Çağatay, *İslam Dönemine Dek Arap Tarihi*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarihi Kurumu Yayınları, 1989, s.98-99

¹³ Huseynî, *Târîhu'l Edebi'l 'Arabî ('Asrun ma Kable'l İslam)*, s. 16

1.2.Cahiliye Dönemi Arap Toplumu

Hemen her asırda farklı sosyal kimliğe ve toplumsal yere sahip olan kadının cahiliye dönemindeki durumunu anlamak için öncelikle bahsettiğimiz dönemde yaşayan toplumu araştırmak ve incelemek gerekir. Zira dönemin kadını da, o toplumun içinde yaşayan bireylerden müteşekkildi. Bu nedenle dönemin kadınının şartlarını anlamak adına dönemin sosyal ve toplumsal yapısına değinmekte fayda görmekteyiz.

O günün toplum hayatına ve yaşantısına bakıldığında, onları hadarî (yerleşik) ve bedevî (göçebe) olmak üzere iki gruba ayırmak mümkündür.

Köyler ve şehirler gibi çeşitli yerleşim alanlarında yaşayan hadarîler oldukça istikrarlı bir hayat tarzına sahiptiler. Yemen’de sanat ve ziraat, Hicaz’da da ticaretle uğraşırlardı. O dönemde Mekke’nin sadece dini bir merkez olmadığı aynı zamanda ticari bir şehir olduğu da unutulmamalıdır.¹⁴

Bedevîlere gelince, onlar otlak ve su peşinde koşan ve çölde yaşayan göçebelere. Coğrafi koşulların zor olduğu Arabistan bölgesi onları sürekli göçe zorlardı. Çöl ikliminin egemen olduğu bu coğrafya yağmur aldığı kısa bir dönem sonunda zengin bir mera oluyor ve oraya göç eden insanlara bolluk içerisinde rahat bir yaşam imkânı sunuyordu. Fakat bu dönem fazla sürmeden yerini kurumuş otlaklara ve kurak arazilere bırakıyordu. Bu durum yöre halkını zorunlu göçe sürüklüyordu. Böylece bedevîler gruplar halinde yeni yurt arayışlarına giriyordu.¹⁵

Esasen Arapların çoğuna göre çöl hayatı asıl hayattır. Onlar, şehirlere kendilerini kısıtlayan bir hapisane nazarıyla bakarlardı. Arap, dilinin ve şiirinin zenginliğiyle, atının gücüyle ve çevikliğiyle, kılıcının keskinliği ve savaşlardaki civanmertliği atılganlığıyla, yayı ve oku ustaca kullanmasıyla övünürdü. Bir Arap, küçük yaştan beri iyi bir avcı ve savaşa her an hazır olan bir fert olarak yetiştirilirdi.¹⁶

¹⁴ Ahmet Subhi Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi (Başlangıçtan XVI. Asra Kadar)*, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1996, s.57

¹⁵ Bedevîler hakkında geniş bilgi için bkz: Dayf, *Târîhu'l Edebi'l 'Arabî (el- 'Asru'l Câhiliyyu)*, s. 55-62; Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi (Başlangıçtan XVI. Asra Kadar)*, s. 57

¹⁶ Çağatay, *İslam Dönemine Dek Arap Tarihi*, s.102

Aynı kan bağıny taşıyan ve aynı atadan gelen aile, Arap toplumunun temelini oluştururdu. Ailelerin birleşmesiyle de kabile denen gruplar meydana gelirdi. Kabile bir Arap için o denli önemliydi ki, atalarının adını ezbere bilir onlarla anılmayı kendilerine gurur sayarlardı. Kabilenin dışında başka bir otorite tanınmaz, onun koyduğu kurallara koşulsuz uyulur ve âsilik edenler de kavminden hal' edilirdi. Bir yabancının kabilesinden herhangi birine verilen zarar, bütün kabileye mâl edilirdi, bütün kabile fertleri seferber olur bazen kana kan şeklinde diyetler ödense de sırf bu yüzden çıkan savaşlar yıllarca sürerdi.¹⁷

Cahiliye döneminde savaşların çok sayıda olması ve bu savaşların oldukça uzun sürmesinden dolayı cahiliye dönemi savaşlarını inceleyen “Eyyâmu'l ‘Arab” adında bir ilim dalı doğmuştur.¹⁸

Bireyler tamamen şahsi anlayışlarına göre hareket eder, haksız yere başka bir kabilenin mensubu kişiyi öldürse dahi kavmi onu terk etmez, öldüren kişiyi savunurdu. Şüphesiz ki böyle bir ortamda herhangi bir hukuki düzenden bahsedemeyiz.

Kabile, cahiliye döneminde yaşayan bir kişinin bütün hayatı anlamına gelirdi. Kabileye mensup olan kişiler kendi aralarından bir reis seçerlerdi. Reisin verdiği karara bütün kabile mensupları kayıtsız şartsız uymak zorundaydı. Bu da onların tutum ve davranışlarını büyük ölçüde etkiliyordu.¹⁹

Bu bağlamda İslam'ı kabul edip Müslüman olan muallaka şairi Lebîd b. Rabîa'nın (ö. 4-41/660-661) amcası olan cahiliye şairi Muavvidu'l Hukema lakabıyla bilinen Muâviye b. Mâlik b. Ca'fer b. Kılâb²⁰ kâmil bahrinde yazılmış bir şiirinde şöyle der;

¹⁷ Demirayak, *Arap edebiyatı Tarihi-1*, s.50

¹⁸ Konu hakkında geniş bilgi için bkz; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh I*, (thk; Ömer Abdusselam Tedmûrî), Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1997, s. 453 vd.; ayrıca bkz; Nesim Sönmez, *Cahiliye Döneminde Hitabet*, Diyarbakır, E-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, Kasım 2016, Cilt,8, sayı,2, s. 824

¹⁹ Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi (Başlangıçtan XVI. Asra Kadar)*, s. 58

²⁰ Muâviye hakkında bkz. Hasan b. Bişr el-Âmidî, *el-Mu'telif ve'l Muhtelif*, (thk; F. Kurunku), Beyrut, Dâru'l-Cîl, 1991, I, s. 247

"نُعْطِي الْعَشِيرَةَ حَقَّهَا وَحَقِيقَتَهَا فِيهَا، وَنَغْفِرُ ذُنُوبَهَا وَنَسُوذُ
وَإِذَا تَحَمَّلْنَا الْعَشِيرَةَ ثِقَلَهَا قُمْنَا بِهِ، وَإِذَا تَعَوَّدُ نَعُوذُ
وَإِذَا نَوَافِقُ جُرْأَةً أَوْ نَجْدَةً كُنَّا، سُمِّيَ بِهَا الْعَدُوُّ نَكِيدُ"

"Aşiretimizin hakkını ve saygınlığını verimiz, kabahatini affederiz ve şereflendiririz. Aşiretimiz bize kaçınılmaz(diyet ödemek, oç almak, mali yardımda bulunmak vb.) bir yük yüklerse onu üstleniriz. Eğer bu isteği tekrar etseler, aynı tavrı sergilemeyi sürdürürüz. (Bize karşı) sözlü veya fiili bir cesaret ve cüret görürsek –ey Sümeyye!- düşmana tuzak kurarız"²¹

Bu şiirden de anlıyoruz ki kabile, cahiliye döneminde yaşayan her ferдин hayatını kuşatan yegâne unsurdu. Yapılan eylem doğru ya da yanlış olsun her surette kabile tarafgirliği sağlanır ve gerekirse bunun için mücadele edilirdi.

Bu devirde, oç almanın yanında şarap içmek de marifet sayılırdı. Şarabı methetmek için şiirler yazan Araplar, şaraba düşkünlükleriyle övünür, onu methederlerdi.²²

Devrin önemli şairlerinden olan ‘Amr b. Kulsûm (ö. 584-600) vâfir bahrinde yazılmış muallakasının ilk beyitlerinde şarabı şöyle tasvir etmiştir:

"أَلَا هُبِّي بِصَحْنِكَ فَاصْبَحِينَا وَ لَا تُبْقِي خُمُورَ الْإِنْدَرِينَا
مُشَعَّعَةً كَأَنَّ الْحَصَّ فِيهَا إِذَا مَا الْمَاءُ خَالَطَهَا سَخِينَا"

"Ey dilber, uykudan uyanmayacak mısın? Hadi uyan ve bana büyük kadehinle sabah şarabı sun. Bize büyük kadehinle sabah şarabı sun; el-Enderîn'in şarabından geriye bir şey bırakma. Sıcak su katarak sun ki, ona su katıldığında sanki içinde çiçeğin kırmızılığı varmış gibi olur."²³

Şair ‘Amr b. Kulsum yine aynı muallakasında içtiği şarapla şöyle övünür:

²¹Mufaddal ed-Dabbî, *Mufaddaliyyât*, (thk; Ahmed Muhammed Şâkir, Abdusselâm Muhammed Hârûn), Kahire, Dâru'l Me'ârif, 1361/1942,s. 355

²²Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi (Başlangıçtan XVI. Asra Kadar)*, s. 58

²³‘Amr b. Kulsûm, *Dîvân-u ‘Amr b. Kulsûm*, (thk; İmîl Bedî’ Ya’kûb), Beyrut, Dâru-l Kitâbi'l-‘Arabî,1991, s. 64; Molla Musa Celalî(Geçit), *Mecmû’atu-l Kasâid*, İstanbul, Sembol Yayınları, 2005, s. 245

"وَكَأْسٍ قَدْ شَرِبْتَ بِبَعْلِكَ وَأُخْرَى فِي دِمَشْقَ وَ قَاصِرِينَا"

"(Unutma ki) ben Balabek'te, diğer yanda, Şam'da ve Kâsirîn'de nice kadeh şarap içmişimdir"²⁴

Erkek çocuk, hâlihazırda bazı milletler tarafından da önemini kaybetmediği gibi, cahiliye çağında da özel bir konuma sahipti. Kişi sahip olduğu erkek çocuğuyla övünür, onu cesur, savaşçı ve kabilesinin öcünü almak için her türlü yola başvurabilen gözü kara bir fert olarak yetiştirmeyi amaçlardı.

Kadınlar ise, hayatın her türlü ihtiyaçlarını temin etmek üzere erkeklerle birlikte çalışmışlardır. Kadın, giyim eşyası dokur, örgü örer, elbise diker, su taşır, odun toplar, vb. günlük işlerin tanzimini yapardı. Cahiliye döneminde kadın, fikir ve akıl seviyesi itibariyle her hususta erkeğe yakın bir derecede idi. Ancak ona göre yaşamın temelini oluşturan ve fiziki güç gerektiren savaşlarda bir kadın erkeğin yerini asla tutamazdı. Bu durum kadının derecesini erkeğin derecesinden aşağı düşürmüştür. Bazı kabilelerin kız çocuklarını diri diri toprağa gömme adetlerinin altında yatan birçok sebepten biri de buydu.²⁵

Bu devir Araplarının, savaş alanlarında da hanımlardan yararlandıklarını, hanımların savaşanlara su verdikleri, yaralarını sardıkları ve onları harbe teşvik ettiklerini de görmekteyiz.²⁶

‘Amr Bin Kulsum, kasidesinde bu konu hakkında şöyle demiştir:

"عَلَى أَثَارِنَا بَيْضَ حِسَانٍ نُحَاذِرُ أَنْ تُقَسِّمَ أَوْ تَهُونَا
أَخَذْنِ عَلَى بُعُولَتِهِنَّ عَهْدًا إِذَا لَاقُوا فَوَارِسَ مُعَلِّمِينَا"

"Arkamızda kalan güzel ve beyaz hanımlarımız var. Onların (harpte) düşman eline düşüp de paylaşılmasından ve hakaret görmelerinden çekiniriz.

"Onlar atlarımıza yem verirler ve şâyet bizim düşmanın eline esir düşmemize engel olamayacaksanız, erkeklerimiz değilsiniz derler."²⁷

²⁴ ‘Amr b. Kulsûm, *Divân-u ‘Amr b. Kulsûm*, s. 66

²⁵ Ahmed Emin, *Fecru'l İslam (İslam'ın Doğuşu)*, (Trc., Ahmet Sebdaroğlu), Ankara, Kılıç Kitabevi, 1976, s. 39

²⁶ Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi (Başlangıçtan XVI. Asra Kadar)*, s. 58

1.2.1. Cahiliye Döneminde Sosyal Sınıf Tabakaları

İslam öncesi Araplarda sosyal sınıf ayrımı vardı. Bu sınıflandırma toplumun temel unsuruydu ve her sosyal sınıf kendine verilmiş haklar ve sınırlara göre yaşardı. Cahiliye dönemi sosyal sınıf ayrımını şu şekilde maddelere ayırabiliriz;

Hürler

Esirler

Mevâliler²⁸

Bu sosyal sınıf farklılıkların toplumun hangi kesimlerini kapsadığını ve sosyal yaşamda ne gibi roller üstlendiklerini maddeler halinde açıklamaya çalışacağız.

1.2.1.1.Hürler

Bir isim altında toplanmış aynı ailenin veya aynı kavmin mensubu olan ve onlarla aynı haklara haiz toplumun en itibarlı kimseleriydi. Bu kişiler birlikte savaşır, birlikte göç eder ve aynı yaşam koşullarına sahip olurlardı. Hürler arasında da sosyal sınıf farkı mevcuttu. Savaşlarda üstün başarı gösteren güçlü ve cesaretli kimseler, gelecekte haber verme özelliğine sahip olduğuna inandıkları kâhinler ve sosyal hayatta ayrı bir öneme sahip olan şairler diğerlerine nazaran üstün görülen ve sayılan kişilerdi. Yalnız Mekke’de Kusay soyundan olanlar hürlerin üzerinde bir sınıf olarak görülüyordu. Bu asilzâdelerin de aile başkanı olan on kişi Dâr’un- Nedve kurulunu teşkil ediyordu.²⁹

1.2.1.2.Esirler

Eski çağlardan bu yana insanlık tarihine baktığımızda, hemen her toplumda güçlünün güçsüzü ezdiği bir istibdat dönemine rastlarız. Güçlü her zaman daha iyi hayat standartlarında yaşarken diğerleri ancak soyluların ve zenginlerin işlerini yapmakta kullandırılmış, efendisine kayıtsız bir itaat ile insan gücüne ihtiyaç duyulan her yerde çalıştırılmış ve bununla yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

²⁷ Amr b. Kulsûm, *Dîvân-u ‘Amr b. Kulsûm*, s. 86

²⁸ Dayf, *Târîhu’l Edebî’l ‘Arabî (el-‘Asru’l Cahiliyyu)*, s. 67

²⁹ Neşet Çağatay, *İslam’dan Önce Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı*, Ankara, Ankara Uni.İlahiyat

Fak.Yayınları, 1957, s. 119

Bu gruba dâhil olan esirler, köleler ve cariyelerdi. Bunlar hürlerin sahip oldukları haklara ve şerefe sahip değillerdi. Bazı topluluklarda esirlik ve esaret savaşta kazanan tarafa yenik düşünce başlardı. Cahiliye döneminde, iki kabile savaşa girdiğinde, savaşı kazanan kabile mağlup kabileden esir alırdı. Aldıkları o esire iyilik etmek istedikleri zaman onların alınlarına bir damga vurup salıverirlerdi.³⁰

Esirler ucuz birer mal gibi alınıp satılırdı. O dönemlerde Arap yarımadasının civarında bulunan devletlerde de oldukça rağbet görülen esir pazarları vardı. Bu pazara hemen her gün yüzlerce ve binlerce esir getirilir ve özelliklerine göre ayrı ayrı ücretlere satılırlardı. Esirleri parayla alan efendiler onlara her türlü sanatı öğreterek evlerinde hizmet ettirirler ve gerekirse tekrar esir pazarlarında satarlardı³¹

Araplar'da tıpkı çağdaşları olan milletler gibi köle pazarları kurar ve köle alım satımı yaparlardı. Köleler hem kadın hem de erkeklerden oluşmaktaydı.

Köle ticareti dönemin en ünlü faaliyetlerinden biriydi. Öyle ki, Kureyş gibi bir kabile köle ticaretiyle de ilgilenir, Abdullah bin Cüdan Temîmî ise devrin en ünlü köle tüccarı olarak kabul edilirdi. Arap gelenekleri arasında köle satın alıp hediye etmek te vardı. Köle sahibi köleyi vefatından önce azat etmemişse, tıpkı bir eşya gibi öldükten sonra miras yoluyla mirasçılarına bırakırdı. Arap soylularının evlerinde kölesi olmayan yoktu. Bu kölelerin bazıları savaşlarda bazıları ise günlük ev işlerinde kullanılırlardı. Savaşlara giden köleler savaş ganimetlerinden yararlanamaz, onun payına düşeni efendisi alırdı. Ayrıca bu dönemde borçlular da ödeyemedikleri borçları yüzünden köleleştiriliyordu.³²

Cariyeler de köleler gibi ya savaşlarda ele geçirilir, ya da pazarlardan satın alınırdı. Bir metaymış gibi sahipleri tarafından hediye edilebilir ve ölen sahibinin mirası

³⁰ Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, (çev; Salih Tuğ) İstanbul, Marmara Uni. İlahiyat Fak. Yayınları İFAV, 2011, s. 55-56; Çağatay, *İslam'dan Önce Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı*, s. 119

³¹ C. Zeydan, *İslam Uygarlıkları Tarihi (Câhiliye Devri'nde Köleler)*, (çev. Necdet Gök), İstanbul, İletişim Yay.2015, cilt 2, s. 229

³² Zeydan, *İslam Uygarlıkları Tarihi (Câhiliye Devri'nde Köleler)*, s. 230-231

olarak intikal ederdi. Cariyelerin işledikleri suçların cezası efendileri tarafından verilirdi. Efendileri câriyelerin ve kölelerin üzerinde her türlü tasarrufa sahipti.³³

Câriyelerden doğan çocuklar da kendileri gibi köle veya cariye sayılırdı. Ancak bu çocuklar arasından zeki ya da üstün kabiliyetli olan var ise, babası kendi nesebine katarak ona sahip çıkardı. Muallaka sahibi Ünlü şair Antere bin Şeddâd bu uygulamayla babasının nesebine kaydolmuş biridir.³⁴

Câhiliye çağında bazı câriyeler ve köleler sahipleri tarafından son derece merhametsizce muamele görürdü. Dövülerek vücudunun bazı uzuvlarını kaybeden, ölünceye kadar işkence edilenler de vardı. Kimse bunları câriyesine ya da kölesine revâ gören efendiye sebebini ya da hesabını soramazdı. Zira İslâmiyet'in zuhûru sırasında Bilâl-i Habeşî'ye yapılanlar malumdur.³⁵

1.2.1.3.Mevâliler (Azatlılar)

İslâmiyet'ten önceki Arap toplumunda mevaliler, köleler ile hürler arasında orta bir sınıftı. Genellikle herhangi bir köle, esir ya da cariye azâd olunursa, bu sınıfa dahil edilirdi. Hürlerin altında esirlerin üstünde kabul edilen bu sınıfın mensupları kendisi tarafından azâd edilen kişinin mevlâsı kabul edilirdi. Efendisine veya kabilesine intisab ederdi. Araplar arasında Mevla akraba gibi kabul görürdü. Soydaş olan ve aynı kandan gelen yakınlığa “karabet-i sariha” denirken, mevlalıktan gelen yakınlığa ise “karabet-i gayr-i sariha” denirdi. Şu var ki Mevla olan erkek, hür bir kız ya da kadınla evlenemezdi. Mevlalar kıyaslarda hür kişilerin diyetinin yarısı ile cezalandırılırlardı. Mevalinin; itk, akt ve rahim olmak üzere üç çeşidi vardı.³⁶

Itk mevlâsı, köleyken veya esirken yerine getirdiği önemli bir görevden dolayı azâd edilen şahıstır. O dönemde kendisine verilen ödevi layıkıyla yerine getiren köle efendisinin mevlâsı olurdu. Bu tür köle azadı başka nedenlerle de yapılırdı. Örneğin Hz. Peygamber'in(s.a.v.) Taif şehrini kuşattığı sırada fethin zor olduğunu görünce “Herhangi bir köle şehri terk ederse artık hür olur. Onun velayeti Allah ve Rasulu'nun

³³ Çağatay, *İslam'dan Önce Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı*, s. 119-120

³⁴ Zeydan, *İslam Uygarlıkları Tarihi (Câhiliye Devri'nde Köleler)*, s. 231

³⁵ Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, s. 55-56 /322-328; Çağatay, *İslam'dan Önce Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı*, s. 119-120

³⁶ Zeydan, *İslam Uygarlıkları Tarihi (Câhiliye Devri'nde Köleler)*, s. 232

üzerindedir” diye ilan etmesi üzerine birçok esir ve köle şehrin savunmasını bırakıp orayı terk etmişlerdir.³⁷

Akd mevlâsı, adına hılf mevlâsı da denen bu sınıf; kişilerin, ailelerin ya da kabilelerin kendilerinden daha güçlü kavimlere sığınması, onlarla anlaşması ve onların himayesine girmesi durumudur.³⁸

Rahim mevlâsı ise, başka bir kabilenin mevalisinden olan bir kadınla evlenmekle meydana gelirdi. Bu sınıflara ayrı ayrı özel hükümler verilmişti. Hükümler arasından en önemli nokta miras konusuydu. İtk mevlâsı mirastan hak kazanırdı, fakat varis olamazdı. Akt mevlâsı, ne miras alır ne de bırakabilirdi. Rahim mevlâsı en geniş hakka sahipti. Hem mirasa konar hem de varis olurdu.³⁹

Cahiliye devri Arap toplumunda mevâli sınıfı diğerlerine nazaran toplumun şekillenmesinde daha büyük etkiye sahiptir. Bu asırda olduğu gibi İslamî dönemde de önemlerini kaybetmemiş, yaşadıkları devletlerde devrim yapmak noktasında önemli gelişmelere etki edecek potansiyele sahip olmuşlardır.⁴⁰

Günümüzde olduğu gibi cahiliye toplumunda da ekonomik açıdan farklılıklar mevcuttu. Toplumun zengin ve fakir kesimleri vardı. Zenginler daha çok Hicaz bölgesinde, Yemen ve Şam’da ticaretle Umman’dan Şam’a kadar uzanan sahil bölgelerindeki sulak arazilerde ziraat yapmakla mal kazanırlardı. Her yıl düzenlenen köle ve cariye ticareti de büyük kazanç vâsıtası idi. Ticaretle uğraşanlar gittikleri yerlerden kendi toplumlarına yabancı olan birçok adet, yemek, kıyâfet vb. kültürleri de beraberinde getirerek sosyal hayata çeşitli katkılarda bulunup bir kültür etkileşimine sebep olmuşlardır. Fakat Arapların çoğunluğu fakirlerden oluşmaktaydı, zengin olup ticaretle uğraşanlar, toplumun küçük bir kısmıydı. Fakir olan kesimin çokluğu Araplarda “*Sa’lik: yağmacılar*” adı verilen bir grubun da meydana gelmesine sebep

³⁷ Zeydan, *İslam Uygarlıkları Tarihi (Câhiliye Devri’nde Köleler)*, s. 232-233

³⁸ Cevad Ali, *el-Mufasssal Fî Târîhi’l-‘Arab Kable’l-İslam*, Bağdad, Dâru’s-Sâkî, 2001, VII, s. 331; Yunus Akyürek, *Cahiliye Dönemi Kureyş Toplumunda Hılf Olgusu*, Sakaya Uni. İlahiyat Fak. Dergisi, Aralık 2018, cilt.20, sayı,38. s.33-38

³⁹ Zeydan, *İslam Uygarlıkları Tarihi (Câhiliye Devri’nde Köleler)*, s. 236

⁴⁰ Ph. K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, s. 55-56 /322-328; Zeydan, *İslam Uygarlıkları Tarihi (Câhiliye Devri’nde Köleler)*, s. 236

olmuştur. Bu kimseler baskınlar düzenleyip ihtiyacı olanı mal sahibinden zorla alırlardı ve zamanla da bunu meslek haline getirmişlerdi.⁴¹

Hiç şüphesiz ki, tarihin her döneminde yaşamış milletlerin çoğu yaşadığı coğrafyanın kimliğine bürünmüştür. Coğunluğunu köy halkının oluşturduğu, cahiliye döneminin insanları, yaşadıkları çöl hayatının zorluklarıyla mücadele etmeye çalışmış ve bu coğrafyanın beraberinde getirdiği maişet sıkıntısıyla da baş etmeye çalışmışlardır. Bu sıkıntıyı bazen yağmacılık gibi ahlaki kurallara aykırı bir biçimde gidermeye çalışsalar da toplumda dönemin şartlarına rağmen fazilet sayılabilecek davranışlar da sergilemiştir.

1.2.2. Cahiliye Dönemi Arap Toplumunda Fazilet Sayılan ve Övgü Gören Bazı Davranışlar

Cahiliye dönemiyle ilgili anlatılan birçok olumsuz tutum, davranış ve hayat tarzlarına rağmen yine araştırmalarımız çerçevesinde bahsini ettiğimiz döneme ait birçok güzel davranışların olduğuna da şahit olmaktayız. Unutulmamalıdır ki, bir toplumdan ve bu toplumun yaşadığı tarihî bir dönemden bahsediyorsak; onların tamâmiyle medeniyetten, kültürden, insanî ve vicdanî birçok kavramlardan ve duygulardan uzak yaşadıklarını söyleyemeyiz. Zira ahlaki zaafi olan insanların çokluğu, toplumun onların yanlışlıklarını onayladığı anlamına gelmemektedir. Ayrıca edebiyatın ve şiirin bu denli büyük önem arz ettiği bir toplumla, büsbütün medeniyetsizlik bağdaştırılamaz.

Başlarda vurguladığımız gibi bu asra cahiliye dönemi denmesinin en büyük sebebi tevhit inancının yoksunluğu ve insanın yaratılış fitratına uymayan birçok yanlış uygulamalardan dolayıdır. Yoksa cahiliye dönemi Arap toplumunda var olan ve gelişme kaydeden bazı ilimlerden birçok güzel hasletlerden de bahsetmek mümkündür. Ahlaki açıdan zayıf insanların çokluğu, onların bu hatalarının toplumun tümü tarafından kabul edildiğinin göstergesi olamaz.

Yine Efendimiz'in(s.a.v) bu devre ait Arapların islâmiyete uygun olan bazı kültürel ve ahlaki yapılarını kabul ettiğine şahit oluyoruz. Bunun delili olarak bir sahabeye hitâben söylediği, *“Ey Sâib! Cahiliye devrinde benimsediğin faziletli*

⁴¹ Bkz. es-Seyyîd ‘Abdulazîz Sâlim, *Târîhu’l-‘Arab fî ‘Asri’l-Câhiliyye*, Beyrut, Dâru’n-Nehdatu’l-‘Arabiyye, 1971, s. 432-440

davranışlara İslâm devrinde de devam et; Misafiri ağırla, yetime ikramda bulun ve komşuna iyi davran!” anlamına gelen sözleri buna örnektir.⁴²

İslam öncesi Arapların ahde vefâ, cömertlik, misafirperverlik, zulme karşı boyun eğmeme, emaneti himaye etme, iffet ve nâmusâ önem verme gibi erdemli davranışlara sahiptiler. Özellikle cömertlik, ikram ve misafirperverlik Araplar arasında bir fazilet sayılmış; cimrilik ise bir kişinin veya kavmin en kötü meziyeti olarak görülmüş ve hicvedilmiştir. Ayrıca bu dönemde yazılmış şiirlere baktığımızda cengâverlik ve kahramanlık unsurlarından sonra en çok cömertliğin övüldüğünü görmekteyiz.⁴³

Câhiliye döneminde cömertliğiyle tanınmış en önemli ve bâriz kişilerden olan Hâtem et-Tâ’î’yi (ö. 578 [?]) kızı şu cümlelerle anmıştır; “*Babam akrabalarını ve ailesini korur, esirleri hür bırakmak için bedel öder, aç olanları doyurur, ihtiyaç sahiplerini giydirir, misafire ikramda bulunur, yedirmeği sever ve selam vermeyi âdet edinirdi. İhtiyaç sahibi olan bir şahsı geri çevirmezdi.*”⁴⁴

" يَقُولُونَ لِي أَهْلَكَ مَالُكَ فَاِقْتَصِدْ وَمَا كُنْتُ لَوْلَا مَا تَقُولُونَ سَيِّدًا "

“*Bana sahip olduğun malı, mülkü bitirdin, iktisat et! Diyorlar. Onların dediği olsaydı, Efendi olamazdım.*”⁴⁵ diyen Hâtem et-Tâ’î cömertlikte olduğu gibi başka erdemleriyle de meşhurdur.

Kendisinden yiyecek istemek için gelen komşularını, çocukları aç uyurken onları boş çevirmemek için çok sevdiği ve kıymet verdiği atını kesip, komşularını doyurarak göndermesi ve yine bir yolculuk esnasında bir esirin kendisinden yardım talep etmesi

⁴² Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsned*, (thk; Şuayb el-Arnâvutî, Âdil Murşid vd.), Lübnan, Muessetu’r-Risâle, 2001, XXIV, s. 256

⁴³ Konu ile alakalı geniş bilgi için bkz: en-Nuveyrî Ahmed b. Abdulvehhab, *Nihâyetu’l-Erab fî Funûni’l-Edeb*, (thk; Doktor Hasan Nureddin), Beyrut, Dâru’l-Kitâbi’l-İlmiyye, ts. III, s. 163-241; Fethullah Zengin, *Cahiliye Araplarında Bazı İyi ahlak ve Sebepleri*, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2016, 7(2), s. 53-69

⁴⁴ İbn Kesîr İsmâil b. ‘Amr, *el Bidaye ve’n- Nihaye*, Beyrut, Mektebetu’l- Me’arîf, 1990, II, s. 213

⁴⁵ Şiir için bkz. <https://www.aldiwan.net/poem238.html>, Erişim Tarihi, 1.1.2020

üzerine esirin yerine kendini bağlatıp, onu kurtardığı da bahsedilen güzel davranışlarından yalnızca birkaçıdır.⁴⁶

Yine cömertliğiyle meşhur olan Ka'b b. Mâne el- İyâdî'nin çölde ölmeyi göze alacak kadar civanmertlik gösterip, kırbasındaki bir yudum suyu arkadaşına verdiği ve onun hayatını kurtardığı kendisinin ise öldüğü nakledilir.⁴⁷

Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v) dedelerinden olan Kusayy, hacetmek için Mekke'ye gelen insanlara yardım etmeği kendisine vazife bilmiş ve Kureyş kabilesini toplayarak onlara şöyle seslenmiştir. “ *Siz Beytullâh'ın ehli ve Allah'ın komşularısınız. Buraya gelen hacılar ise Allah'ın misafiri ve Beytullâh'ın ziyaretçileridir. Hürmet edilmeye en layık görülen onlardır. O halde hac zamanı onlar için yiyecek ve içecek hazırlayın. Allah'a kasem ederim ki, eğer bunu karşılayacak derecede malım olsaydı, böyle bir şeyi sizden istemezdim tümünü kendim yapardım* ” dedi. Onun bu teklifi kavmi tarafından kabul gördü ve bu şerefli görev cahiliye dönemi'nden günümüze kadar devam edip geldi.⁴⁸

Bu dönemde zengin, asil ve güzel bir kadın olan ayrıca cömertliği ve erdemliğiyle tanınan ve mutlak güç sahibi bir kadından bahsedecek olursak Hz. Hatice emsalsiz bir örnektir. Kendisine İslâmiyet gelmeden önce de iffetli ve namuslu bir hayat yaşadığı için “Tâhire” İslâmiyet'ten sonra ise hem Peygamberimizin (s.a.v) en büyük eşi olması hem de sahip olduğu üstün ahlakı sebebiyle ona “Kübrâ” lakabının verildiğini biliyoruz. O, İslamiyet'ten ve bir Peygamber zevcesi olmadan önce de, ihtiyaç sahiplerinin tüm ihtiyaçlarını gideren, yetimi koruyan ve misafire ikram eden iffet ve namus timsali bir kadındı. Peygamber efendimize Cebrail'in ilk vahiy getirdiği gün Hz. Hatice'nin hikmetli tavrı, olgun duruşu, eşini koruması ve onu himaye etmesi yine o dönemde erdemli sayılan davranışlar arasındaydı.⁴⁹

⁴⁶ İbn Abd-i Rabbih, Ahmed b. Muhammed, *el-İkdu'l Ferîd*, (thk; Mufîd Muhammed), Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, 1983, I, s. 215. Ayrıca bkz; Ahmet Lütfî Kazancı, *Câhiliye Devrinde Müspet Davranışlar*, Bursa, Uludağ Uni. İlahiyat Fak. Dergisi, sayı,1, C.1, 1986, s. 105

⁴⁷ en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Erab fî Funûni'l-Edeb*, III, s. 197

⁴⁸ İbnu'l Esîr Muhammed b. Muhammed, *el Kâmil fî't- Târih I*, s. 526.vd.

⁴⁹ Bilgi için bkz: Ömer Sabuncu, *Hz. Peygamberin İlk Hanımı Hz. Hatice'nin Hayatı ve Kişiliği*, Diyanet İlmi Dergi, 45 (2), 2009, s. 49-72

Arap toplumunda yaratılıştan gelen bazı güzel huylar vardır. Araplar, özgürlüklerine düşkün, yiyeceklerinde ve giyimlerinde sade, soylu ve seçkin, misafirperver, eğlenceli ve eğlenmeyi seven, zeki, uyanık, çevik ve gururlu bir millettir.⁵⁰

Bütün bu meziyetler gibi ahde vefâ ve sadâkat da onların fitrî özelliklerindendir. Bu duygular şehirlerden daha çok çöl hayatını yaşayanlar arasında hâkimdir. Sadakat erdemini, bedevî halk dillerinde ve atasözlerinde yer etmiş, gelenek ve göreneklerinde yaşatmışlardır. Buna örnek olarak Tay kabilesinden Hanzala bin Ebi Afra ile H. 604 yılında vefat eden Münzir hükümdarı Numan bin el Münzir arasında tarihi bir olay cereyan etmiştir. Numan her yılın iki gününü kendine ayırıyor, bunlara da “yevm-i nehus” ve “yevm-i bereket” adlarını veriyordu. Yevm-i bereket’te ilk karşılaştığı adama yüz deve hediye ediyor, yevm-i nehus’ta ise ilk gördüğü kimseyi katlediyordu. Numan’ın bir yevm-i nehus gününe her şeyden habersiz olan Hanzala onun huzuruna çıkar. Numan Hanzala’yı öldürmek ister. Hanzala çocuklarının aç olduğunu, ailesinin kendisine ihtiyaç duyduğunu ve bir yılın sonunda geri dönmek şartıyla kedisinden mühlet ister ve kendisine kefil olarak da Şüreyk b. Adiy’i gösterir. Arap geleneklerine sıkı sıkıya bağlı bir bedevî olan Şüreyk, hayatı pahasına da olsa bu teklifi kabul eder. Hanzala bir yıllık mühleti dolduğunda geri döner. Numan bu sadakat karşısında onu affeder ve bu kötü huyundan vazgeçer.⁵¹

Semev’el el b. Âdiyâ’nın (ö. 560) kendisine bırakılan emanetleri vermemek için gözlerinin önünde kendi oğlunun katlini seyrediş, buna rağmen emanetleri teslim etmeyişi de bir örnektir. Araplar Semev’el’in bu durumunu değim haline getirmiş, takdir ettikleri kişiye “Semev’el’den daha vefalı” demişlerdir.⁵²

Ümmü Seleme üç yaşındaki çocuğuyla mecbur kaldığı için hicret ettiği esnada Osman b. Talha yolda onlarla karşılaşmıştır. Bu karşılaşma sonucu Ümmü Seleme’yi

⁵⁰ Şemseddin Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, Ekim 1997, s. 18

⁵¹ Zeydan, *İslam Uygarlıkları Tarihi*, s. 241-242

⁵² en-Nuveyrî, *Nihâyetu’l-Erab Fî Funûni’l-Edeb*, III, s. 226

tek başına bırakmamak için kilometrelerce uzunluğa sahip bir kum deryasını onlarla birlikte gitmiştir. Ayrıca kendisi Müslüman değildi.⁵³

Bu olay yaşadığımız asrın bile anlayamayacağı kadar incelikte, nezakette ve duyarlılıktadır ve yine mükemmel bir fazilet örneğidir.

Bütün bu meziyetler arasında misafirperverlikte de zirvedeydiler. Bu Arap tabiatına işlenmiş bir erdemdir. Câhiliye döneminde Düleymoğulları misafirperverlikte verilecek en güzel örneği sergilemişlerdir. Bu kabilede, gür sesli bir adam her akşam Sa'd b. Ubade'nin evinin çatısına çıkar ve halka *"Yemek yemek isteyenler, et yemek isteyenler, Düleymoğulları'nın evine gelsin"* diye bağıarak davet ederdi. Misafirperverlikte seçkin bir yere sahip olan Düleymoğulları bu geleneğini İslâmiyet'ten sonra da devam ettirmiştir.⁵⁴

Araplar tek başına yemek yemeği çirkin bir iş sayıyorlardı, öyle ki, Arapların bu gelenekleri üzerine Allah-u Teâla bir ayet-i kerimede; *"Tek başınıza ya da ayrı ayrı yemek yemenizde bir sakınca yoktur"*⁵⁵ diyerek onları bu konuda da aşırıya gitmemeleri konusunda uyarmıştır.

Buna örnek olarak yine cömertliğiyle nam salmış Hâtim et-Tâî karısına hitaben tavîl bahrinde yazılmış bir şiirinde şunları söylemiştir:

وَيَا ابْنَةَ ذِي الْبُرْدَيْنِ وَالْفَرَسِ الْوَرْدِ	"أَيَا ابْنَةَ عَبْدِ اللَّهِ وَابْنَةَ مَالِكٍ
أَكِيلًا فَإِنِّي لَسْتُ أَكَلُهُ وَحْدِي	إِذَا مَا صَنَعْتَ الزَّادَ فَالْتَمِسِي لَهُ
أَخَافُ مَذْمَاتِ الْأَحَادِيثِ مِنْ بَعْدِي	أَخَا طَارِقًا أَوْ جَارَ بَيْتِ فَإِنِّي
وَمَا فِيَّ إِلَّا تِلْكَ مِنْ شِيْمَةِ الْعَبْدِ	وَإِنِّي لَعَبْدُ الضَّيْفِ مَا دَامَ ثَاوِي

"Ey Abdullah ve Mâlik'in kızı ve ey iki bürdeyi hak eden al atların sahibinin kızı! Yiyecek bir şeyler hazırladığında, onun benimle birlikte yiyecek birini de ara! Çünkü ben tek başına yemek yiyecek değilim!"

⁵³ İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, IV, s. 424

⁵⁴ Süleyman b. Ahmed b. Eyyub et-Taberânî, *ez-Zihadat Fî Kitâbil-Cûd ve's Seha*, Beyrut, Dâru'l-Beşâiru'l-İslâmiyye, 2003, s. 254

⁵⁵ Nur, 24/61

Ya bir yolcu ya da bir komşu olsun, zira benden sonra gelenlerin bu hadiseyle benim cimri biri olduğumu sanıp kınamalarından korkarım.

Şüphesiz ki ben, birlikte olduğumuz müddetçe misafirimın kölesiyim. Benim bu hizmet özelliğimin dışında başka bir özelliğim yoktur!”⁵⁶

Cahiliye Dönemi’nde Araplar arasında uyulması gereken zorunlu kurallar arasında komşuluk hukuku da vardı. Bir Arap kendinden, çocuğundan ve ailesinden sorumlu olduğu kadar komşusunun haklarından da sorumluydu. Komşusunu korur kollar ve ihtiyaçlarını giderirdi. Bu yüzden muhafaza etme ve himaye anlamında “icâre, isticâre, civâr” kelimeleri Araplar tarafından türetilmiştir. Bir kimse başına gelebilecek fenalıklardan korkarsa onu himaye edebilecek bir adamın yanına gider ve “ecirnî = beni koru” diyerek o kişinin himayesi altına girerdi ve o kişi hayatı pahasına kendine sığınanı fenalıklara karşı korur ve onu himaye ederdi.⁵⁷

Cömertlik, büyüklük, âlicenaplık, komşu hakkını gözetme gibi meziyetlere sahip olmak Arap geleneğinde ve ahlakında önemli bir yere sahipti. Araplar var oldukları coğrafya ve yaşadıkları toplum itibariyle yaratılıştan gelen bir özellik olarak engin bir duygu inceliği, geniş hayal gücü ve içtenliğe sahipti ve bu yoğun duygularını etkili beyitlerle dile getiriyorlardı. Bazen söyledikleri bir kelimeye kabileler ayaklanabiliyor, bazen bir Arap aklından geçirdiği bir kelimeyi söylemek veya başkasına bir söz söyletmemek için hayatını feda edebiliyordu. İşte bu yüzden Araplar; özel günler veya halkın toplandığı merasimlerde, toplantılarda, kişilerin faziletlerini veya iyi huylarını metheden, kötülüklerini veya ayıplarını zemmeden şiirler okunurdu ve bu gelenek çok yaygındı.⁵⁸

Cahiliye devrinden verilen bu güzel örneklerin tek kusuru bunların yalnızca bir övünç kaynağı olması, aksi durumda yerilmelerinden korkmaları maksadıyla yapılmasıdır. Hiçbir güzel davranış Allah rızası için yapılmamıştır. Tamamen nefislerini

⁵⁶ Şiir için bkz; <https://www.aldiwan.net/poem240.html>, Erişim Tarihi, 2.1.2020

⁵⁷ Zeydan, *İslam Uygarlıkları Tarihi*, s. 243

⁵⁸ Zeydan, *İslam Uygarlıkları Tarihi*, s. 245

yüceltmek, kendilerini toplumda nadide bir yere koymak ve herkes tarafından beğenilmek sebebiyle birçok erdemli sayılan davranışlar sergilenmiştir.⁵⁹

1.2.3. Cahiliye Dönemi Arap Toplumunun Sahip Olduğu Bazı İlimler

Cahiliye Dönemi Arap toplumunda okuma yazma bilme sadece ticaretle uğraşan asilzadelerin ayrıcalığı olsa da İslam öncesi Araplarda var olan çeşitli ilim dallarından da söz etmek mümkündür. Yaşadıkları coğrafya dolayısıyla ”ilmu’l ensâb ve edebiyat”

gibi bazı ilimler kendi icatları olmuş, mitoloji (‘ilmu’l esâtîr) ve tıp gibi ilimler ise başka uluslardan onlara geçmiştir.⁶⁰

Kabileciliğe son derece önem veren Arap toplumu neseb ilmine önem vermiş ve bu ilim dalında oldukça ilerlemişlerdi.

Araplar, câhiliye döneminde olduğu gibi islâmî dönemde de neseb ilmi konusunda diğer milletlere nazaran ayrıcalık göstermiş ve bu bilgileriyle övünmüşlerdir. “Nesep şecerelerinin korunması” şeklinde tanımlanan bu ilim, şecerde adları geçen birçok övünç kaynağı kişiler hakkında tarihi bilgileri de içeriyordu ve bu da Araplardaki tarih şuurunun varlığına dair güçlü bir kanıt oluştuyordu.⁶¹

Arapların yaşadıkları coğrafyaya mahsus uçsuz bucaksız çöl hayatında işlerine çok yarayacak bir bilgi olan ” ilm-i nucûm” yani astroloji bilimini Babillilerden almış olduğu söylenmektedir. Araplar, hareket eden ve duran yıldızların çoğunu tanırırlar ve bu yıldızların hareketleriyle uğraşmaları, ilgilenmeleri konusunda ün salmışlardı. İlm-i nücûm onlara hava olaylarının çeşitliliğinde, yağmurların ve esen yellerin ne zaman değişeceğine ait bilgileri anlamalarında yardımcı oluyordu. Böylece bu ilim onlarda Meteoroloji ilminin de gelişmesine sebep olmuştur. Onlara göre bir adamın işinin yolunda olup olmayacağını da yıldızların hareketleri belirlerdi. Belirledikleri 28 yıldızın

⁵⁹ Adem Apak, *Anahatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2012, s. 24-125; Zengin, *Câhiliye Araplarında Bazı İyi Ahlak Örnekleri ve Sebepleri Üzerine Bir Değerlendirme*, s. 56

⁶⁰ Cahiliye döneminde bilinen ilimler hak. Bkz; Mahmud Es’ad, *İslam Tarihi*, (sad. ve nşr. A. Lutfi Kazancı – Osman Kazancı), İstanbul, Divan Yayınları, 1983, s. 158-170; Kenan Demirayak & Ahmet Savran, *Arap Edebiyatı Tarihi Cahiliye Dönemi*, Erzurum, Atatürk Uni. Fen-Edeb. Fak. Yay., 1993, s. 31

⁶¹ Mustafa Fayda, ”Ensâb” *DİA.*, İstanbul, 1973, XI, s. 245

bütün bu olaylara sebep olduğunu düşünürler ve onları dâima takip ederlerdi. Meteorolojide geliştirdikleri başka bir yöntem ise bulut renklerine göre yağışın belirlenmesiydi. Onlara göre ak bulutlar az yağmur getirirken, kırmızı bulutlar orta derece yağmura sebep olurdu. En çok yağmuru ise kara bulutlardı. Ayrıca uzun yola çıktıklarında yönlerini bulmak için yıldızları ve esen yelin istikametini kullanmışlardır. Araplar, rüzgârların kuzey yönünden esenine “saba yeli”, güney yönünden esenine “debur yeli”, batıdan esen rüzgâra “şimal yeli”, doğudan esenine ise “cenub yeli” derlerdi.⁶²

Cahiliye dönemi Araplarının kâhinlere verdikleri imtiyaz ve sosyal ayrıcalık onların kehânette de ileri boyutta gelişim göstermelerine sebep olmuştur. Kehânet tarih boyunca insanların önemli bir uğraşı olmuş ve kimileri devlet yönetiminde dahi kâhinlerin sözlerini ve kehânetlerini esas almıştır. Araplar cahiliye döneminde taptıkları putların içerisinde cinler olduğuna ve bu cinlerin kâhinlere gelecek hakkında bilgiler verdiğine, gökte olup biten her şeyi onlara haber verdiğine inanırlardı. Arapların Kehâneti, Keldânilerden aldıkları söylenmektedir. Bu dönemde tek tanrılı inanca sahip olanlar kâhinlerin gayb haberlerini meleklerden aldığını, paganların ise putların içinde olduğunu düşündükleri ruh veya cin vasıtasıyla gayb haberlerini öğrendiklerine inanırlardı.⁶³

Putların içinde olduğuna inandıkları bu cine “hâtif” derlerdi. Putperestler hâtif’in kâhinlere her şeyi öğrettiklerine inanırlardı. Yaratıcıya tapanlar ise kâhinlerin gayba ait bilgileri meleklerden öğrendiklerini savunurlardı. Araplar hastalıklarının şifasını kâhinlerden bekler, fâili meçhul suçların hükümlülerini bir düğüme üfleyerek kehânette bulunmak veya bunun gibi kendilerine has bir takım yöntemler kullanarak bulduklarına inanır, gördükleri rüyaların yorumlarını da onlara yaptırırlardı. Aynı zamanda Kur’an-ı Kerim’in Felâk sûresinde geçen ayette; “وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَىٰ” “*düğümleri üfleyen nefeslerin şerrinden*” denilerek o dönemlerde düğümlere üfleyen kâhinler kastedilmiştir. Kâhinler bu yöntemi müşkül bir iş hakkında fikirleri sorulduğunda kullanırlardı ve Arapçada düğüme üfürmeğe “en- nefis-u fi ukad” denirdi.⁶⁴

⁶² Çağatay, *İslam’dan Önce Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı*, s. 129-130

⁶³ Demirayak & Savran, *Arap Edebiyatı Tarihi Cahiliye Dönemi*, s. 1

⁶⁴ Çağatay, *İslam’dan Önce Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı*, s. 131

Araplar yaşadıkları çöl koşullarında işlerine yarayacak ve kendilerini ayrıcalıklı kılacak düzeyde bir ilme sahiplerdi ki bu ilmin adı kıyafet (القيافة) idi.

Kıyafet iz sürme anlamına gelir ve bu ilim ayak izine bakarak bu izin sahibinin kim olduğunu tanıma fennidir. Kıyafet de kehanetin bir kolu olduğu söylenebilir. Ancak o dönemde Arapların en çok gereksinim duyduğu ilimdi. Hırsızlık, adam öldürme, kaybolma, yağmalanma gibi suçları kıyafet fennine sahip olan kişiler tarafından ortaya çıkarırlardı. Araplar bu fende o kadar ileriydiler ki, bazı iz arayıcılar (kaaifler) ayak izine bakarak, sahibinin cinsini, yaşını, medenî durumunu ve hatta hamile veya normal olduğunu dahi anlardı. Bu konuda ileri giden bazı kabileler vardı ki, Mürre oğulları bu kabilelerin başında geliyordu. Onlar, devenin ayak izinden o devenin kime ait olduğunu dahi bilir, insanın ayak izinden ise hangi millettten olduğuna kadar çıkarırlardı. Tıpkı ilm-i nücüm ve kehânette olduğu gibi kıyafet fenninde de ilm-i ferâset, zecrüt-tâir ve remil gibi kısımlar vardır. “İlm-i ferâset”, insanların dış görünüşlerinden hal hareketlerinden ve konuşmalarından onun karakterini okuma ilmiydi. “Zecrüt-tâir”, kuşların semâdaki hareketlerinden ve konuşundan hüküm çıkarma bilgisiydi. “Remil” ise görülen rüyaların yorumlanması ilmiydi.⁶⁵

İnsanlık tarihi boyunca en çok ihtiyaç duyulan ve en faydalı ilim olarak görülen bilim dalı hiç şüphesiz tıp ilmidir. Bu ilimle insanlar hastalıkların sebepleri ve tedavileri üzerinde durmuş çeşitli çalışmalar ve sonuçlar biriktirmiştir. Cahiliye döneminden daha eski çağlarda uğraşılan ve belli ölçüde geliştirilen tıp ilmi Araplara daha çok Bâbilliler aracılığıyla geçmiştir. Birçok tarihî kaynaklara göre tıp alanında en iyi gelişim kaydeden hastalıkların teşhis ve tedavisinde önemli bulgulara bulunan devlet Bâbillilerdir. Bâbilliler tıp alanındaki tecrübelerini levhalara yazarak tapınaklara asarlardı. Böylece tıp alanını kâhinlere mahsus bir sanat haline getirdiler. Araplar Babillilerden aldıkları bu bilime kendi tecrübelerini de ekleyerek geliştirdiler böylece cahiliye dönemi tıp ilmi ortaya çıkmış oldu. Araplarda iki şekilde tedavi usulü vardı. Biri kâhinlerin yaptığı tedavi diğeri ise ilaçla tedavi yöntemi idi. Kâhinler okuyup üfleyerek, sihir yaparak, nüsha yazarak, tapınaklara kurban adayıp dua ederek tedavi ettikleri sanılırdı. Araplar ilaç yapımını çeşitli otlarla elde ederlerdi. Bal onlar için büyük şifa kaynağıydı. Peygamber efendinizin de (s.a.v) kullandığı etkili bir tedavi yöntemi olan hacamat ile

⁶⁵ Çağatay, *İslam'dan Önce Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı*, s. 132

vücuttan kan çıkarma cahiliye döneminde yaygın olarak kullanılırdı. Cahiliye dönemi Arapları arasında ünlü doktorlar ve cerrahlar da yetişmiştir. Öyle ki, Lokman hekim'in bir Arap tabib ve filozof olduğu da söylenir. Cahiliye dönemine tıp alanında damga vuran isim hiç şüphesiz ki Teym ür-Rebab kabilesinden İbn-i Huzeym dir. İbn-i Huzeym bu şöhretiyle Araplar arasında darb-ı mesel olmuş bir şahsiyet haline gelmiştir.⁶⁶

1.2.4. Cahiliye Dönemi Arap Toplumunun Dini Yapısı

Sosyal hayatın planlanması, yaşanması ve belli bir düzende ilerlemesi için hiç şüphesiz din olgusu büyük rol oynamaktadır. Özellikle de İslâmiyet'in gelişiyile asıl kimliğine ve hürriyetine kavuşan kadının cahiliye dönemindeki psikolojik algısını anlayabilmek için bu dönemin dini yapısını incelemek gerekmektedir.

Hiç şüphesiz ki, İslâm öncesi Arap yarımadasında dini hayat dendiğinde akla ilk gelen putperestlik/paganizm olmuştur. Bunun tek nedeni, paganizmin o coğrafyaya hâkim olmasıdır. Fakat paganlığın yanında Araplardan Yahudî, Nasranî, Sâbiî, Mecûsî ve Hanif dininde olanlar da vardı. Bu bilgiyi kanıtlar nitelikte bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurulmuştur:

"إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ..."

*"Şüphesiz ki, iman edenler; Yahudilerden, Hristiyanlardan ve Sâbiîler'den de Allah'a ve ahiret gününe inanıp sâlih amel işleyenler için rableri katında mükâfatlar vardır..."*⁶⁷

1.2.4.1. Putperestlik (Paganizm)

Tarihi birçok kaynaklara göre Hz. İbrahim (a.s.) ve oğlu Hz. İsmail (a.s.) Nuh tufanında yıkılmış olan Kâbe'nin kalıntılarını bulup yeniden inşa ettikten sonra Mekke ve civarında uzun yıllar hanif dini varlığını sürdürmüştür. Fakat daha sonraki yıllarda bu coğrafyada yaşayan halk tarafından tek tanrı inancı terk edilmiş ve putperestliğe olan meyil artmıştır ve bu durum İslamiyet'in zuhuruna kadar devam etmiştir.⁶⁸

⁶⁶ Çağatay, *İslam'dan Önce Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı*, s. 134

⁶⁷ Bakara, 2/62

⁶⁸ Çağatay, *İslam'dan önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, s. 90 - 91

Huza'â kabilesinden 'Amr b. Luhay rivayete göre Mekke'ye ilk putu getiren şahıstır. Yakalandığı ağır bir hastalık neticesinde şifalı sularının varlığıyla bilinen Şam'daki Belkâ vadisine gider. Belkâ halkının birtakım taşlara taptığını görünce merak edip sorar. Onlar da *"Bizler bu gördüğün taşlara tapıyoruz, bunlar aracılığıyla yağmurun yağmasını dileyip, düşmanlarımıza karşı kazanacağımız zafer için onlardan medet umuyoruz"* diye cevap verirler. Bunun üzerine 'Amr b. Luhay'ın her derde deva olduğuna inandıkları bir putu almak isteği üzerine Belkâ halkı Hubel adlı putu ona verir. 'Amr b. Luhay Hubel putunu Mekke'ye getirir ve Kâbe'ye yakın zemzem kuyusunun üzerine yerleştirir. Söylenenlere göre bu put kırmızı akikten yapılmış sağ eli kesik insan şeklinde bir put imiş. Sonradan ona altından yapılmış bir el takmışlar ve ona tapmaya başlamışlar. İbnu'l Kelbi'ye göre bu davranış, Mekke'de ve Arap yarımadasında putperestliğin başlangıcı sayılmıştır.⁶⁹

Arapların, Allah inancını terk edip paganizm inancını yaygınlaştırmaları şu şekilde gerçekleşmiştir; Onlar Mekke'den ayrılıp başka bir yere yolculuğa çıktıklarında, Kâbe'ye olan bağlılıklarını ve saygılarını ifade etmek için yanlarında Harem bölgesinden aldıkları bir taşı da götürürlerdi. Kaldıkları yere bu taşı koyup, Kâbe'yi tavaf ettikleri gibi o taşın etrafında dönerlerdi. Bu hareketlerinin sebebi, o taşın medet ummak ve Kâbe'ye olan sevgilerini ve bağlılıklarını ifade etmek içindi. Bu şekilde onlar Mekke'ye ve Kâbe'ye olan saygılarını göstermek üzere taşları bir tapınma aracı olarak kullanmışlardır. Böylelikle Araplarda putperestlik inancı oluştu ve nesilden nesle bu inanç böylece devam etti.⁷⁰

Putperestliğin etkilerini cahiliye dönemi şiirlerinde de görmekteyiz. İmruu'l Kays (ö. 540 dolayları) Tavîl bahrinde yazılmış bir şiirinde şöyle der:

⁶⁹İbn el-Kalbî, *Kitâbu'l-Asnâm (Putlar Kitabı)*, Ankara, Ankara Uni.İlahiyat Fak.Yay., çev; Beyza Düşüngen, 1969 s. 26

⁷⁰ İbn el-Kalbî, *Kitâbu'l-Asnâm (Putlar Kitabı)*, s. 26

عَذَارَى دَوَارٍ فِي مَلَأٍ مُذْبَلٍ

"فَعَنَّا لَنَا سِرْبٌ كَأَنَّ نَعَاجَهُ

"Birdenbire, sırtları ak ve ayakları kara bir yaban öküzü sürüsüne çattık. Öküzlerin birbiri etrafında dönüşleri, Devâr adlı putun çevresini uzun, siyah etekli genç kızların dönmesine benziyordu."⁷¹

Putperestlerin ibadet şekillerine bakıldığında Hanif dininin etkilerinin sürdüğünü ve bu dinle alakalı birçok adetleri unutmadıkları görülmüştür. Hatta Kâbe'ye saygı gösterip tavaf etmek, Arafat ve Muzdelife'de vakfe yapmak, kurban kesmek, hac ve umre yapmak gibi bir takım davranışlar ve ibadetler İslamiyet'ten sonra da etkilerini sürdürmüş ve Müslümanlar tarafından da uygulanmıştır.

Hac ve umre zamanlarında Hz. İbrahim'in dini gereği olan "telbiye" de özellikle Kinane ve Kureyş kabileleri önce yaratıcının birliğini tanıyarak, sonra ise putlarını ortak koşarak şöyle söylerlerdi;

"لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَا شَرِيكَ لَكَ إِلَّا شَرِيكَ هُوَ لَكَ، تَمْلِكُهُ وَ مَا مَلِكٌ."⁷²

"Buyur Allahım buyur! Emrindeyim buyur! Senin bir ortağın yoktur. Ancak senin hükmünde olduğun bir ortağın vardır. Sen ona hükmedersin, o ise sana hükmedemez."

Şuna da vurgu yapmak gerekir ki, Araplar Kâinatın bir yaratıcısı olduğuna tam iman ediyorlardı. Telbiyede olduğu gibi Allah kelimesini günlük hayatlarında da kullanıyor ve putları mutlak bir ilah olarak kabul ettikleri için değil, kendilerini Allah'a ulaştıran bir vasıta olduğuna inandıkları için tapıyorlardı. Allah kâinatın dışında olup bütün yarattıkları ona tabiydi. Arapların Allah'ı tanıdıklarına dair Kur'ân-ı Kerîm ayetleri de mevcuttur.⁷³

⁷¹ Ez- Zevzenî, *el-Mu'allakâtu's-Seb'a*, (thk; Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd), Mısır, Matbe'atu's-Se'adeti, t.s.z., s. 63

⁷² Dayf, *Târîhu'l Edebi'l Arabî*, s. 93

⁷³ Bkz. Ankebût 63. Bu âyette: "Onlara: "Kim gökten suyu indirip te, ölmüş olan yeri onunla diriltti?" diye sorsan "Allah'tır" derler...", Mü'minun 84/ 85/ 86/ 87/ 88/ 89. ayetlerde: "De ki: "Biliyorsanız söyleyin, bu dünya ve onda bulunanlar kime aittir?" "Allah'a" diyecekler. "O halde düşünmez misiniz?" de. "Peki yedi göğün rabbi, yüce arşın rabbi kimdir?" diye sor. "Bunlar Allah'ın" diyecekler. "O halde Allah'a saygınız yok mu?" de. "Biliyorsanız söyleyin, bütünüyle varlığın yönetimi elinde olan, kendisi

Bunun yanı sıra cahiliye dönemi muallaka şairlerinden olan İmruu'l Kays bir şiirinde Allah kelimesini şöyle ele almıştır;

"والله انجح ما طلبت به و البر خير حقيبة الرجل"

"*Senin arzunu yalnızca Allah yerine getirecektir. Doğruluk ve İyilik yolcunun en iyi azığıdır.*"⁷⁴

Araplarda her kabilenin kendine özel bir putu vardı ve her kabile, diğer kabilenin tanrısının kudretini tanır, göç durumlarında göç edilen yerdeki tanrının hâkimiyetine inanır ve onlara saygı gösterilirdi.⁷⁵ Fakat bunların yanı sıra, Allah'ın üç kutsal kızı olarak kabul edilen Lât, Menât ve 'Uzzâ tanrıçalarına büyük itibar gösterilirdi. Bu tanrıçaların adlarına çeşitli yerlerde tapınaklar kurulmuştu. Lât adına, Taif civarında Vecc vadisinde bir tapınak, kader tanrıçası olduğuna inandıkları Menât adına, Mekke ve Medine arasında kalan Kudeyd denilen yerde bir tapınak ve Lât ve Menât'ın anneleri olduğuna inandıkları 'Uzzâ adına ise Nahle'nin kuzeyinde bir tapınak inşa edilmişti.⁷⁶ Onlar bu putlara taparlardı ve onlar adına kurbanlar keserlerdi.

Bunun yanında Arap kabileleri arasında bazı gezegenlere, yıldızlara, gök cisimlerine, güneşe, aya tapanlar da vardı. Bu kabileler arasında aya tapan Kînane, ed-Deberân adındaki yıldız tapan Temîm, Şi'râ yıldızına tapan Kays, Merkür'e tapan Esed, Jüpitere tapan ise Cuzâm kabilesiydi.⁷⁷

Diğer bir yandan da görünmeyen bir takım varlıklara inanıyorlardı. Onlardan cinlerin varlığına inanan ve onlara tapanlar da mevcuttu. Bazı tabiat olaylarında

her şeyi koruyup kollayan, fakat kendisi korunmaya muhtaç olmayan kimdir?" de. "Yönetim Allah'ın" diyecekler. "O zaman nasıl olup da böyle büyülenmiş gibi davranıyorsunuz?" de. Zümer 8. ayette:" İnsanın başına bir sıkıntı geldi mi rabbine yönelip O'na yalvarır; sonra rabbi ona katından bir nimet verince, daha önce yalvardığını unutarak yolundan saptırmak için Allah'a eşler koşmaya kalkar. De ki ona: "İnkârcı tutumunla biraz eğlenedur bakalım! Gerçek şu ki sen ateşi boylayacaklardan birisin!"

⁷⁴ Mehmed Fehmi, *Târîhu Edebiyyâtı Arabiyye*, İstanbul, Matbaatu Âmire, 1332, I, s. 285

⁷⁵ Neşet Çağatay, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 4.Baskı, s. 103

⁷⁶ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-I*, s. 47

⁷⁷ el-Âlûsî, *Buluğu'l-Ereb fî Mâ'rifeti Ahvâli'l-'Arab*, (thk; Muhammed Behcet el-Eserî), Beyrut, 1314, II, s. 215 vd.

cinlerinin büyük rolünün olduğuna, onların tabiatıta seslerini işittiklerine ve onların da insanlar gibi yeryüzüne dağıldıklarına inanırlardı. Onlara göre cinler hayır ve şer yapmaya muktedir varlıklar olduğundan mutlak saygı ve onların teveccühünü kazanmak için cinlere ibadet etmek şarttı. Cinlerin tabiatıta özellikle toplu halde ikamet ettikleri yerler olduğunu düşünür, onların pınar başlarında, mağaralarda, büyük kayaların etrafında, putların içinde ve ağaçlarda yaşadıklarına inanırlardı.⁷⁸ Ayrıca bu dönemdeki Araplara göre engin çölleri dolduran ruhlar vardı. Bu ruhlar bulundukları mekânın ilâhı olurlardı. Bu yüzden Araplar seyahat ettiklerinde herhangi bir musibete uğramamak için o bölgenin ilahına sığınırlardı.⁷⁹

Çeşitli sebeplerle Kâbe'den uzak kalan Araplar, giderken engin bir saygı gösterdikleri ve içi put dolu olan Kâbe'den aldıkları taşları da yine bir saygı ifadesi olarak yanlarında götürürlerdi. Yerleştikleri yeni yurtlarında Kâbe'yi tavaf eder gibi bu taşların etrafında tavaf edinmeyi kendilerine adet edinmişlerdi. Tavaf ettikleri taşlara yukarda İmru-l Kays'ın şiirinde zikredildiği gibi “Devâr” ismini vermişlerdi.⁸⁰

İslam'ın yayılmaya başladığı sırada Hubel Kureyş'in en büyük putu idi. Hubel'in önünde daima bir kuyu ve Arapların “Meysir” dediği tefeül (fal açma) okları mevcuttu. Kuyuyu kurban kanı akıtmak için, meysir oklarını ise fal açmak için kullanırlardı.⁸¹

Cahiliye döneminde Arap yarımadasında putperestlerden başka Sâbiîler, Semavî dinlerden olan Hristiyanlığa, Yahudiliğe ve Mecûsîliğe inanan kimselerin yanında bir tevhid dini olan Hanif dinini benimseyen kimseler de vardı.

1.2.4.2.Hristiyanlık

Hristiyanlık, Arabistan'a miladî dördüncü asırdan itibaren Arap yarımadasının güneyinde bulunan Habeşistan'dan ve kuzeyinde bulunan Suriye'den gelmiştir.⁸² Cahiliye dönemi Arap toplumunun üzerinde Hristiyanlığın etkisi, Yahudilerden daha fazla olmuştur. Arap coğrafyasının kuzey kısmında bu dinin en etkin olduğu toplum,

⁷⁸ Çağatay, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, s. 103

⁷⁹ Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, s. 66

⁸⁰ İbn el-Kalbî, *Kitâbu'l-Asnâm (Putlar Kitabı)*, s. 22

⁸¹ Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, s. 70

⁸² Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, s. 90

Gassânilerdi. Bu toplum genel itibariyle semavi dinleri kabul etme açısından büyük öneme sahipti. Zira, Gassâni kabilesi Yahudiliği de kısmen kabul etmiştir. Hristiyanlık Yemen ve Hicaz bölgesinde de yaygınlık göstermiştir. Hristiyanlığın bu bölgelerde yayılmasındaki en büyük rolü Habeşistan krallığı oynamıştır. Bu krallık, Bizans'ın da yardımıyla Arap yarımadasında Hristiyanlığın yayılması için müdahalelerde bulunmuştur. Hristiyan misyonerlerin dini yayma çabaları, Hristiyanların zengin kültürü ve bu dinin mistik cazibesi, zengin ve son derece gösterişli mabetleri ve heykelleri Arapların Hristiyanlığa daha sıcak bakmasına neden olmuştur.⁸³

1.2.4.3.Yahudilik

Yahudilerin Arap yarımadasına özellikle de Medine civarına asıl vatanları olan Filistin topraklarından göç ettikleri söylenmektedir.⁸⁴Yahudiler Arap yarımadasının çeşitli yerlerine koloniler halinde dağılmışlardır. Benu Kureyza, Benu Zureyk ve Benu Sa'lebe, Benu Zureyk ve Benu Harise gibi bazı kabileler Yahudiliği kabul etmişlerdir. Bu kavimler ticaret yapmak ve kar sağlamak için Arap yarımadasına gelmişler ve bu amaç için yerleşmişlerdir.⁸⁵Onların sayıları Medine'deki varlıklarına göre Mekke'de yok denecek kadar azdı. Özellikle Hristiyanlığın ve misyonerliğin Yahudilik üzerinde büyük zararları olmuştur. Yahudilerin kendilerini diğer milletlerden ve dinlerden üstün görmeleri, Araplar tarafından hor ve hakir görülmesi, aşağılanmaları bu dinin Araplar arasında çok sınırlı bir etkisinin olmasına sebep olmuştur.⁸⁶

1.2.4.4.Mecûsîlik

İran ve Arap Yarımadasının İran'a yakın bölgelerinde özellikle de Bahreyn'de varlığından söz edebileceğimiz Mecûsîlik, bir başka adıyla Ateşperestlik, Araplar arasında çok yaygınlaşmamış ve daha çok İranlılar tarafından inanılan bir din olarak

⁸³ Abdurrahman Okuyan, *Arap Yarımadasında İslam Öncesi Dini Yapı*, On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1, Aralık 2018, s. 127

⁸⁴ Dayf, *Târîhu'l Edebi'l-'Arabî (el-'Asru'l Cahiliyyu)*, s. 97

⁸⁵ Muhammed Hamza İbrahim, *el-Edyân fî Şibhi-l Cezîreti-l 'Arabiyye Kable-l İslam*, Mısır, Halici-l 'Arabî Dergisi, 40, el-Lazgiyye Üniversitesi, 2012, s. 10-11

⁸⁶ Okuyan, *Arap Yarımadasında İslam Öncesi Dini Yapı*, s. 126

kalmıştır. Bu inanışa göre Mecûsîliğin peygamberi Zerdüş, Ahura Mazda ise kâinatın sahibi olan ilahtır. Kötü ve şeytani ruhları yaratan ise Ehriman'dır.⁸⁷

1.2.4.5.Sâbîlik

Sâbîiler, Hz Yahya'ya büyük saygı duyan, onu ı ışık peygamberi olarak niteleyen ve farklı inançların bir sentezi olarak algılanan bir din olarak karşımıza çıkar. Bu inanca sahip olanlar oruç tutar, kurban keser, bayram kutlar; aynı zanda da Ay'a ve Güneş'e de taparlardı.⁸⁸

1.2.4.6. Haniflik

Cahiliye döneminde bir olan Allah'a inanan, putlara tapmayı reddeden, sünnet olup Kabe'yi tavaf eden, öldükten sonra dirilmeye inanan,⁸⁹İbrahim Peygamber'in dinini arayan, ve o dini yeniden diriltecek bir peygamberin geleceğine iman eden ve adlarına "Hanif" denen bir grup inanmış kimseler vardı. Bununla beraber bu inanç çok yaygın değildi ve hatta böyle düşünenler yok denecek kadar azdı. Cahiliye dönemi adetlerinin tümünü reddeden dört meşhur Hanif vardı: 1) Hz. Peygamberin (sav) ilk zevcesi Hz. Hatice'nin amcasının oğlu olan Varaka bin Nevfel. 2) Hz. Peygamberin (sav) halasının oğlu Ubeydullah bin Cahş. 3) Varaka'nın amcasının oğlu Osman bin Huveyris. 4) Zeyd'in oğlu Said.⁹⁰

Hanif kelimesini Kur'an-ı Kerim'in çeşitli ayetlerinde de görmek mümkündür. Bakara Suresi 135. ayette; *"Onlar, Yahudi ve Hristiyan olun ki, doğru yolu bulasınız dediler. Sen de deki; Hayır biz Hanif olan İbrahim'in dinine uyarız. O müşriklerden değildi."* Yine Âli İmran suresinin 67.ayetinde; *"İbrahim ne Yahudi, ne de Nasrani idi. O Hanif bir Müslümandı. O müşriklerden de değildi."* Keza En'am suresinin 79. ayetinde ise; *"Gerçek şu ki, ben yüzümü Hanif olarak gökleri ve yeri yaratana çevirdim. Ve ben müşriklerden değilim."* gibi birçok Kur'an ayetinde Hz. İbrahim'in Hanif olduğundan bahseder.

Sonuç olarak cahiliye döneminde İslam'a en yakın inanç sistemini taşıyan din Haniflik idi.

⁸⁷ Okuyan, *Arap Yarımadasında İslam Öncesi Dini Yapı*, s. 130

⁸⁸ Cevad Ali, *el-Mufasssal Fî Târîhi'l- 'Arab Kable'l-İslam*, VI, s. 701-705

⁸⁹ Okuyan, *Arap Yarımadasında İslam Öncesi Dini Yapı*, s. 129

⁹⁰ Çağatay, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, s. 158-159

Çalışmamızın bu bölümünde, cahiliye döneminin sosyal yapısına, dini yaşayışına, coğrafi konumunun etkisiyle ve köklü tarihiyle şekillenen kültürel yapısına ve bu toplumdaki kadının yerine temas ettik. Şüphesiz ki, bu dönemin sosyal, kültürel ve toplumsal yapısını öğrenmede en büyük referans şiirler olmuştur. Eski Arap şiiri yazıldığı dönemi bir film sahnesinde canlandırır niteliktedir. Bu sebeple, gelecek bölümlerimizde cahiliye dönemi Arap toplumunda şairlerin ve şiirlerin önemine, Arap edebiyatının sönmeyen yıldızı olan Muallakalara ve bu edebiyat harikalarının içerisindeki sosyolojik ve psikolojik açıdan kadın algısına değineceğiz.

1.2.5. Cahiliye Döneminde Kadın Algısı

Hakkında çok şey söylenen cahiliye Dönemi'ndeki kadın algısı konusunda sağlıklı değerlendirmeler yapabilmek için önce tarihsel birikimlerimizden beslenen önyargılardan kurtulmamız gerekir. Zira hemen her asırda her yörede ve her toplumda el üstünde tutulan, toplumda belli bir değere ve saygınlığa sahip, çalışan ve meslek sahibi olan, sosyal ve kültürel statüsünden dolayı sözlerine itaat edilen kadınların varlığının yanında zulme uğrayan, sadece evin hizmetçisi olarak görülen, çeşitli işkencelere maruz kalan, eşi tarafından şiddet gören kadınlar da var olmuştur. Bu gerçek, çağdaş ve modern dönem olarak nitelendirdiğimiz 21. asırda bile çokça görülen bir durumdur. Fakat her ne olursan olsun o ortamda yaşanmış olumsuz vakaları bütün topluma mal etmek yanlıştır. Bununla birlikte yüzyıllarca hüküm sürmüş bir medeniyet tek bir bakış açısıyla ifade edilemez. Yukarıda zikrettiğimiz cahiliye döneminde fazilet sayılan davranışlar, o dönemi yalnızca olumsuz yönleriyle ele almanın ne derece yanlış olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda çalışmamızda cahiliye dönemi Arap toplumunun kadına karşı hem olumlu hem de olumsuz tutumlarını inceleyeceğiz

Daha önce de belirttiğimiz gibi, cahiliye dönemi Arap toplumunda sosyal sınıf farkı önemli bir etkendi. Dönemin bu özelliğinden kadınlar da büyük oranda etkilenmişlerdir. Bedevî kadın ile medenî kadının toplumsal statüsü bir olmadığı gibi hürlerin ve cariyelerin konumları da eşit değildi.⁹¹ Bedevî kadınlar yaşadıkları ortamda neredeyse hiç söz sahibi değillerdi. Şehirdeki cariyelerinse durumları çok kötüydü. Hiçbir sosyal hakka sahip değillerdi. Efendileri tarafından fuhuşa sürüklenir ve onlar üzerinden para kazanırlardı. Şehirde yaşayan hür kadınlar diğerlerine göre en üstün

⁹¹ Dayf, *Târîhu'l Edebi'l 'Arabî (el-'Asru'l Cahiliyyu)*, s. 72

sosyal statüye sahip olup genelde eşraftan olanların kızı veya gelini idiler. Hind bt. Utbe (ö. 14/635) ve Hatice bt. Huveylid (ö. 620) gibi eşraftan olan kızlar veya gelinler çalışmamızın ilerleyen sayfalarında detaylandıracağımız gibi maddi gücü yerinde olan erkeklerden bile daha değerli sayılırlardı.

Ataerkil (patriarkal) yani aile düzeninin tamamen baba otoritesine bağlı olduğu bedevî Arap toplumunda kadın, erkeklerden daha hareketli olup, onlardan daha çok çalışırdı. Cahiliye zihniyetinde kadın işi olarak görülen, yemek hazırlamak, develeri sağlamak, çocuklara bakmak, yünleri temizleyerek kullanılır hale getirmek, çamaşırları yıkamak, yakacakları temin etmek gibi işleri yalnızca kadınlar yapar, erkekler ilgilenmezdi.⁹²

Ailedeki ataerkil yönetim sistemi, erkeklerin kadınların üzerinde yönetimini ve koruyuculuk görevini de beraberinde getiriyordu. Evin efendisi ve çocuklarının geçimi sağlayan erkekti, karısının doğurduğu çocuk ona aitti. Talak yahut hul' neticesinde çocuğu yetiştirme ve velâyeti babaya ait olmakla beraber onun gözetimi ve terbiyesi altındaydı. Akrabalık bağları babadan gelirdi. Kadın ise, kocasına tâbi olup onun emirlerini yerine getirirdi. Kocas, kendisini terbiye etme hakkına sahipti ve o ancak evine aitti.⁹³

Kadının aile içerisindeki en önemli görevi çocuk doğurmaktı. Evlilikte nikâh olmadığı için kadın ancak çocuk doğurduktan sonra aileye katılmış olurdu. Bundan dolayı bir kadın çocuk doğurmadan öldüğünde kocası taziye edilmezdi.⁹⁴

Cahiliye Arap toplumunda kadına karşı mutlak bir hâkimiyet söz konusuydu. Bazen eşinden boşanan bir kadın kocasının tahakkümünden kurtulamazken boşadığı kocası ona, ezâ vermek için başkalarıyla evlenmesine mâni olabilirdi. Genel olarak bu

⁹² Cevad Ali, *el-Mufasssal fî Târîhi'l-'Arab Kable'l-İslam*, IV, s. 616

⁹³ Emrah Dindi, *Kur'an'da İslam Öncesi Kültür Nassın Olguya Diyalektik İlişkisi*, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2017, s. 121-122

⁹⁴ Çağatay, *İslam'dan Önce Araplar ve Dinleri*, s. 116-117

devirde Arap kadını hukuk itibariyle erkekten daha düşüktü ve hemen her konuda erkekle müsavi görülmezdi ve bir iş hakkında erkekler gibi söz sahibi olmazdı.⁹⁵

Babaya verilen bir mehir karşılığında âdeta satın alınan kadın, babasının himâyesinden tamamen çıkıp, kocasının hâkimiyetine girmiş olurdu. Bu anlayışın sonucu olarak koca, mehir karşılığında sahip olduğu karısını istediği zaman boşayabilir, boşamadan vazgeçerek geri dönebilir veya mehrini vermeyi ve geçindirmeyi göze aldığı sürece, istediği sayıda kadınla evlenebilirdi. Bu uygulama bir nevi Arapların bitmek tükenmek bilmeyen savaşları esnasında erkek nüfusunun giderek azalmasını telafi edici bir politika olarak da izah edilebilir. Kocasının ölümü halinde kadın, onun sahip olduğu diğer mallar gibi kocasının mirasçılarına geçerdi. Kocasının mirasçısı yoksa babasının evine geri dönerdi. Bütün bu anlayış ve uygulamalar, dönemin sosyal ve bölgesel şartlarına bağlı olarak gelişmişti. Zira aynı dönemde benzeri uygulamalara sahip olan birçok komşu milletlere rastlanılmaktadır. Ayrıca kaynakların çoğunda yer alan bu görüşü bütün Arap Yarımadasına mal etmek doğru değildir. Kaynaklarda görülen genellemenin amacı bir bakıma İslâm'ın gerçekleştirdiği inkılâbı daha belirgin ve gözle görülür hale getirmektir.⁹⁶

Tarih boyunca hemen her toplumun kadına yönelik psiko-sosyal algısı genelde olumlu tutumların yanında birçok olumsuz algı ve davranışları da içermiştir. Kadın, evine çocuklarına ve eşine aittir anlayışı milletlerin genelinde görüldüğünden bu düşüncenin temelinde fıtrattan gelen bir yönelme olduğu görüşünü savunmak mümkündür. Kadınları her ne kadar ev işleri yapmak ve çocuk doğurmakla sınırlandırmak mümkün olmasa da, cahiliye dönemi Arap toplumunun yaşadığı coğrafyayı göz önüne aldığımızda erkeklerin kadınlarını koruma, kısıtlama, bireyselleşmesine izin vermeme, sosyal sınıf ayrımına göre hareket etme gibi bir takım olumsuz davranışlarda bulunmaları, bir bakıma onların yaşam koşullarının ve coğrafi şartların verdiği psikolojiyle anlamlandırılabilir.

Ayrıca şunu belirtmek gerekir ki, tarihte ataerkil yapıda oluşum gösteren batı uygarlıklarında bile kadınların ruhlarının varlığı tartışılır, her türlü mirastan mahrum

⁹⁵ Şemseddin Günaltay, *İslam'dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Aile ve Türlü Nikâh Çeşitleri*, Ankara, Marife Dergisi, 1951, sayı.60, Cilt:15, s. 189

⁹⁶ Ali Bardakoğlu, *Sosyal Hayatta Kadının Rolü*, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2005, s. 15-16

bırakılırdı. Erkekler birden fazla evlilik yapabilir, kadınlar İncil'e dahi yanaştırılmazdı. Ailedeki erkek, varisi olarak bir oğlu olmasını ister bunun üzerine karısı ona evlat vermediği sürece onu boşayabilirdi. Evli olmayan bir kadın ise baba mirasından pay alamazdı. Böylece soyları erkek çocuk silsilesi yoluyla ilerlemiştir. Ailenin mal varlığı, ailenin yaşlısının yönetimi için yegâne unsur olmuş ve bu mal varlığı aile adının sürekliliğinin sağlanması açısından yine aile büyükleri tarafından oğullarına, kızlarının veya erkek kardeşlerinin en büyüğüne bırakılmıştır.⁹⁷

Yine cahiliye Dönemi Araplarında, genel itibariyle mirastan kadınlara pay verilmediği gibi, erkek çocuklara da eli silah tutana kadar miras hakkı verilmezdi. Onlar, sadece at binip düşmanla savaşıyor, kargı fırlatıp kılıç vuran ve ganimet yığının mirasçı olabileceği mantığındalardı.⁹⁸

Toplum genel olarak böyle olsa da, bunun aksi yönde uygulamalar da söz konusuydu. Meselâ, İbn Habib (ö. 245/859), eserinde cahiliye döneminde mirasından kızına ilk olarak pay bırakan kişinin Amir b. Cuşem b. Habib olduğunu kaydeder. O, mirasından kızına bir, oğluna iki hisse vermiştir.⁹⁹

Öte yandan erkeklerin güçlü ve kuvvetli olmaları, savaşçı kimliğe sahip olmaları, kabilesinin varlığını koruması gibi sebepler onun cahiliye dönemi'nde daha çok rağbet edilen cinsiyet olmasını sağlamıştı. Öyle ki, erkek evladının doğumunu haber alan baba neşelenir, ziyafet verir ve bunu bir şeref kaynağı sayardı. Buna mukabil kız çocuğunun doğumuysa babasına bir utanç kaynağı olarak yeterdi. Kız çocuğu olan bir baba toplum tarafından ayıplanırdı. Bu yüzden baba, eşinin tekrar hamile kalıp erkek çocuk doğuruncaya kadar toplumdan saklanırdı.¹⁰⁰ Şayet kız evladının olduğu haberini

⁹⁷ Emine Öztürk, *Feminist Teori ve Tarihsel Süreçte Türk Kadını*, Ankara, Gece Kitaplığı Yayınları, 2017, s. 26-27

⁹⁸ Necdet Çağır, *İslam Öncesi Mekke Toplumunda Kadın*, İstanbul, Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'an öncesi Mekke Toplumu Sempozyumu, 2011, s. 219

⁹⁹ Ebû Ca'fer Muhammed İbn Habîb el-Bağdâdî, *Kitâb'ul Muhabber*, (thk. İlze Lihten Şitinz), Beyrut, Dâru'l Afak'il Cedide, 2010, s. 324

¹⁰⁰ Nur Yıldırım, *Cahiliye Toplumunda Kureys Kadını*, Kahramanmaraş, Samer Yayınları, 2019, s. 25

alınca yüzü simsiyah kesilirdi. Bunun üzerine iki seçenek arasında kalacaktı. Ya hakaretlere katlanarak çocuğu alıkoyacak, ya da diri diri toprağa gömecekti.¹⁰¹

Araplar arasında eli silah tutan, dövüşüp vuruşabilen, güçlü kuvvetli erkek çocuklara sayıca en çok sahip olan kabile her zaman daha kazançlı sayılırdı ve gerektiğinde bütün ganimetleri o toplar, bâdiyesinin kudretini o temsil ederdi. Sırf bu yüzden doğumuyla utanç duydukları kız çocuklarını diri diri toprağa gömerlerdi. Ayrıca, Arabistan'ın uçsuz bucaksız çöllerinde yaşayan bedevî Arap halkı refah bir hayatın temininden mahrum kalıyorlardı. Çöldeki dar geçim beraberinde çocuk yetiştirmenin zorluğunu da getiriyordu. Erkek çocuklar, bir müddet sonra geçimlerini sağlamayı ve kendilerini idare etmeyi kolayca başardığından erkek çocuk büyütme babaların gözünü korkutmuyordu. Fakat kız çocuğu öyle değildi. Doğduktan sonra fakirlik ve sefalet içinde yaşıyorlardı. Coğrafi ve iktisadi durum onlara refah bir hayat imkânı vermiyordu. Araplar arasında sıkça görülen savaşlarda gâlip olan kabile mağlup olan kabilenin kadın ve kızlarını da ele geçiriyordu ve onların şairlerinin övünme sebebi oluyorlardı. Böylece mağlup olan babaların şereflerini ve namuslarını rencide edici şiirler ağızdan ağıza yayılıyordu. Bu sebepten de kız çocukları doğumlarının ardından diri diri toprağa gömülüyordu. İslamiyet'in gelmesiyle böylesi vahşetin önü alınmış ve bu acı tablo tamamen silinmiştir.¹⁰²

Kız çocuklarını diri diri gömülme hâdisenin Arap toplumunun hangi kabileleri arasında gerçekleştiğine dair farklı görüşler vardır. Kimilerine göre bu durum Araplar arasında yaygındı ve bu katli yapanlar arasında; Kureyş; Rebîa Kabilesi'nden Bekr b. Vâil, Kahtâni Kabilesi'nden Kinde ve Huzâa, Mûdar Kabilesi'nden Temîm, Kinâne, Kays, Huzeyl, Esed gibi kabileler vardı.¹⁰³ Bu bilginin aksine, cahiliye döneminde kız çocuklarını gömme olayının Araplar arasında yaygın olmadığı bunun sadece az sayıda birkaç kabilenin âdeti olduğu, özellikle de Benî Temim, Kureyş ve Kinde kabilelerinde görüldüğü fikrini savunanlar da olmuştur.¹⁰⁴ Bu durumun görüldüğü kabileler hakkındaki bir başka görüş ise, Rebîa, Kinde, Temim, Mudar, Huzâa, gibi kabileler bu

¹⁰¹ Nahl, 16/58-59

¹⁰² Günaltay, *İslam'dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Aile ve Türli Nikâh Çeşitleri*, s. 191

¹⁰³ Cevad Ali, *el-Mufasssal Fi Târîhi'l-'Arab Kable'l- İslam*, Bağdad, y.e.y., I-X, 1993, V, s. 91

¹⁰⁴ Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, s. 120

olayı gerçekleştirirken, Kureyş ve Kinâne kız çocuklarını gömmediği şeklindedir.¹⁰⁵ Kinde ve Temîm gibi daha bedevî kavimlerde bu olayın kısmen vukuu bulduğu¹⁰⁶ ve mezkûr kabilelerde de nadiren görüldüğünü savunmuşlardır.¹⁰⁷ Ayrıca bu hadiseyi bütün topluma mal etmenin ve toplumun tümü tarafından uygulandığını savunmanın mümkün olmayacağı gibi¹⁰⁸ bazı Kur'an ayetlerinin ve hadislerin kız çocuğunu diri diri toprağa gömme âdetini mutlak manada yasaklaması, az sayıda dahi olsa bu fiili gerçekleştiren kavimlerin varlığını ispatlamıştır.¹⁰⁹

Diri diri toprağa gömülen çocukların bir kısmının cariyelerden kötü yola itilen fuhuş ve zina yapan ya da efendileri tarafından yaptırılan ve geçimini bu yolla kazanan kadınlara ait olduğu da zikredilmektedir. Nitekim bu yolla geçimini sağlayan bir kadının çocuk büyütmesi ve yetiştirmesi imkan dâhilinde bile değildi.¹¹⁰

Cahiliye Dönemi Arap toplumunun bu davranışındaki sebeplerin başında ekonomik durum ve açlık yer alıyordu. İhtiyaçlarını karşılayamayacağını düşündükleri ve ailenin en değersiz ferdi olarak gördükleri kişiyi feda ederlerdi. Bu durumda da tercih daha çok kız çocuğundan yana olurdu. Aynı zamanda Araplar, kadınları şeref ve haysiyetlerinin merkezinde görürdü. Kadın toplumun ahlak kurallarının dışına çıkması aile için utanç verici bir meseleydi. Onlara göre iffet ve namus en çok kadınlara ait bir olguydu. Kadınların namus bekçiliğini yapma görevini üstlenen erkekler için karılarının kızlarının ya da annelerinin başkalarının sözlü ya da fiili tecavüz ve sataşmalarına maruz kalmaları onun için kendi haysiyetini ve şerefini yerle bir eden durumdu. Tüm bunlar kız çocuğunun dünyaya gözünü açmasıyla birlikte bir sorun olarak görülmesine ve diri diri toprağa gömülmesine sebep oluyordu.¹¹¹

¹⁰⁵ Çağıl, *İslam Öncesi Mekke Toplumunda Kadın*, s. 207

¹⁰⁶ Hüseyin Alan, *Hız Peygamber Öncesi Mekke Ve Arabistan*, İstanbul, Beyan Yayınları, 2014, s. 159

¹⁰⁷ Alan, *Hız Peygamber Öncesi Mekke Ve Arabistan*, s. 349

¹⁰⁸ Çağatay, *İslam'dan önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, s. 122-123

¹⁰⁹ Bkz., Nahl 16/58-59; Zuhuruf 43/17; Tekvir 81/8-9; En'am 6/137-140; İsra 17/31; Mümtahine 60/12

¹¹⁰ Adnan Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, İstanbul, Beyan yay., 2015, s. 187

¹¹¹ Zeynep Canan Koçak, *İslam Öncesi Arap Aile Yapısının Hz. Peygamber ve Hadisler Üzerindeki Etkisi*, Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2017/2, cilt;4, sayı;7, s. 242-243

Evinden dışarı çıkmayan, utangaç ve hayâlî, yabancılarla konuşmayan ve yürüdüğünde önüne bakarak ilerleyen bir kadın portresini ideal bulan Araplar, kadınlarını başkalarından kıskanırlardı ve bu konuda oldukça hassaslardı. Dolayısıyla namus korkusu da¹¹² kız çocuklarının öldürülmesine sebep olmuştur.

Hucr b. Hayye el-Absî bir şiirinde şöyle diyor;

"لَا أَحْرِمُ الْجَارَةَ الدُّنْيَا إِذَا اقْتَرَبْتُ وَلَا أَقُومُ بِهَا فِي الْحَيِّ أَخْرِبَهَا
وَلَا أَكَلِمُهَا إِلَّا عَلَانِيَةً وَلَا أَخْبِرُهَا إِلَّا أَنْادِيَهَا"

"Kadın, yakınımnda durmuş himayem altına girmişse sahip olduğum nimetlerden onu mahrum bırakmam. Kabile içinde onu rezil eder bir şekilde davranmam.

*Onunla ancak alenî konuşurum. Bir şey bildireceğim zaman ise ona açıkça seslenirim"*¹¹³

Yine meşhur haydut şairlerden olan Şanfera el-Ezdî sevgilisi Ümeyye için şu tasvirlerde bulunmaktadır;

"أَقْدَ أَعْجَبْتَنِي لَا سَقُوطاً قِنَاعُهَا إِذَا مَا مَشَتْ وَلَا بِذَاتٍ تَلَفَّتِ
تَحُلُّ بِمَنْجَاةٍ مِنَ اللَّوْمِ بَيْتَهَا إِذَا مَا بَيُوتٌ بِالْمَدْمَةِ حُلَّتِ
كَأَنَّ لَهَا فِي الْأَرْضِ نِسِيّاً تَقْصُهُ عَلَى أَمَّهَا وَإِنْ تُكَلِّمَكَ تَبَلَّتِ
أُمِيمَةً لَا يُخْزِي نَتَاها حَلِيلُهَا إِذَا ذَكَرَ النِّسْوَانُ عَفَّتِ وَجَلَّتِ
إِذَا هُوَ أَمْسَى أَبَ قُرَّةَ عَيْنِهِ مَابَ السَّعِيدِ لَمْ يَسَلْ أَيْنَ ظَلَّتِ"

"Dönüp arkasına bakmadan ve örtüsünü düşürmeden yürümesi beni hayran bıraktı.

Başka haneler kınanacak şeylerle dolu iken o, şerefine laf getirecek her şeyden uzak tutar hanesini.

Sanki yerde kaybettiği bir şey varmış da onu inceleyerek arıyormuş gibi önüne bakarak yürür. Seninle konuşursa da gereğinden fazla kelimeler etmez.

¹¹² Mehmet Ali Kapar, "Mev'ude", *DİA.*, Ankara 2004, XXVIII, s. 491-492

¹¹³ Ebû Temmâm Habîb b. Evs b. Hâris et-Tâî, *Dîvânü'l-Hamâse*, (thk: Muhammed Said er-Râfî), Mısır, 3. Baskı, el-Mektebetü'l-Ezheriyye, 1927, s. 242

Ümeyme'nin davranışları helâli olan kişinin yüzünü kızartmaz(başını öne eğdirmez). Yanında başka kadınlardan söz edildiğinde de iffetli ve ağırbaşlı davranır. (Onların dedikodusunu yapmaz)

(Kocası) akşamleyin eve döndüğünde gözleri aydın olarak ve mutlu bir şekilde döner, ona 'gündüz neredeydin?' diye sormaz bile. (Çünkü Ümeyme hep evindedir, gereksiz yere dışarı çıkmaz)''¹¹⁴

Ancak şunu ifade etmek gerekir ki, böylesi bir hadise kimileri tarafından övgüyle bahsedilecek bir meseleyken¹¹⁵ kız çocuğunu diri diri gömmeye karşı çıkıp engel olan kimseler de vardı. Bunların başında Zeyd b. 'Amr b. Nufeyl gelmekteydi. Zeyd b. 'Amr b. Nufeyl kız çocuğunu gömmek isteyen kişiye engel olup, bunu yapan babasına, "Onu öldürme bırak! Ben senin yerine bu kız çocuğunun nafakasını üstlenirim" diyerek çocuğun elinden tutup onu evine götürürdü. Kız büyüyüp yetiştiğinde ise babasına "İstersen kızını sana geri vereyim ve ihtiyaçlarının masrafını da ben sana ödeyeyim" derdi.¹¹⁶ Kız çocuklarını toprağa gömülmeğe kurtaranlardan birisi de meşhur şair Farazdak'ın dedesi Sa'saa idi. İslâmiyet'in zuhuruna kadar Sa'saa'nın 360 çocuğun öldürülmesine mani olduğu rivayet edilmektedir.¹¹⁷

Kimilerine göre, cahiliye dönemi kadın algısı tam bir vahşetten ibaretti. Bu görüş sahiplerine göre, eşraftan olan kadınların haricinde kalan bütün kadınların hakları ellerinden alınmış, hiçbir niteliği olmayan, hatta sahibinin dışı devesiyle bir tutulan mal gibiydi.¹¹⁸ Hiçbir konuda kadının görüşü alınmaz pis, necis bir varlık olarak görülürdü. Hayızlı olduklarında ise yanlarında oturulmaz, onlarla birlikte bir şey yenilip içilmez böylelikle evin dışına atılırdı. Öyle ki, kadınları çok kutsal kabul ettikleri putlara bile yanaştırmazlardı.¹¹⁹

¹¹⁴ Asmaî, *Asmaiyyât*, (nşr. Ömer Fâruk et-Tebbâ'), Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, Beyrut, tsz., s. 131

¹¹⁵ Günaltay, *İslam'dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu*, s. 191

¹¹⁶ Zeki Tan, *Mekkî Ayetlerde Kadın Tasavvurunun İnşasında Ahlâki Zemin*, Kur'an Döneminin Mekke Dönemi Sempozyumu, Çorum, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2013, s. 372-406

¹¹⁷ Çağatay, *İslam'dan önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, s. 123

¹¹⁸ Günaltay, *İslam'dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu*, s. 192

¹¹⁹ İbn el-Kalbî, *Kitâbu'l-Asnâm (Putlar Kitabı)*, s. 38/72

Bu tür olumsuz tutumların kaydının yanında, istisnaların çokluğunu ve devrin kadına karşı olumlu bakış açısının azımsanmayacak derecedeki varlığını kaydeden kaynaklar, bizlere birkaç hadiseye bakıp devre ve zikredilen topluma karşı genelleme yapma imkânı vermemektedir. Öncelikli olarak, Yemen Bölgesi ile Hicaz Bölgesi arasında yaşam tarzı, kültür ve devlet telakkisi açısından önemli farklılıklar vardı. Bir diğer husus ise, şehirlerde yaşayan Arapların hayat şartları, sosyal ortamları ve tabiatları göçebe yaşayan bedevî Araplara göre çok farklılık göstermekteydi. Ayrıca o dönemde Araplarda güçlü bir kabilecilik anlayışı, örf, adet gelenekleri kuvvetli olduğundan aile hayatı ve kadın ile ilgili farklılıklar yer yer artmaktadır. Bütün bunlardan daha önemlisi ise, kadınların hür kadınlar ve cariyeler şeklinde ayrım gösterdiği sosyal statü farkı idi ki bu, cariyeye için çok doğal görülen hatta teşvik edilen bir hareketi, hür kadın için utanç vesilesi ya da ölüm sebebi kılabilirdi.¹²⁰

Bu bağlamda kaynaklar ışığında yine göreceğiz ki, bu dönemde kadının durumu vahşet addedilecek kadar kötü değildi. Daha önce de belirttiğimiz gibi, cahiliye dönemi'nin en yaygın dinî inancı olan paganizme inanan kişiler, dişi olarak kabul ettikleri putları kutsal saymaktaydı. Ayrıca bölgelere göre değişim gösteren sosyo-kültürel yapının hâkimiyeti göz ardı edilemez bir durumdu. Meselâ; Hayızlı kadınlara karşı olan bahsettiğimiz bu olumsuz tutumun Mekke ve civarında görüldüğüne dair herhangi bir rivâyete rastlanmamaktadır. Aynı zamanda, cahiliye dönemi Arap toplumundaki hür kadınların durumunun cariyelerden daha farklı olması sadece o millete ait bir özellik değildi. Bilakis, o dönemde kölelik sistemine sahip olan diğer toplumlarda da aynı hususiyet görülmekteydi.

Özellikle Yesrib, Mekke, Taif gibi şehirlerde yaşayan kadınların, halkın eşraf kesiminden olan kişilerin kızları ve eşleri, kabile reislerinin kızlarının sosyal hayatta daha ayrıcalıklı, güç ve söz sahibi oldukları görülmektedir. Benî 'Adiyy b. Neccâr kadınlarından Selmâ bt. 'Amr, Kureyş kadınlarından Hatice bt. Huveylid, Hind bt. 'Utbe, 'Amre bt. Alkame el-Hârisiyye, Medine kadınlarından Ummu Umâre bt. Ka'b, Ummu Hakîm bt el-Hâris ile ünlü Arap Şairesi el-Hansâ cahiliye döneminde yüksek

¹²⁰ Bardakoğlu, *Sosyal Hayatta Kadının Rolü*, s. 16

mevkiye sahip kadınlar arasında tarihe geçmiştir. Hatta bu kadınlar, kabile içindeki birçok erkekten daha çok değer ve itibar görmekteydi.¹²¹

Yine dönemin kadın algısına farklı bir bakış açısı kazandırması bakımından dönemin en önemli şairlerinden biri olan Hassab b. Sabit'in şiirinde sevdiği kadını anlatım tarzına bakalım;

"مِن دُرَّةٍ أَغْلَى الْمُلُوكِ بِهَا مِمَّا تَرْتَبَّ حَائِرُ الْبَحْرِ"

"Sen, kralların çok yüksek ücret karşılığında sahip oldukları, denizin durgun derinliklerinde oluşan incidensin."¹²²

Buna ek olarak, cahiliye dönemi Arap toplumunda sosyal hayatın değişik alanlarında da etkinliği ve yetkinliği ile bilinen kadınlar vardı. Öyle ki, bazen itibar ve nüfuz kurma bakımından erkeklerin önüne geçmiş kadınların varlığı bilinmektedir. Tarihçiler cahiliyenin İslamiyet'in doğuşuna yakın olan döneminde bazı kadın yöneticilerin varlığından bahsetmektedirler. Mesela, cahiliye dönemi'nde uzun bir müddet Amalika Kabilesi'ne mensup olan ez-Zebbâ yöneticilik, Lokman kızı Suhr adında bir kadın ise ordu komutanlığı yapmıştır. İlk dönem tarih kitaplarından öğrendiğimize göre kâhinlik yapan kadınlar da vardı. Kabileler nezdinde kâhinlik yapan kadınların yetkisi ve mevkisi yöneticilikle eş değerd. Ayrıca kâhin olan kadınlar, insanların anlaşılamadığı hususlarda ve çözemediği sorunlarda hâkimlik görevi üstlenirdi.¹²³

İslâmiyet'ten önceki dönemlerde akıl ve hikmetiyle ön plana çıkan kadınlar vardı. Toplumun önde gelen ricali kendilerinden fikir alır görüşlerine güvenirdi. Yukarıda bahsettiğimiz gibi yönetimi devr alan kadınlar mevcuttu. Geçmişte Şam badiyesine ait kabilelerinin, Asurlular dönemindeki kadın hükümdarlarının yönetimi altında olduğu zikredilir. Tıpkı ez-Zebba gibi bu dönemde de yönetimiyle meşhur olan kadın hükümdarlar vardı. Bunlar arasında Şems ve Zebîbe isimlerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Kadınların rolü hayatın her alanında olduğu gerçeği bizi savaş alanlarına

¹²¹ Günaltay, *İslam'dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu*, s. 119

¹²² Hassân b. Sâbit, *Dîvânü Hassân b. Sâbit*, (thk; Velid İrfân), Beyrut, Dâru Sadr, 2003, I, s. 53

¹²³ Cevad Ali, *el-Mufasssal Fî Târîhi'l- 'Arab Kable'l-İslam*, VI, s. 616; Ramazan Altıntaş, *Arap Toplumunda Kadın*, Ankara, Diyanet İlmi Dergi, 2001, XXXVII, sayı 1, s. 63

da götürmektedir. Savaş alanında çeşitli görevlerinin yanında askerlere tu taşımak ve yaralı olanları tedavi etmek gibi mühim görevleri de vardı. İslâmiyet'ten sonra da Yesrib'de Rasulullah'ın mescidinde yaralı Müslümanların tedavisiyle ilgilenen kişi Rafîde idi. Cahiliye dönemi Arapları arasında Banî Üd kabilesine mensub olan Zeyneb hastaları tedavi eden meşhur bir doktordu.¹²⁴

Özellikle Mekke, Yesrib (Medine) ve Taif gibi şehirlerin kabile reisi ve aristokrat ailelerin kadınları daha imtiyazlı ve elit konuma sahipti. Hatta bazı aristokrat reislerin kızları birçok erkekten daha etkin role sahipti. Bu kadınları toplum el üstünde tutar ve onlara değer verirdi. Kureyş kadınlarından Hatice bt. Huveylid, Hind bt Utbe, İmre bt Alkame, Yesrib kadınlarından Ümmü Umâre bt Ka'b, Ümmü Hakîm bt Hâris ile Arap şâiresi meşhur el-Hansâ buna örnek olarak verilebilecek tarihte şöhret bulmuş kadınlardan bazılarıdır.¹²⁵

Bu kadınlar arasında büyük şöhrete sahip olan Hatice bt. Huveylid İslam'dan önce de Kureyş'in ileri gelenlerinden olup, azim ve kararlılığıyla öne çıkan, güzel, soylu, zeki, mal ve şeref sahibi bir kadındı. Güvenirliliği ve yüksek ahlakıyla meşhur olan Muhammed'i (s.a.v) Şam'a giden ticaret kervanının başına koymuş ve bu iş sonucunda onun üstün başarısına tanık olmuştur. Bunun üzerine Hatice bt. Huveylid Onunla (s.a.v) evlenmek istemiştir.¹²⁶ Üstün ahlaka ve iffete sahip olmasından dolayı o, İslamiyet'ten önce de "Tâhire" lakabıyla anılmıştır. Hatice, Hz. Peygamber(s.a.v) ile evliliklerinden önce iki evlilik yapmış ve efendimiz ile evlenene kadar kendisiyle evlenmek isteyen soylu ve zengin kimseleri reddetmiştir. Efendimize evlilik teklifini ilk olarak kendisi yapmıştır ki bu durum, o dönemde kimi kadınların baskı altında kalmayarak evlilik tercihlerini kendilerinin hür iradesiyle yapabildiklerinin bir kanıtı olmuştur. Kendisi Rasûl-u Ekrem'in ilk ve en büyük eşi olması hasebiyle İslamiyet'ten sonra da "Kübra" lakabıyla anılan bu büyük kadın servetini İslam davası uğruna harcamaktan geri durmamıştır.¹²⁷

¹²⁴ Cevad Ali, *el-Mufasssal Fî Târîhi'l- 'Arab Kable'l-İslam*, VI, s. 620

¹²⁵ Altıntaş, *Cahiliye Arap Toplumunda Kadın*, s. 63

¹²⁶ Corcie Zeydan, *Târîhu Edebi'l-luğati'l- 'Arabiyye*, Kahire, Hindâvî Yay, 2013, s. 44

¹²⁷ Hz. Hatice hakkında geniş bilgi için bkz. M. Yaşar Kandemir, "Hatice", *DİA*, İstanbul 1997, XVI, s. 465-466

Hind bt. Utbe, Kureyş'in zengin, çok güzel ve akıcı konuşan, akıllı, gururlu, cesaretli, gözü pek, özgüven ve hamaset timsali kadını. Cahiliye dönemi'nde kadın velisinin izni olmaksızın evlendirilemezken, Hind, kendisine taliplileri olduğunu söyleyen babasına; "Evliliğim konusunda kendi kararımı kendim verecek konumdayım. Sakın bana danışmadan beni evlendirmeyin!" sözü üzerine babası onu seçim yapması konusunda hür bırakmıştı. Şüphesiz ki, cahiliye dönemi'nin bu yaygın kültürüne rağmen Hind'in babasına karşı son derece özgüvenli ve cesaretli yaklaşımı onun yaşamı boyunca kanıtladığı fitratını ortaya koymaktaydı. Nitekim babası Utbe'nin, onunla evlenmek isteyen iki adayın vasıflarını şu şekilde saymaktadır: "Kabilenden iki adam sana taliptir. Onlardan her birini sana özellikleriyle anlatıp bitirinceye kadar isimlerini sana söylemeyeceğim. İlk taliplin, o gerçek şan ve şeref sahibi, soylu ve saygın biridir. Ancak istifade edebileceğin yanı onun gafletidir. Fakat bu onun bağışlayıcı bir huya sahip olmasındandır. Çevresine karşı iyi bir arkadaş olmakla beraber, her şeye güzel karşılık verir. Ona uyarsan o da sana uyar. Ona meyledersen o da sana meyleder. İstedığın gibi malından tasarruf edebilirsin. Fakir olduğunda ise, görüşünle yetinirsin. Diğerine gelince o, soyluların en soylusu, ileri görüşlü ve kabilesinin şerefliisidir. Ailesini bizzat kendisi yönlendirir, ancak ailesi onu yönlendirmez. Ona tabi olduklarında onlara kolaylık gösterir, ondan uzaklaştıklarında onlara sert davranır. Uyanık ve kavrayışı hızlıdır. Evi korunaklı olan, bir şeyi yapmak istediğinde mutlaka onu gerçekleştiren, mücadele edildiğinde yenilmeyen kararlı biridir. İşte her ikisinin durumunu sana açıkladım. Karar senindir." dedi. Bunun üzerine Hind: "Birincisi hakkında diyeceğim şudur ki o, karısının karakterini yok eden ve onun varlığını ortadan kaldıran birisidir. Eşi ona ilgi göstermese bile yumuşak davranması ve hatta kadın ona sert davrandığında dahi mülayim olması muhtemeldir. Eğer ki, bir kadın ona bir çocuk doğuracak olsa çocuk ahmak olur. Ola ki, böyle bir adamdan şerefli onurlu ve soylu bir çocuk dünyaya getirirse bu ancak tesadüf etmiş olabilir. Bu kararsız ve istediğini elde edemeyen adamın bahsini kapat ve bana adını dahi söyleme! Diğerisi ise, ancak özgür ve şerefli bir kadının kocası olabilir. Ben onun ahlakına uygun bir eşim ve onunla tam uyum içindeyim. Evime bağlı kalacak ve dışa dönük bir yüze sahip olmadığım için de onun kocalık haklarına riayet edeceğim. İkimizden dünyaya gelecek olan çocuk, onun kabilesinin şerefini koruyacak, kabilenin askerî birliklerini savunacaktır. O çocuk, kabilesinin kimliğini koruyan ve soyunu süsleyen bir şahsiyet olmaya layıktır. Büyük

bir olay zuhur ettiğinde ne aciz kalır, ne de ikinci adam olur. Söyle; o kimdir?” Babası, “O Ebû Süfyân b. Harb’dir.” dedi. Hind, “Bizi evlendir; ancak bir atın boynu bükük tayını atması gibi beni onun önüne atma ve onunla, baskın ve dişli bir şekilde pazarlık da yapma! Gökteki Allah ile istiharede bulun; Şüphesiz o, ilmiyle hüküm vermede sana ses verecektir.” dedi. Sonunda Ebû Süfyân ile evlenen Hind ’in, Muâviye ve Utbe adında iki oğlu dünyaya gelmiştir. Dolayısıyla Hind, Emevî Devleti’nin kurucusu olan ve İslam tarihinde büyük öneme sahip olan Muâviye bin Ebû Süfyân’ın annesidir.¹²⁸

Hind, Uhud savaşında müşrik ordusunu kumanda eden kocası Ebû Sufyan ile birlikte savaşa katılarak, yanında getirdiği diğer Kureyşli kadınlar ile birlikte def çalıp şiir okumak suretiyle askerleri savaşa teşvik etmiştir. Ordunun önüne çıkıp onlara şu dizeleri terennüm etmiştir:

نَمْشِي عَلَى النَّمَارِقِ	نَحْنُ بَنَاتُ طَارِقِ
وَالْمِسْكُ فِي الْمَقَارِقِ	الدَّرُّ فِي الْمَخَاتِقِ
وَنَفْرَشُ النَّمَارِقِ	إِنْ تُقْبِلُوا نُعَاتِقِ
فِرَاقٌ غَيْرَ وَامِقٍ	أَوْ تُدْبِرُوا نُفَارِقِ
”أيها بني عبد الدار وفيها حماة الأدبار ضرباً بكل بترار”	

“Biz Tarık Yıldızı’nın kızlarıyız. Yastıklar üzerinde (yumuşak ve sekerek) yürürüz. Gerdanlarımızda inci taşırız, saç buklelerimizle misk kokarız. Eğer düşmanı karşılırsanız, sizinle sarmaş dolaş oluruz. Şayet düşmana sırt çevirirseniz, hiç sevmeyen birinin yaptığı gibi hepinizden ayrılır, sizi terk ederiz.”

”Ey Abduddâr oğulları! Ey arka koruyucuları! Her keskin kılıçla vurdukça vurun!”¹²⁹

Hind, cesur yapısını ve tahakkümü kabul etmeyen karakterini müslüman olmadan evvel gösterdiği gibi müslüman olduktan sonra da göstermiştir. Müslüman

¹²⁸ Hint Bt. Utbe hakkında geniş bilgi için bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa’d b. Menî’ el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *et-Tabakâtu’l-Kübrâ*, (thk; Ali Muhammed, Muhammed Abdulkâdir Atâ), Beyrut, Dâru’l-Kitâbbi’l-İlmiyye, 1990, s. 187-188; Hatice Nur Ertürk, **Cahiliye’ den İslam’a Cesaret Timsali Bir Kadın Portresi Hind Bt. Utbe**, İstanbul, Siyer Araştırmaları Dergisi, 2019, Say. 6, s. 47-72

¹²⁹ Necdet Çağıl, *İslam Öncesi Mekke Toplumunda Kadın*, s. 202

olmadan evvel, Mekkeli müşriklerle Müslümanlar arasında gerçekleşen ilk harp olan Bedir savaşında Hind'in babası Utbe'yi kardeşi Velid'i ve amcası Şeybe'yi öldüren Hz. Hamza'dan öcünü alana kadar ağlamamış, koku sürünmemiş ve eşiyle birlikte olmamıştır. Uhud savaşında Vahşi b. Harb'den belli bir mükâfat karşılığında Hz. Hamza'yı öldürmesini istemiş bunun sonucunda Hamza'nın organlarından gerdanlık yapıp boynuna takacağını ve ciğerini çiğneyeceğini söylemiştir. Savaş esnasında Vahşi Hz. Hamza'yı uzaktan attığı bir mızrakla şehid ederek karnını yarıp ciğerini Hind'e götürmüştür. Böylesi sıra dışı bir olay tarihe kaydedilse de Mekke'nin fethinden sonra Hind müslüman olmuş ve savaşta gösterdiği kahramanca tavrı müslüman olduktan sonra da Yermuk Savaşı'nda İslam ordusu için ortaya koymuştur. Bu savaşta askerlerde bozgunluk alameti gördüğünde diğer kadınlarla birlikte onları yeniden toparlamış ve heyecanlı konuşmalarıyla onları savaşa teşvik etmiştir.¹³⁰

Kadın-erkek ilişkilerinin biçimini tamamıyla toplumun göçebe ya da yerleşik olmasına bağlı olan bu dönemde şehirli ve hür kadınlar, aksi örnekleri olsa da, daha çok iffetli ve namuslu bir hayat sürmüşlerdir.¹³¹ Rasulullah'a(sav) biat etmek isteyen kadınlar arasında bulunan Hind bt. Utbe o sırada Resûl-i Ekram'ın kadınların zina etmemesi hakkında konuşması üzerine Hind söze karışmış ve "Hür kadın hiç zina eder mi?" diye hayretini ifade etmiştir. Bu ifade, o dönemde yerleşik Arap toplumundaki ahlaki tutumu anlatması bakımından son derece dikkat çekicidir.¹³²

Araplar itibar sahibi olan ve hür olan kadınları adlarıyla çağırırlardı. Aynı zamanda Mekke'de mal mülk edinen, toplum tarafından saygın muamele gören kadınların yanı sıra yine bu dönemde tıpkı Ebû Leheb gibi yaptıkları işlere karşılık eşlerinden takdir bekleyen erkekler de vardı. Dönemin asil kadınları anlaşma yapan, bir anlaşmazlık halinde eşini boşayabilen, ticaret yapan ve isterse bir savaşın sebebi olur ya da çıkacak savaşa engel olabilirdi. Bu konuda Mutayyebûn ve Ahkaf kadınlarının kabileler arasındaki olası bir savaşı engellemeleri örnek olarak gösterilebilir.¹³³

¹³⁰ M. Yaşar Kandemir, "Hind bint Utbe", *DİA.*, İstanbul 1998, XVIII, s. 64-65

¹³¹ M. Akif Aydın, "Kadın", *DİA.*, İstanbul 2001, XXIV, s. 86-94

¹³² Kandemir, "Hind bint Utbe", *DİA.*, s. 64-65

¹³³ Yıldırım, *Cahiliye Toplumunda Kureyş Kadını*, s. 97-99

Daha önce de belirttiğimiz gibi cahiliye Arap toplumunda şiire çok önem verilirdi. Şairler adeta toplumun seçilmiş sözcüleri gibiydi. Çağımızın medya rolünü üstlenen şiiri ve şairlik vasfını hiç şüphesiz bu dönemde kadınlar da almıştır.¹³⁴

Bunların en meşhuru Hansâ (الخنساء) Ummu ‘Amr Tûmâdır bt. ‘Amr b. el-Hâris b. eş-Şerîd (ö. 24/645) dır. Zekâsıyla ve zarafetiyle dikkat çeken bu kadın evlilik konusunda kimsenin baskısını kabul etmemiş ve kendi kararıyla evlenmiştir. Kabile bağına önem veren bunun için şiirler yazan Hansâ evliliklerini kendi kabilesinden yapmıştır. Kabileler arasında yapılan savaşlarda birbirinin intikamını anlamaya çalışırken öldürülen kardeşlerinin özellikle de kendisinden büyük destek gördüğü kardeşi Sahr’ın ölümü kendisine ağır gelmiş onların mezarları başında ağıtlar yakmıştır. Kardeşlerinin mertliklerini, cömertliklerini sayıp terennüm ettiği mersiyesi edebiyat tarihinde büyük şöhret kazanmıştır. İslâmiyet’in gelmesiyle Müslüman olan Hansâ Arap edebiyatında kadın şairlerin en önde gelenidir. Şiirlerinin çoğunu Müslüman olmadan önce söylediği için, yazdığı mersiye ve şiirlerde İslâmiyet’in etkisi yoktur. Mersiye türünde adeta bir sembol haline gelen Hansâ katıldığı savaşlarda erkeklerden gördüğü kahramanlık sahnelerini bir kadın duygusallığı ile anlatmıştır. Hansâ Ukâz’da, en-Nâbiğa ez-Zübyani tarafından düzenlenen yarışmaların birine katıldığı, okuduğu kasidenin de Nâbiğa tarafından beğenildiği rivayet edilmektedir. İslâmiyet’ten önce şairliği ile öne çıkan Hansâ’nın şiirleri İslam’dan sonra da Peygamberimiz (sav) tarafından iltifat görmüştür.¹³⁵

Başta Hansâ olmak üzere Harnek, Celile, Kebşe ve Anır b. Ma’di- kerb’in kız kardeşi gibi bu döneme şiirleriyle damga vuran kadın şairler de vardı.¹³⁶ Şairlerin yanında, Hind bt. Hâs, ez-Zergâ ve Cum’a bt. Habes gibi ünlü kadın hatipler de mevcuttu.¹³⁷ Bunlardan farklı olarak şiir yazma ve okuma yarışmalarında jüri üyeliği yapan kadın şairlerinde varlığı bilinmektedir. Örneğin meşhur şair İmr’ul-Kays’ın

¹³⁴ Altıntaş, *Cahiliye Arap Toplumunda Kadın*, s. 66

¹³⁵ Ali Şakir Ergin, “Hansâ”, *DİA.*, İstanbul 1997, XVI., 46-47, Cevad Ali, *el-Mufasssal Fî Târîhi’l-‘Arab kable’l-İslam*, VI, s.620,

¹³⁶ Cevad Ali, *el-Mufasssal fî Târîhi’l- ‘Arab Kable’l-İslam*, VI, s. 620; Zeydan, *Târîhu Edebi’l-luğati’l-‘Arabiyye*, s. 44

¹³⁷ Zeydan, *Târîhu Edebi’l-Luğati’l- ‘Arabiyye*, s. 44

karısının hakemlik yaptığı bir yarışmada eşini ve eşinin şair arkadaşını dinleyen kadın, kocası İmr'ul-Kays aleyhinde karar vermekten geri durmamıştır.¹³⁸

Cahiliye Arap toplumunda meslek ve iş hayatında başarı gösteren girişimci kadınlar vardı. Kureyş kabilesinin zengin ve başarılı iş kadını Hatice bnt. Huveylid Şam gibi dönemin en önemli ticaret merkezine kervanlar gönderirdi.¹³⁹

Yine bu dönemin girişimci kadınlarından biri olan el- Havlâ'nın, kendine ait ekmek fırını olup ekmekçilikle uğraştığı ve geçimini bu şekilde temin ettiği bilinir.¹⁴⁰

Dönemin şiirlerine bakıldığında kozmetik ürünler satan kadınların varlığından da haberdar olmaktadır. Bu kadınlar arasında kozmetik ürünler satan “Menşem” isimli birisi vardı. Öyle ki, onun ismi “İtr-i Menşem” olarak darb-ı mesel olmuştur.¹⁴¹ Zuheyr b. Ebî Sülmâ muallakasında¹⁴² bu bilgiyi görmekteyiz.

Bunun yanında Mekke'nin gelinlik kızlarının başlarını ve saçlarını yapan şekillendirip güzel görünüm sağlayan kuaförlük en gözde mesleklerdendi. Cahiliye dönemindeki kuaförlüğün kelime karşılığı ise “el- Mâşita” idi. Aynı zamanda güzellik salonları da diyebileceğimiz mekânlarda kadınlara bakım yapan, cımbız kullanarak kaşlarını incelten, onlara makyaj yapıp güzelleştiren ve süsleyen sanatkâr bayanlara “el-Mınkaş”, vücut tüylerinin temizliğini yapanlara ise “en- Nâmise” denirdi.¹⁴³

Hemen her asırda, her dönemde olduğu gibi cahiliyede’ de kadınlar öz bakımlarına, güzelliklerine, temizliklerine, kıyafetlerine, takılarına ve süslerine özen göstermişlerdir. Başlarını kille ve temizleme özelliğine sahip hatmi gibi ıtırılı birtakım otlarla yıkar, saçlarını tararken yine parfüm kullanırlardı. Özellikle zengin olan kadınlar, parfümlü güzel kokulu suyla yıkanırldı. Ziyet olarak ise altından veya gümüşten

¹³⁸ Abdulkâdir b. ‘Amr el-Bağdâdî, *Hazânat’ul- Edeb ve Lub Lubâbu Lisânu’l ‘Arab*, (thk: Abdusselâm Hârûn), Kahire, 1986, Mektebet’ul- Hancî, s. 284

¹³⁹ Zeydan, *Târîhu Edebi’l-Luğati’l- ‘Arabîyye*, s. 44

¹⁴⁰ Ebu Mansur Muhammed b.İsmâîl Seâlibî, *Simâru’l Kulûb Fî Mezâfi Ve’l-Mensûb*, (thk: Muhammed Ebu’l Fadl İbrahim), Kahire, y.e.y., 1985, s. 310

¹⁴¹ Seâlibî, *Simâru’l Kulûb Fî Mezâfi Ve’l-Mensûb*, s. 310

¹⁴² Ez- Zevzenî, *el-Mu’allakâtu’s-Seb’a*, (thk; Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd), Mısır, Matbe’atu’s-Se’adeti, ts, s. 63-149

¹⁴³ Cevad Ali, *el-Mufasssal Fî Târîhi’l- ‘Arab Kable’l-İslam*, VI, s. 622-623

yapılan halhal, bilezik, yüzük, kolye, küpe, hızma gibi çeşitli takı malzemeleri kullanmışlardır. Güzel görünmek ve güzelleşmek adına ise, gözlerine sürme, yüzlerine, saçlarına ve ayaklarına ise kremler sürerek vücut bakımlarını yapmışlardır. Ayrıca bu döneme has olarak bilinen birtakım hayvan, bitki ve insan suretlerinde vücutlarının çeşitli bölgelerine dövme yaptırdıkları da bilinmektedir.¹⁴⁴ Lebid b. Rebîa'nın muallakasında ¹⁴⁵ bu bilgiye rastlanmaktadır.

Cahiliye dönemi Şairlerinden olan Esved b. Ya'fur en-Neşhelî¹⁴⁶ kâmil bahrinde yazılmış bir kasidesinde dönemin bakımlı ve iffetli kadınlarını şöyle tasvir eder;

وَالْبَيْضُ تَمْشِي كَالْبُدُورِ وَكَالدُّمَى	وَنَوَاعِمٌ يَمْشِينَ بِالْأَرْفَادِ
وَالْبَيْضُ يَرْمِينَ الْقُلُوبَ كَأَنَّهَا	أُدْحِي بَيْنَ صَرِيمَةٍ وَجَمَادِ
يَنْطِقْنَ مَعْرُوفًا وَهُنَّ نَوَاعِمٌ	بَيْضُ الْوُجُوهِ رَقِيقَةُ الْأَكْبَادِ
يَنْطِقْنَ مَخْفُوضَ الْحَدِيثِ تَهَامُسًا	فَبَلَّغْنَ مَا حَاوَلْنَ غَيْرَ تَنَادِي

“Yürüyen o beyaz tenli kadınlar ay gibi, bebek gibidirler. (Onlar)Narindirler, hediyelerle yürürler.

O beyaz tenli kadınlar, (ok gibi bakışlarıyla) kalpleri vururlar. Sanki onlar kumluk ve taşlık arasındaki deve kuşunun yumurtası gibi saklanırlar.

Tatlı sözlüdürler, incedirler. Beyaz tenli yüzleri, ince bellidirler.

*Alçak sesle fısıldayarak konuşurlar. İstedikleri ve sevdikleri şeye kolaylıkla, seslerini yükseltmeden ulaşırlar.*¹⁴⁷

Cahiliye dönemini sosyolojik ve psikolojik açıdan anlayabilmek için o dönemin kültürel ve coğrafi yapısına, sosyal hayatına, yaşam koşullarına ve tüm bu olguların etki ettiği tutum ve davranışlara hâkim olunması gerektiğine inanmaktayız. Bu sebeple, bu bölümde toplumun gerçekleri ile birlikte kadına olan bakış açısını hem olumlu hem de olumsuz yönleriyle aktarmaya

¹⁴⁴ Cevad Ali, *el-Mufasssal Fî Târîhi'l- ‘Arab Kable'l-İslam*, VI, s. 622-623

¹⁴⁵ Ez- Zevzenî, *el-Mu'allakâtü's-Seb'a*, s. 183

¹⁴⁶ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's Şu'ara*, s. 255

¹⁴⁷ Mufaddal ed-Dabbî, *Mufaddaliyyât*, (nşr. Ömer Faruk et-Tebbâ').Beyrut, 1.Baskı, Dâru'l Erkam b. Ebi'l Erkam,1988, s. 204

İKİNCİ BÖLÜM

CAHİLİYE DÖNEMİNDE EDEBİYAT VE MUALLAKA ŞİİRLERİ

2.1. Cahiliye Toplumunda Edebiyat ve Şiir

Cahiliye dönemi Arap toplumuna bakıldığında o dönemde edebiyatın, şiirin ve şairin bu denli revaçta kıymet gördüğü başka bir toplumu zikretmek çok güçtür. Sert ve haşin yapıdaki bedevî topluluğundan, seviyelerine ulaşamaz şairler olarak yetişen çöl ikliminin edebî kahramanları, zorlu şartları ve yaşadıkları coğrafyayı kültürel zemini ve yaşam şekillerini şiir ve nağmelerle dile getirmişlerdir. Bu yönden cahiliye şiiri yazılı bir kitabesi olmamasına rağmen hafızalara kazınarak rivayet yoluyla şimdiye kadar aktarılmış âdetâ nefes alan bir tarihtir ve Arapların o dönemden kalan en büyük kültür ve sanat mirasıdır.

Kadim Arap şiirinin intikali tamamen usta-çırak yöntemi kullanılarak her şairin özel râvi veya râvileri yoluyla şiirlerinin ezberletilip aktarılması yolu kullanılmış ve râvilik bir ekol haline gelmiştir. Bununla beraber çok az da olsa döneme ait şiirlerin küçük bir kısmının yazılı olarak günümüze aktarıldığına dair çeşitli anekdotlar da verilmiştir.¹⁴⁸

Bazı tarihçilere göre şifahi yolla nakledilen en eski Arap şiiri miladî V. Asrın sonları VI. asrın başlarına kadar çıkar. Bu bilgi Arap Edebiyatının dil ve üslûb incelikleri bakımından çok daha eski bir dönemde gelişmiş olduğunu ve cahiliye dönemi şiirinin olgunlaşmış bir edebi olgu üzerine bina edildiğini gösterir. Eski dönemlere ait Arap şiirlerinin hafızalarda dipdiri yaşatılması Cahiliye dönemi şiirlerinin de toplumun müşterek duygularına ve içtimai hayata ve kültürel yapıya sıkı sıkıya bağlı olmasını sağlamıştır. Çünkü şair, toplumun timsali; şiir, dönemin aynası, yansıtılan ise hayatın ta kendisiydi. İster eş- Şanfera veya Ta'bbeta Şerran gibi yağmacı, haydut ve fakir, ister İmru'ul Kays gibi bir prens veya 'Amr b. Kulsûm gibi bir kabile reisi olsun, bir şair daima içinde yaşadığı toplumun üzerinde hassasiyetle durduğu yaşam tarzı ve ahlaki özellikleri temsil eder ve şiirlerinde ifade ederdi. Gerek siyasi gerekse de toplumsal konuların müzakeresi yapılırken şairler, mensubu olduğu kabilenin mümessili

¹⁴⁸ İsmail Durmuş, *İslam Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat (Eski Arap Şiiri)*, İstanbul, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Kur'an Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2019, Birinci Basım, s. 204

olarak katılırdı. Kabilesinin, hissiyatının, gururla dolu mazisinin düşmanlara karşı beslediği kinin ve alçaltıcı hicivlerinin sözcülüğünü yaparak sihirli sözcüklerle onları şiirlerine taşırdı.¹⁴⁹

Şiir, içtimai hayata o denli nüfuz etmişti ki, büyük şairler yetiştirmek, kabileler için bir gurur ve şeref meselesiydi; bunun aksi ise bir bahtsızlık, sefillik ve utanma vesilesiydi. Bir kabilenin sözcüklerle açtığı yarayı ancak onun mukabilinde hatta daha veciz ifadelerle alt etmek gerekirdi ki, bu kabile için şeref meselesiydi.¹⁵⁰

Şairler yaşam sürdüğü yerin âlim kişisi, tarihçisi, kâhini, namus koruyucusu olup, toplumun elit hiyerarşisinin üstünde bulunan kabile reisinden sonra yer alan bir itibara sahipti. Bulundukları konum, onlara sınırsız üstünlük bahşediyordu. Bu özgürlükle dilediklerini hicvedip dilediklerine de methiyeler diziyorlardı. Döneme altın harflerle adını yazdırmayı başaran “belâgat”, bir kavmi ayaklandırıp diğerini sindirmeye yetiyordu. İnanişlarına göre şair kullandığı sihirli bir kelimeyle çölün kötü ruhlarını harekete geçirebilir, düşmanını bu yöntemle tehdit ederek ona büyük zararlar verebilirdi. Bu nedenle Araplar şairlerin hicivlerinden korkarlardı ve övmeleriyle de iftihar ederlerdi. Şairin övgüyle bahsettiği kişinin toplumda saygınlığı artar, ticarete daha çok kazanır ve kızları şöhet sahibi kimselerle evlenirdi böylece methedilen kişi toplumun sayılan bir ferdi olurdu.¹⁵¹

Cahiliye dönemindeki bir inanişaya göre, şairler cinlerden ilham alırdı. Bazı şairlerin cinleri vesilesiyle etkileyici şiirler yazdığı öne sürülürdü. Buna örnek olarak el-Hutay, el-Farazdak ve Kusayyir adındaki şairleri verebiliriz. Bu şairler, cinleri ile sürekli irtibat halinde olduklarını, cinlerinin onlara ilhan kaynağı olduğunu böylece bu dünyanın ötesinde sihirli ve esrarlı bir âleme bağlı olduklarını ve kendilerinin de tabiatüstü bir kuvvetle donatıldıklarını savunurlardı. Böylece Arap toplumu kendilerine musallat olacak kötü ruhların şerlerinden korktukları için şairlerin hicivlerinden çekinmiş, böylece hicivlerin tesiri de artmıştır.¹⁵²

¹⁴⁹ Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1973, s. 9-10

¹⁵⁰ Çetin, *Eski Arap Şiiri*, s. 11

¹⁵¹ Demirayak & Savran, *Arap Edebiyatı Tarihi*, s. 37-38

¹⁵² Çetin, *Eski Arap Şiiri*, s. 12-13

Eski Arap şiirinin gelişimini sağlayan çeşitli unsurlar vardı. Asabiyet başta olmak üzere, savaşlarda ortaya çıkan kahramanlıklar, coğrafi şartlar, kavimler arası ihtilaflar ve yağmacılık gibi sebeplerin veciz bir şekilde dile getirilmesi şiirin gelişmesinde katkı sağlamıştır. Sâmi kavimler içerisinde şiire en çok ilgi duyan Araplarda şiir söylemeyen hemen hemen hiç kimse yok gibiydi. Özellikle haram aylarda kurulan 'Ukâz, Zülcemâz, Micannat gibi meşhur panayırarda dönemin en büyük şairinin hakemliğinde şairlerin en güzel elbiselerini giyerek süslenmiş binekleriyle katıldıkları şiir yarışmaları¹⁵³, meliklere methiyeler sunup hediyeler almak için sürekli büyük şairler tarafından uğrak yerine dönen Lahmî ve Gassâni sarayları, kadim şiirin gelişmesinde büyük katkı sağlamıştır. O dönemlerde şiir maddi karşılık beklemeden sadece teşekkür ve saygı amacıyla yazılırken, bahsettiğimiz saray ve merkezler şiiri bir ticaret unsuru haline getirmiştir. Nâbiga ez-Zübânî Hîre ve Gassâni meliklerinden aldığı hediyelerle altın tabaklarda yemek yiyerek bu devrin öncülüğünü etmiş, Meymûn bin Kays el-A'sâ şiir okumak için beldeleri dolaşmış ve bunu tamamen ticari kazanç elde etmek için yapmıştır. Hatta sırf bunun için Hz. Muhammed'e (sav) methiye yazdığı da bilinir. Bu geleneği sonraki dönemlerde de sürdüren şairler olmuştur.¹⁵⁴

'Ukâz panayırı, dönemin en meşhur ve geniş çaplı panayırı idi. 'Ukâz ticaretin merkezi olduğu kadar edebiyatın da merkeziydi. Burada edebiyatın ve şiirin ileri gelenlerine çadırlar kurulur, şairler onlara şiirlerini sunar ve onlar da şiirler hakkında hükümlerini verirdi. Arap yarımadasının hemen her yerinden gelen şairler ve râviler burada toplanırdı. Sunulan ve beğenilen şiirleri râviler yarımadaının her köşesine yayardı. Arabistan'ın değişik bölgelerinden ve diğer devletlerden ticaret maksatlı birçok insan olması nedeniyle Arapçanın birçok lehçesine ve diğer dillerin buluşma noktasıydı. Şairler Kureyş lehçesiyle şiirlerini icra ettiğinden hâkim olan Arap lehçesi Kureyş lehçesiydi. Ayrıca bu panayır savaş ve barış gibi çeşitli siyasi meselelerin konuşulduğu, spor müsabakalarının (güreş vb.) yapıldığı yer olarak da kullanılmıştır. Bu bakımdan 'Ukâz, İslam öncesi Arap toplumunun ilim yuvası olma özelliği taşıyordu. Tarihçilere

¹⁵³ Çetin, *Eski Arap Şiiri*, s. 15

¹⁵⁴ Durmuş, *İslam Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat (Eski Arap Şiiri)*, s. 207

göre M.VI. yüzyıldan önce var olan panayır, 129/746 yılında el- Muhtar b. ‘Avf ile birlikte ayaklanan haricilerin talan etmesiyle tamamen terkedilmiştir.¹⁵⁵

Şairlerin yazdıkları şiirler ile övünmeleri ve toplumda büyük şair diye nitelendirilerek anılmaları kendileri için bir şerefti. Bu şerefe sahip olmak için de panayırlar onlar için bir nevi yarış alanıydı.

Özellikle ‘Ukâz panayırı dönemin en ünlü şairinin yahut şairlerinin hakemliğinde bu yarışmaların yapıldığı yerd. Nitekim, ‘Ukaz’da geçen bir olay şöyle nakledilmektedir;

Sırasıyla el-A’şâ ve Hansâ’nın şiirlerini dinledikten sonra en-Nâbiğa Hansâ’ya yönelerek şöyle der;

“Eğer el-A’şâ biraz önce karşımda şiirini okumasaydı, sana insanların ve cinlerin en iyi şairi olduğunu söyleyecektim.”

Bunu duyan Hassan b. Sabit Nâbiğa’nın hükmüne kızmış ve ona şu şiirini okumuştur;

لَنَا الْجَفَنَاتُ الْغُرَّ يَلْمَعَنَّ بِالضُّحَى وَأَسْيَافُنَا يَقْطُرْنَ مِنْ نَجْدَةٍ دَمَا
وَلَدْنَا بَنِي الْعَقَاءِ وَابْنِي مُحَرِّقٍ فَأَكْرَمَ بِنَا خَالًا وَأَكْرَمَ بِنَا ابْنَمَا

Dizelerini okuyunca Nâbiğa Hassan’a “*Sen (جفنت) deyip tabakların miktarını azalttın, oysaki bunun yerine (جفان) kelimesini kullansaydın tabak miktarını artırmış olacaktın. Sen kuşlukta parlar dedin, hâlbuki karanlıkta şimşek gibi parlar deseydin medih sanatında daha etkili olacaktın. Çocuklarınla değil de kabilenle ve atalarınla övünseydin sen gerçekten büyük bir şair olurdun*” bunun üzerine Hassan b. Sabit, Nâbiğa’ya kızarak orayı terk etmiştir.¹⁵⁶ Fakat bu her ne kadar tatsız bir ayrılık olarak gözüксе de, aslında burada etkin bir eğitim metodu vardır ve dönemin tanınmış, nitelikli şairi kendinden daha usta bir şairden ders almıştır.

Bu hadiseden şu çıkarımı yapmak da mümkündür; Cahiliye Döneminin nam salan şairi Nâbiğa’nın görevi sadece muhteşem şiirler yazmak, onları terennüm etmek

¹⁵⁵ Demirayak & Savran, *Arap Edebiyatı Tarihi*, s. 43

¹⁵⁶ Muhammed b. Ca’fer el-Kayravânî Ebû‘Abdillâh et-Temîmî, *Ma Yecûzu Li’ş-Şâ’iri fi’d-Darûrah*, (thk, Ramadân ‘Abdutevvâb- Salâhuddîn el-Hânî), Kuveyt, Dâru-l-‘Urûbe, t.s.z., s. 120

ve panayırlarda şiir hakemliği yapmak değil; aynı zamanda şairlere muallimlik de yapmıştır. Şairlerin şiirlerini eleştirirken onları kelimeleri kullanma sanatı hususunda eğitmiştir. Böylece şiir müsabakalarının yapıldığı panayırlar, şiirin ve söz sanatlarının icra edildiği, usta-çırak yöntemiyle öğretimi süreklilik arz eden bir eğitim müessesesi rolü üstlenmiştir.

Panayırların ve ticaretin yanında, cahiliye dönemi Arap şairini şiir söylemeye iten birtakım faktörlerin başında şairlerin hayatla olan sınıksız bağları gelir. Bu dönemden günümüze şiirler nakledilirken genelde bir vakanın hikâyesiyle başlanmıştır. Ayrıca şairin sahip olduğu ilham kaynağının harekete geçmesi ve şairi şiir yazmaya itmesi, şairin hissedeceği heyecana, sevince, öfkeye, tutkuya, korku ve ihtirasa, özleme, aşka, acıya, kedere ve coşkuya bağlıydı. Nitekim bir tuzağa düşürülen Şanferâ'dan şiir söylemesi istenince “Şiir neşeli zamanlarda söylenir” demiş, Abdülmelik bin Mervân'dan istendiğinde ise şöyle karşılık vermiştir;” Ne içtim, ne kızdım, ne korktum, ne de sevindim. Bugün nasıl şiir söyleyebilirim ki!” diye karşılık vermiştir.¹⁵⁷

Cahiliye dönemi Arap toplumunda kadın şairlerden de söz edilir. Kadın şairler genelde kabile savaşlarında ölenlerin arkasından ağıtlar yakar, hatıralarına mersiyeleler dizer ve geride kalanlara onun intikamını almaya teşvik ederdi. Şiirleri III. ve IX. asırda divan halinde toplanmış ve günümüze kadar kalmış el-Hansa (ö. 24/644'ten önce) gibi meşhur kadın şairler de vardır.¹⁵⁸ El-Hansa Ukaz panayırında okuduğu bir şiirle en-Nâbiğa'nın takdirini kazanmış ve Nâbiğa onu “*Vallahi senden daha büyük kadın şair görmedim*” sözüyle yüceltmıştır.¹⁵⁹

Cahiliye dönemi şairlerinde sıkça karşılaşılan bir özellikten daha bahsedecek olursak o, şiirini kendisi için değil, başkaları için yazmıştır. Şiirini okurken kendini değil başkasını etkilemeyi hedeflemektedir. Bu yüzden bu dönemdeki şairlerin ustalığı, dinleyicinin ruhunu ne denli etkilediğiyle doğru orantılıdır. Şairin kurduğu tüm cümleler hayatın ta kendisiydi. Cahiliye dönemi Arapları ritim ile kelimelerin birlikte ahenk içerisinde vezinlere uygun olarak hareket etmesi gerektiğini keşfetmişlerdir. Böylece

¹⁵⁷ Durmuş, *İslam Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat (Eski Arap Şiiri)*, s. 208

¹⁵⁸ Çetin, *Eski Arap Şiiri*, s. 14

¹⁵⁹ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ*, (derleyen; Ahmed Muhammed Şâkir), Kâhire, Dâru'l Me'arif, t.s.z., I, s. 261

şair, hayattan aldığı ilhamı çeşitli ritimlerle söyler mısralarını etkileyici bir nağmeyle mırıldanırdı. Bunun sonucunda ise, dil bilgisi, retorik ve müzikte otorite sayılacak şahıslar da yetişmiştir.¹⁶⁰

Eski Arap şiirinin belli başlı nazım kuralları ve bu kurallara bağlı olarak oluşturulan nazım çeşitleri mevcuttu. Beyit, Arap şiirinin en küçük nazım birimidir. Beyitler arasında şeklen olduğu gibi anlam konusunda da bir bütün oluşturması adeta zorunluydu. Böylece şair, fikirlerini ve duygularını şiirinde belli bir ölçüde ve anlam bütünlüğü içerisinde yansıtmıştır.

Şairin kurduğu bir cümleinin beyitten taşması onun için bir kusur olarak görülürdü ve bu şairlere “*tazmin*” adı verilirdi. Bu telakki Arap olmayan bazı milletlerde özellikle de, İran ve Türk gazellerinde büyük önemle yaşamıştır. Bütün mısraların birbiriyle kafiye düzeni içinde olduğu Arap şiirinin en eski şekli “*recez*” olarak adlandırılmıştır. Recez, daha çok ninnilerde, deve çobanlarının ezgilerinde, savaş meydanlarında tarafların birbirine meydan okuduğu zamanlarda ve kadınların savaşanlara seslenişi gibi konularda kullanılmıştır.¹⁶¹

Arap nazmı için kullanılan eski terimlerden biri de “*karîz (القريض)*”dir. Kasideye göre daha kısa parçaları ifade ederken, recezden kesilmiş nazım biçimi anlamına gelmektedir. Kaside ise karîze göre daha uzun, konuların içeriği ve nizamı daha azami ölçülerde ve biçimi farklı olan şiir türüdür.¹⁶²

Eski Arap şiirinin konu edindiği belli başlı mevzuları başlıklar halinde şöyle ele alabiliriz;

- Medih (Övgü) şiirleri
- Hiciv (Yergi) şiirleri
- Mersiye (Ağıt) şiirleri
- Gazel (Aşk) şiirleri
- Vasef (Tasvir) şiirleri

¹⁶⁰ Murat Özcan, *Cahiliye Dönemi Arap Edebiyatında Şiir Sanatı*, Eskiye Bahar Dergisi, Ankara, 2007, sayı.5, s. 110

¹⁶¹ Durmuş, *İslam Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat (Eski Arap Şiiri)*, s. 208

¹⁶² Durmuş, *İslam Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat (Eski Arap Şiiri)*, s. 209

- Fahr (Övünme) ve Hamâse (Kahramanlık) şiirleri
- İtizâr (özür dileme) ve İtâb (Serzeniş) şiirleri
- Dînî ve Ahlâkî Şiirler
- Su'luk (Yağmacı) şairlerin şiirleri¹⁶³

Eski Arap şiiri, bir mektep halini alan râvîlik sistemiyle günümüze kadar intikal etmiştir. Her şairin yanında bulunan ve duyduğu şiirleri hafızaya almak suretiyle aktaran râvîler, usta-çırak yöntemiyle yetiştirdi. Bu dönemde hâfızalarındaki şiir miktarıyla ün kazanan Hammâd er-Râviye, Muhammed b. Sâib el-Kelbî gibi ünlü râvîler de yetişmiştir. Bununla birlikte bir kısım cahiliye şiirinde “yazmak, yazı, yumuşak deri...” gibi kelimelerin geçtiğini görmekteyiz. Yazı, şiirlerin intikalinde kullanılmamış, yalnız cahiliye döneminde daha çok ticari ve içtimaî işlerde kullanılmıştır. Bahsedilen dönemde yazının kullanıldığına kanıt olarak Ahnes b. Şihâb et-Tağlibî'nin Tavîl bahrinde yazılmış bir şiirinde zikrettiği;

"لا بنه حطان بن عوف منازل كما رَقَّش العنوان في الرقّ كاتب"

“Hıttan b. Avf'ın kızına ait menziller vardır, tıpkı ince deri üzerine başlık kısmını süslediği gibi.” dizeleri örnek olarak gösterilebilir.¹⁶⁴

Cahiliye dönemi şiirinin rivayetine ve bu dönemden râvîler yoluyla nakledilen şiirlere hususiyetle özen gösteren Arap topluluğu, Emevîler olmuştur. Emevîler Devleti'nde şiir râvîleri, cahiliye şiirini rivayet edenler ve İslâmî şiiri rivayet edenler diye ikiye ayrılmıştır. Bu iki dönemin şiirinin rivayeti ilmî bir şekilde Emevîlerin yıkılışına kadar devam etmiştir. Emevîler Dönemi'nin sonlarına kadar sözlü olarak aktarılan cahiliye şiiri bu dönemin bitişi ve Abbasi döneminin başlangıcı sırasında Basralı ve Kufeli âlimler aracılığıyla bedevîlerden ve fasih Araplardan derlenen şiirleri yazıya aktarılmıştır. Böylelikle eski Arap şiirinin sözlü rivayetten alınıp yazılı metinlere aktarılma dönemi başlamıştır. Sonuç olarak Arap tarihinin farklı dönemlerinde, münferit şairlere ya da kabilelere ait olan şiir, ahhâr, şairlerin hayat hikâyeleri, kabilelere ve

¹⁶³ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-I*, s. 129-177

¹⁶⁴ Durmuş, *İslam Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat (Eski Arap Şiiri)*, s. 205

şairlere ait divanların örneklerini kapsayan eserler derlenmiş ve geliştirilerek yayılması sağlanmıştır.¹⁶⁵

2.2. Muallaka Şiirlerinin Yeri ve Önemi

Muallaka şiirleri, cahiliye döneminin en güçlü şairlerinin, en nadide eseri olarak kabul edilen Arap edebiyatının en ünlü şiir koleksiyonudur. Muallakat'ta anılan kasideler eski Arap şiirinin en olgun eserleridir. Öyle ki, şöhreti diğer şiirleri mağlup etmiş ve kendisi gibi şairlerini de meşhur etmiştir. Kendisinden sonra gelen şairler ve edipler, bu kasidelerdeki yüksek estetikten esinlenerek eserler vermişlerdir.¹⁶⁶

2.2.1. Muallaka

“*Muallaka*” kelimesini anlam itibarıyla irdelersek o, Sözlükteki anlamı “bir şeyi diğeriyle irtibatlandırmak, bir şeyle ilgilenip onu beğenmek ve sevmek” olan **alak** (**alâka**) kökünden türemiştir. Muallaka kelimesinin çoğulu olan muallakât ise “beğenildiği için herkesin görebileceği bir yere asılan, sergilenen şiirler” demektir.¹⁶⁷ Müsteşriklerin bazıları şiirlerin Kâbe duvarına asıldığı için bu adı aldığını belirtirken, bazıları da bu ismin ilk defa İbn ‘Abd Rabbihi’nin (ö. 328/940) *el-‘Ikdu’l-Ferîd* adlı eserinde geçtiğini savunmuşlardır. Bununla birlikte bir İngiliz müsteşrik olan Reynold Alleyne Nicholson (ö.1945) muallaka kelimesinin “değerli şey” anlamına gelen “ilk”(علق) kelimesinden türediği¹⁶⁸ görüşünü ileri sürerken yine İngiliz müsteşrik olan Charles James Lyall (ö.1920) ve Alman müsteşrik Theodor Nöldeke (ö.1930) gibi bazı âlimler de onunla aynı görüşte olduklarını belirtmişlerdir.¹⁶⁹

Rivayete göre muallakât, cahiliye dönemi Arap yarımadasının çeşitli bölgelerinde kurulan Ukâz gibi dönemin en meşhur ve herkese açık olan panayırlarında düzenlenen şiir müsabakalarında yarışmayı kazanmış, büyük şairlerin eleştiri

¹⁶⁵ Demirayak & Savran, *Arap Edebiyatı Tarihi Cahiliye Dönemi*, s. 64-65

¹⁶⁶ Yahya el- Cebbûrî, *eş-Şi'r'ul Hasaisuhu ve Fununuhu*, Beyrut, Mu'essetu'r-Risale, 1982, s. 111

¹⁶⁷ Süleyman Tülücü, “Mu'allakât”, *DİA*, İstanbul, XXX, s. 310

¹⁶⁸ R.A.Nicholson, *A Literary History Of The Arabs*, Cambridge, Cambridge University Press, 1969, s. 109

¹⁶⁹ Alfred F.L. Beeston, *Muallakât*, (çev; Süleyman Tülücü), Atatürk Üni. İslami İlimler Fak. Dergisi, Ankara, 1979, s. 420

süzgecinden geçerek seçilmiş, Mısır keten bezinden yapılmış tomarlara altın harflerle yazılıp, Kâbe'nin duvarına asılmış şiirlerdir.¹⁷⁰

Araplar cahiliye döneminde bile başlarda belittiğimiz gibi Kâbe'ye karşı derin saygı ve sevgi besliyorlardı. Hac mevsiminde ziyaretine akın akın koştukları Kâbe-i Muazzama'nın duvarlarına yazılıp asılma şerefini kazanan eserler mevcuttu. Öyle ki, Kâbe'nin ziyaretçileri bu ender eserleri ezberler, Arabistan'ın en uzak köşelerine kadar götürürlerdi. Bu eserler tarihte olduğu gibi günümüzde de *Muallakât-ı Seb'a* adıyla ün kazanmıştır.¹⁷¹

2.2.2. Muallaka Sahipleri, Bu Şiirlerin İçerikleri Ve Özellikleri

Muallakât-ı Seb'a farklı isimlerle de zikredilmiştir. Mesela, Ebu Zeyd el-Kureşî'nin yedi bölümden oluşan *Cemheretü Eş'ari'l-'Arab* adlı eserinde Muallaka şiirleri için “es-seb'ut-tıvâl” (yedi uzun kaside), “sümût” (dizili inciler), “müzehhebât” (yaldızlı şiirler), “seb'ıyyât” (yedi kaside) dibi isimlendirmeler yapılmakla birlikte daha yeni eserlerde bu şiirler için “mukalledât” (asırlardan devredilen eski şiirler), “müsemmetât” (inci dizileri) gibi isimlere de yer vermiştir.¹⁷²

Muallakat, tamamen klasik kaside tarzında yazılmış şiirlerdir. Kendine özel bir nazım şekli vardır. Tahminen 60 ilâ 100 beyit arasında değişen bu nazım şeklinin özelliği, şiirin ilk mısraın ilk yarısının sonunda ortaya çıkan kafiyenin, bütün parçanın mısralarının sonlarında tek bir uyum içerisinde tekerrür etmesidir. Genel olarak kaside, şairin eski sevgilisinin hatırasını yâd ettiği romantik bir başlangıç içeriği olan “nesîb” ile şiirine başlar.¹⁷³ Bu kâideyi ilk defa icat eden ve kullanan kişinin İmruu'l-Kays olduğu söylenir. İmruu'l-Kays'tan sonra gelen şairlerin hemen hepsi kaside yazma konusunda

¹⁷⁰ Nicholson, *A Literary History Of The Arabs*, s. 109

¹⁷¹ Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, s. 14-15

¹⁷² Süleyman Tülücü, “Muallakât”, *DİA*, İstanbul, 2005, XXX, s. 310-312

¹⁷³ “nesîb” ile ilgili geniş bilgi için bkz. Süleyman Tülücü. *Muallakât'ta Nesîb*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyeti Dergisi, XXIV-XXV, (1980-1986), s. 429-440

onu taklit etmişlerdir.¹⁷⁴ Amr b. Kulsûm'un Muallakasının ilk beyitleri (8 beyit) nesîb muhtevalı değildir. İşret eğlencesiyle ilgili romantik bir parça halindedir.¹⁷⁵

Bu alışılmış başlangıçtan sonra, şiirin en büyük mesnedi ve vasfı pasajlardır. Pasajlarda şairin bineği (atı veya devesi), çöl hayvanları ile ilgili benzetmeler, çöl hadiselerinden, bir bedevînin hayatı ve mücadelesinden dekorlar tasvir edilir. Eleştirmenlere göre, her şiir bir ana temaya sahip olmalıdır ve bu tema ya şairin kendini methetmesi yahut kabilesini övmesi yahut da başka birini methiyesidir. Medhin ve fahrın Eski Arap şiirinde hatrı sayılır bir yeri vardır, fakat muallaka şiirlerinde bu konuya ayrılan yer, tavsîfî pasajlara nisbetle azdır. Mesela İmruu'l-Kays'ın muallakasında, takriben 80 beyitlik şiirin ortasında sadece üç beyitte kendisini metheder ve nesîb kısmının dışında geriye kalan tavsiftir. Bu tavsif edici pasajlar, Muallakat'ın ihtişamıdır. Muallakaların dünya edebiyatının en güzel parçaları arasında kabul edilmiş olmasının sebebi; şairlerin canlı tasvirleri, gerçekçi ve doğru müşahedeleri, Arabistan çölüne ve tabiatına karşı besledikleri derin sevgileridir. Buna İmruu'l-Kays'ın bir çöl fırtınasının canlı tasvirleriyle biten muallakası harika bir örnektir.¹⁷⁶

Muallakat'ın hakiki metni bize tarih hakkında da bilgiler verir. Tarih hakkında güvenilir bilgileri, özellikle Zuheyr b. Ebi Sulmâ'nın şiirlerinde bulmaktayız. Zuheyr'in muallakası, Mürre kabilesinden Herim b. Sinan ve Hâris b. Avf 'ın bir kabile kavgasında barışı sağlamak için sarf ettikleri büyük gayreti konu edinmiş ve bu iki kişiye yazılmış bir methiye'dir. Günümüzde bile bu şiir, meseleyi bütün incelikleriyle açıklığa kavuşturan eşsiz bir kaynak niteliğindedir.¹⁷⁷

Modern zamana kadar ulaşan muallakaların bir diğer özelliği ise, Arap yarımadasının hangi yöresinde yazılmış olursa olsun hepsi müşterek şiir diliyle yazılmış olup farklı lehçeler ve lehçelere ait lafızlar kullanılmamıştır böylece tümünün lisanı

¹⁷⁴ *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*, çev; Nurettin Ceviz & Kenan Demirayak & Nevzat H. Yanık, Ankara, Ankara Okulu Yay. 2004, s. 25

¹⁷⁵ Bilgi için bkz. Süleyman Tülücü, *Muallaka Şairlerinden: 'Amr b. Kulsûm*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 16(2001), s. 94-95

¹⁷⁶ Ceviz & Demirayak & Yanık, *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*, s. 25

¹⁷⁷ Tülücü, *Mu'allakât ve Şairleri Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi-I*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2005,say; 23, s. 5

birdir. Sonuç olarak şairlerin hiçbirinin muallakalarında kendi lafızlarını kullandıkları iddia edilemez.¹⁷⁸

Bir milletin edebi eserleri, aslında o milletin hislerinin, düşüncelerinin, yaşam tarzlarının ve inançlarının çizdiği tablodur. Muallakât-ı Seb'a o dönemdeki bir bedevî yaşamını en hareketli desenlerle tasvir eden bir kaynak görevi üstlenmektedir. Muallakalar'da cahiliye döneminin güncel olaylarına, aşka, belaya uğramaya, kabilelerin inançlarına dair renkli kesitler mevcuttur. Örneğin, şair bir zamanlar sevgilisiyle mutlu zamanlar geçirdiği çadırını, sevgilisinin yıkılan ikametgâhını ziyaretten sonra hissettiği ruhî ıstırapları, mutlu anlarını hatırladığında duyduğu heyecanı, kalbî sıkıntılarını hüznü bir şekilde ifade etmeye çalışır. Daha sonra şair, o çok sevdiği devesinin ve güzel bakışlı sevgilisinin sahip olduğu seçkin vasıflarını ve erdemli davranışlarını saymaya başlardı. Örneğin İmruu'l- Kays'ın muallakasında tamamıyla bu yöntem hâkimdir. Muallaka şiirlerinin bitişi, bir dram sahnesinin son perdesindeki süslü bir tablo gibi muhteşem bir tasvir ile bitiyordu. Bu şairleri dinleyen bedevîler de kendi yaşantılarını şiirlerde bulmak ve adeta kendilerini temsil eden şiirleri sahnelerde görmek isterlerdi. Çöl hayatı ve aşk, bedevî ruhuna hâkim iki temaydı. Dolayısıyla bu iki tema şiirlerde bulmak istedikleri unsurdu. Ayrıca büyük şairlerin biyografileri mensubu oldukları kabilenin tarihi şerefi ve şanı demekti.¹⁷⁹

Bir edebiyat eleştirmeni olan Ebû Cafer en-Nehhâs, ilk defa Muallakat-ı Seb'a kasidesini derleyen kişinin, II. (M,VII.) yüzyılda kadim Arap şiiri derleyicisi Hammad er-Râviye'(ö. 156/772) tarafından gerçekleştirildiğini ve şiirlerin Kâbe duvarına asıldığı iddialarının kesin olmadığını belirtmiştir.¹⁸⁰ Bununla birlikte Muallaka şairlerinin kimler olduğu hususundaki kanaatler de muhtelifdir. İbn 'Abdi Rabbih bu şairleri şöyle isimlendirir: İmruu'l-Kays b. Hucr , Tarafe b. 'Abd (ö. M. 564'e doğru), Hâris b.

¹⁷⁸ Tülücü, *Mu'allakât ve Şairleri Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi-I*, s. 5

¹⁷⁹ Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, s. 15-16

¹⁸⁰ Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî, *Şerh'u Kasa'id's-Seb'i't-Tivâli'l-Câhiliyyât*, (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire,1963, s. 35

Hillize(ö. M. 570'e doğru), 'Amr b. Külsûm, Züheyr b. Ebî Sûlmâ (ö.M. 609), 'Antere (ö. M. 600) ve Lebîd b. Rebî'a.¹⁸¹

Ma'mer b. Müsennâ(ö. 209/824 [?]), 'Antere ve Hâris'in yerine Nâbiğa ez-Zübyânî ile Meymûn b. Kays el-A'sâ'yı (ö. 7/629 [?]) koyar.¹⁸² Ebû Zeyd el-Kureşî, İbn Abdürabbih'in listesinden el-Hâris b. Hillize'yi çıkarıp Nâbiğa (ö. 640 [?]) ve A'sâ'yı ilâve ederek, şairlerin sayısını sekize yükseltir.¹⁸³ İbn Kuteybe bu şairlere 'Abîd b. Ebras'ı (ö. M. 605) da ekler.¹⁸⁴

Muallaka şairlerinin sayısını Nehhâs (ö. 338/950) dokuza, Hatîb et-Tebrîzî (ö.502/1109) ve Ahmed b. Emîn eş-Şinkîî (ö. 1331/1913) ona çıkarır. Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî (ö. 328/940) ile Hüseyin b. Ahmed ez-Zevzenî (ö. 486/1093), şerhlerinde İbn 'Abdürabbih'in verdiği listenin doğruluğunu savunarak ona bağlı kalmışlardır.¹⁸⁵ Bu tabloya bakıldığında Muallaka şairlerinin sayısı onu aşmaktadır.

M.VI. Asrın ilk yarısında yaşadığı düşünülen İmruu'l Kays Muallaka şairlerinin en eskisi olarak kabul edilir. Diğerleri bu asrın ikinci yarısında yaşamıştır. Şairlerden Zuheyr, uzun bir ömür sürmüş ve M. 609 yılında ölmüş, bunlardan sadece Lebîd b. Rebî'a İslamiyet dönemine rastlayarak uzun bir müddet yaşamış ve Müslüman olarak ölmüştür.¹⁸⁶

Muallaka şairlerinin sayısı ne olursa olsun zikredilen isimlerin tümü dönemine damga vurmuş birer edebiyat ustalarıdır. Her birinin hayatı ve şiirleri ayrı bir çalışma gerektirecek öneme sahiptir. Fakat biz bu çalışmamızda Muallakât-ı Sab'a namındaki yedi şairi hayatlarından kısa kesitlerle ve şiirlerinden örneklerle anlatacağız.

¹⁸¹ İbn Abburrabbih, *el-'İkdu'l-Ferîd*, (thk; Abdulmecîd er-Ruhaynî), Dâru'l-Kitâb'ul-'İlmiyye, Lübnan/Beyrut, 1983, VI, s. 118-119

¹⁸² İbn Reşîk el-Kayravânî, *el-'Umde*,(nşr. M. Muhyiddin Abduhamîd), Kahire, 1383/ 1963, I, s. 96

¹⁸³ Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemheretu Eş'aril-'Arab*,(thk; Ali Muhammed el-Bicâdî), Daru'l Mehdetu'l Mısıriyye, Mısır, t.s.z., s. 113 vd.

¹⁸⁴ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r veş-Şu'arâ*, (derleyen; Ahmed Muhammed Şâkir), Mısır/Kâhire, Dâru'l Me'arif, t.s.z. I, s. 267

¹⁸⁵ İbn Haldûn, *Mukaddime*,(trc. Zakir Kadiri Ugan), İstanbul, y.e.y., 1970, III, s. 253

¹⁸⁶ Süleyman Tülücü, *Mu'allakât ve Şairleri Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi-I*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 23, 2005, s. 4

2.3. Şiirlerinden Örneklerle Muallakât-ı Seb'a Şairleri

Hemen her dönemde edebiyat ehlinin büyük ilgisini ve dikkatini çeken bu eserler, dünya edebiyatının en güzel parçaları arasında yerini almıştır. Arabistan çölünün ilham veren başlıca kaynakları olan tabiat, binek ve kadın temalarını kusursuzca şiirlerinde işleyen şairler, tarihi gerçekliğin yanı sıra duygularının ve romantizmlerinin de tasvirini kusursuzca yapmayı başarmışlardır.

Muallaka şairlerinin en eskisi olan İmruu'l-Kays, '*Durunuz*' şeklinde başlayarak Arap kaside tarzına yeni soluk katmış ve herhangi bir sonuç belirterek kasidesini bitirme ihtiyacı hissetmemiştir. Kendisinden sonra gelen şairler, tasvirlerini toplama mahiyetinde ele aldıkları bir konuyla toparlayarak kasidelerinin sonuç kısmını icra etmişlerdir. Bu sebeple Lebîd, 'Antera, 'Amr ve el-Hâris kendilerini öven mısralarla kasidelerine son verirken, Tarafe ve Zuheyr muallakalarına her biri bir vecize niteliğini taşıyan manalı mısralarla son vermişlerdir.

2.3.1. İmruu'l Kays b. Hucr

İmruu'l Kays 520'de Necit'te doğmuştur. Yemen, Hadramut ülkelerini yöneten Kinde emirlerinden olan Hâris oğlu Hucr'un oğludur.¹⁸⁷ İmruu'l Kays muallaka şairlerinin ilki olup, Arap edebiyatı kaynaklarında ismi büyük şair olarak anılır. Yapılan şair sıralamalarında o daima ilk sırayı almıştır. Şiirinde ilk defa kısasî tarzı işlemesi gibi şairlere yol gösterici birçok yeni şiir tarzı oluşturmuştur. Kendisinden önce recezle sınırlı olan şiir tarzını geliştirmiş, "*el-Muhelhil*" kaside şeklinde uzun şiir söylemiştir. Şair eski Arap şiirine getirdiği yeniliklerin yanında muallakasına "قفا : Durunuz" şeklinde iki kişiye seslenerek yeni bir başlama usulünü kullanmıştır. İmruu'l Kays şiir sanatını belli kurallara bağlayan ilk şair olmuştur. Şiirlerinde dâima fasih Arapça kullanmıştır. Teşbih ve istiara sanatlarını ustaca kullanan akıcı bir uslûba sahiptir. Yaşadığı dönemin şairlerinde görülmeyen en detaylı tahayyüllere, teşbihlere ve zarif ibarelere yer vermiştir. Öyle ki, bazen tek bir beyite iki teşbihi sığdıracak kabiliyeti sergilemiştir.¹⁸⁸

¹⁸⁷ İmruu'l Kays b. Hucr'un hayatı hakkında geniş bilgi için bkz: İmruu'l Kays, *Dîvân-u İmruu'l Kays*, s. 11; İsmet Zeki Eyuboğlu, *Yedi, Askı*, İstanbul, Adam Yayınları, 1985, s. 23

¹⁸⁸ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi I*, s. 184

Basralı âlimlerin onu, kasideye ilk şeklini veren ve sevgilisinin göç ettiği yerlerde durup ağlayarak hissiyatını dile getiren ilk şair olarak tarihe geçmiştir. Hz. Peygamber'in (sav) onun şairliğinden övgüyle bahsetmesi, şairlerin öncüsü ve bayraktarı olarak nitelemesi, Hz. Ali'nin şiirlerini beğenmesi ve onu övmesi şöhretini daha da artırmıştır. İmruu'l Kays'ın şerhedilmiş muallakasındaki beyit sayısı yetmiş yedi ile seksen sekiz arasında değişmektedir. Şair muallakasının başlangıcında aşk hatıralarına dair duygularını dile getirmiş ve amcasının kızı ve sevgilisi Fatıma'ya olan hasretini ve onunla geçirdiği macerayı anlattıktan sonra kasidesini at, av, yolculuk, kaygılı bir gece, bulut ve sel tasvirleriyle sonlandırmıştır.¹⁸⁹

İmruu'l Kays'ın seksen bir beyit olarak aruzun Tâvil bahriyle nazmedilmiş muallakasının bazı beyitleri şöyledir;

بَسِطُ اللَّوَى بَيْنَ الدُّخُولِ فَحَوْمَلٍ	"فَقَا نَبَكِ مِنْ ذِكْرِى حَبِيبٍ وَ مَنْزِلٍ
لَمَّا نَسَجَتْهَا مِنْ جَنُوبٍ وَ شَمَالٍ	فَتَوَضَّحَ فَأَلْمَقَرَاةَ لَمْ يَعْفَ رَسْمَهَا
وَ قِيَعَانِهَا كَأَنَّهُ حَبُّ فُلْفُلٍ	تَرَى بَعَرَ الْأَرْآمِ فِي عَرَصَاتِهَا
لَدَى سَمُرَاتِ الْحَيِّ نَاقِفٌ حَنْظَلٍ	كَأَنِّي عُدَاةَ الْبَيْنِ يَوْمَ تَحَمَّلُوا
يَقُولُونَ: لَا تَهْلِكْ أَسَى وَ تَجَمَّلِ	وَقُوفًا بِهَا صَحْبِي عَلَى مَطِيئِهِمْ
فَهَلْ عِنْدَ رَسْمِ دَارِسٍ مِنْ مُعَوَّلٍ	وَ إِنَّ شِفَائِي عَبْرَةٌ مُهَرَّاقَةٌ

"Durunuz, Dahül'dan Havmel'e kadar olan yerler arasındaki Siktu'l-Liva'da, sevgiliyi ve onun yurdunu; anıp ağlayalım.

Tüdh'tan Mikrât'a kadar uzanan 0 yurt üzerindeki izler henüz ortadan kalkmamıştır; çünkü güney rüzgârının bozduğu ve kapattığı bu izleri (ona karşı esen) kuzey rüzgârı tekrar dokumaktadır.

Gözlerinle bak görürsün, o meskun ve verimli olan sevgilinin diyarı, nasılda onlardan sonra çorak araziye dönüşmüş ve sanki biber taneleri gibi yayılmış o ceylanların gübreleri.

¹⁸⁹ Ahmet Savran, "İmruülkays b. Hucr", *DİA*, İstanbul, 200, XXII, s. 237-238; Şevki Dayf, *Târihu'l-Edebi'l-Arabî*, s. 232- 265

Sanki ben onların göç ettikleri günün ilk sabahında, Semure ağacın altında Ebûcehil karpuzun içini tırnaklarımla oyar gibi idim.

Arkadaşlarım bineklerinin üzerinde başımda toplanarak, kendini aşırı üzüntüyle helak etme, sabırlı ol diyorlardı.

Benim hastalığım da şifam döktüğüm gözyaşımıdır, fakat silinip eseri kalmayan bu yerlerde uzunca ağlamanın ne faydası var ki? ”¹⁹⁰

2.3.2. Tarafe b. el-‘Abd

Bahreyn’de doğan şairin asıl adı ‘Amr olup, Tarafe onun lakabıdır. Kız kardeşi Hırnik, dayısı Mutelemmis, amcası Murakkış el-Asgar ve babasının amcası Murakkış el-Ekber gibi şair bir aileye mensuptur.¹⁹¹ Henüz yirmi veya yirmi altı yaşında öldürüldüğü için “İbnü’l-işrîn” olarak ta anılır. Babasını küçük yaşta kaybetmesi üzerine amcalarının yaptığı adaletsiz mal taksimi ve annesine yaptıkları haksızlık yüzünden onları tehdit etmiş bunun üzerine amcalarını şiirinde hicvetmiştir. Söylediği bu hicviye Tarafe’nin ilk şiiri olmuştur. Tarafe onurlu ve cesur bir yaratılışa sahipti. Küçük yaşına rağmen birini ustaca söylediği şiirinde eleştirmekten veya hicvetmekten asla çekinmezdi.¹⁹²

Kabilesinden ayrılarak gittiği Hîre kralı ‘Amr b. Hind’in sarayında kralı hicvetmiştir. Bunun üzerine Kral kendisini ve yanında bulunan dayısı Mutelemmisi mükâfatlandıracağı vaadiyle ellerine birer mektup vererek Bahreyn valisine gönderir. Bu olay üzerine yolda mektuptan şüphelenen Mutelemmis mektubu Hireli bir çocuğa okutur. Kendisinin öldürüleceğini öğrenince de mektubu yırtar ve kaçır. Tarafe’yi uyarır fakat Tarafe bunu onur meselesi yapıp dayısını dinlemeyerek Bahreyn’e gider ve vali tarafından katledilir.¹⁹³

¹⁹⁰ İmruu’l Kays, *Dîvânu İmruu’l Kays*, (thk; Hasan es-Sendûbî), Mısır, Matba’atu’r-Rahâniyye, 1930, s. 94-95; ez-Zevzenî, *Şerhu’l Mu’allakâti’s-Seb’*, (Derleme: Muhammed Muhyiddin Abdudlhamid), Mısır Matba’âtu’s-Sa’âde, tsz., s. 4-76

¹⁹¹ Tarafe b. el-‘Abd’in hayatı hakkında geniş bilgi için bkz: Tarafe b. el-‘Abd, *Dîvân-u Tarafe b. el-‘Abd*, (thk; Mehdi Muhammed Nâsîru’d Dîn), Beyrut, Dâru’l-Kitâbi’l-İlmiyye, 2002, s. 3-9

¹⁹² Emrullah İşler, ”Tarafe b. ‘Abd”, *DİA*, İstanbul 2011, XXXX, s. 14

¹⁹³ ez-Zevzenî, *el-Mu’allakâtu’s-Seb’a*, s. 78- 80

Tarafe'nin muallakası, 102 ile 120 beyit arasında değişir. Bu da gösteriyor ki, onun muallakası sadece kendi şiirleri arasında değil aynı zamanda diğer muallaka şairlerinin muallakaları arasındaki en uzun şiir olma özelliğini de taşıyor. Şiirine İmruu'l Kays gibi sevgilisi Havle'den bahsederek başlar ve fahr, hamase ve devenin tasvirine yer vererek eserine devam eder. Tarafe öldükten sonra yeni bir hayata inanmayışından şiirinde dünya lezzetlerinden ve nimetlerinden en iyi şekilde faydalanmayı konu edinir, cesaretinden, mücadelelerinden ve yaşama sevincinden bahseder. Muallakasının en belirgin özelliği devesini ince ve zarif bir şekilde tasvir etmesidir. Bu nedenle ona “deve şairi” de denmiştir.¹⁹⁴

Tarafe b. El-'Abd'ın muallakasının tespit edilmiş şekli 103 beyittir. Aruzun Tavîl bahriyle nazmedilmiş bu eserin birkaç beyti şu şekildedir;

تَلُوْحُ كَبَاقِي الْوَشْمِ فِي ظَاهِرِ الْيَدِ	"لِخَوْلَةٍ أَطْلَالَ بِبُرْقَةٍ تَهْمِدُ
يَقُولُونَ لَا تَهْلِكْ أَسَىٰ وَتَجَلَّدِ	وَقُوفًا بِهَا صَحْبِي عَلَىٰ مَطْيَهُمْ
خَلَايَا سَفِينٍ بِالتَّوَاصِفِ مِنْ دَدِ	كَأَنَّ حُدُوجَ الْمَالِكِيَّةِ غُدُوَّةَ
يَجُورُ بِهَا الْمَلَأَحُ طَوْرًا وَيَهْتَدِي	عَدُولِيَّةَ أَوْ مِنْ سَفِينِ ابْنِ يَامِنٍ
كَمَا قَسَمَ التُّرْبُ الْمُفَايِلُ بِالْيَدِ	يَشْقُ حَبَابَ الْمَاءِ حَيْرُومَهَا بِهَا

“Sehmed'in toprakla karışmış bir yerinde sevgilim Havle'nin evinde kalma izler vardır. Bunlar elin yüzeyine işlenmiş dövmenin izleri gibiydi.

Ben o izlere hasretle bakarken arkadaşlarım binekleriyle etrafı sarıp kendini hüziün ve kederle kahretme metin ol diyorlardı.

Sevgilimden ayrılırken sabahleyin onu taşıyan kervandaki devenin hörgüçlerine bakarken arka arkaya dizilmiş yelkenli gemilerine benzettim.

O gemiler, Adevl'in veyahut İbn Yamin'in gemileri olup kaptanı tarafından yolundan saptırılır ve sonra yine yola dizilirdi.

¹⁹⁴ Tarafe'nin hayatı ve edebî kişiliği hakkında bilgi için bkz. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r veş-Şu'arâ*, s. 185-196; Emrullah İşler, “Tarafe b. 'Abd”, *DİA.*, s. 14

O gemiler, Mefayil'in eliyle toprağı ikiye böldüğü gibi göğüsleriyle suyun dalgalarını yararlar."¹⁹⁵

2.3.3. Zuheyr b. Ebî Sülma

Zuheyr b. Ebi Sulma Necd'de doğdu. Arap edebiyatı tarihinde birçok şair yetiştirmiş olan Muzeyne kabilesine mensuptur.¹⁹⁶ Arap edebiyatının önemli kadın şairlerinden olan el-Hansâ onun kız kardeşi ve sonradan Müslümanlığı kabul ederek Kaside-i Burde'yi yazan Kâ'b onun oğludur. Zuheyr, karakter bakımından dürüst, ağır başlı, sakın, vakarlı, iffetli ve hassas bir şahsiyettir. Onun en büyük özelliği her şeyi yaratan Allah'a, ahiret inancına ve hesaba inanmasıydı ve Hanif dinine mensuptu.¹⁹⁷

Birinci tabaka şairlerinden olan Zuheyr, muallaka şairlerinin üç büyüklerinden biri sayılır. Daha küçük yaşta şiirle tanışmış ve şiirle büyümüştür. Babasının vefatı üzerine annesi ünlü şair Evs b. Hacer ile evlenmiş, Zuheyr Evs'in şiirlerini okuyan ravisi olmuştur. Böylelikle şiir ilmindeki bilgisini ondan almıştır. Şiirlerinde az sözle çok anlam ifade eden, ciddi, hikmetli, öğretici ve pek çok darb-ı meseli kapsayıcı bir üsluba sahiptir. Şiirlerinde anlaşılmaz lafızları kullanmaktan, sonra gelen beyitlerin anlamını önce gelen beyitlere bağlamaktan (Mu'âzala) ve asılsız medihlerden daima kaçınmıştır. Diğer şairlerin beyitlerini çalarak kendi kasidesine koymaktan uzak duran şair, yabancı kelime kullanmaktan da sakınmıştır. Bu hususlarda gösterdiği titizlik Hz Ömer tarafından takdir görmüştür. Hz Peygamber'in (sav) zuhurundan önce tek tanrı inancını şiirlerinde işlemiş, öldükten sonra dirilmeğe inandığı için de hanîf şair olma özelliğini göstermiştir.¹⁹⁸

Şairin tespit edilen şekliyle 62 beyit olan ve aruzun Tavîl bahriyle nazmedilmiş muallakasının bazı beyitleri şöyledir:

¹⁹⁵ Tarafe b. el-'Abd, *Dîvânu Tarafe b. el-'Abd*, s. 19; ez-Zevzenî, *el-Mu'allakâtu's-Seb'a*, s. 81-136

¹⁹⁶ Zuheyr b. Ebî Sülma hakkında geniş bilgi için bkz: Zuheyr b. Ebî Sülma, *Dîvân-u Zuheyr b. Ebî Sülma*, (Ali Hasan Fa'ûr), Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, 1988, s. 3-12

¹⁹⁷ Süleyman Tülücü, "Züheyr b. Ebû Sülma", *DİA*, İstanbul 2013, XXXIV, s. 540-542

¹⁹⁸ Şairin hayatı ve şiirleri hakkında geniş bilgi için bkz; Şevki Dayf, *Târihu'l- Edebi'l-'Arabî*, s. 300-332; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r veş-Şu'arâ*, s. 137-153; Yakup Göçemen, *Zuheyr b. Ebî Sülma'nın Hayatı ve Dönemi Çerçevesinde Muallakasında Hikmet*, Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2016/2, III, sayı;5, s. 67-105; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-I*, s. 188-195

"أَمِنْ أَوْفَى دِمْنَةٍ لَمْ تَكَلِّمْ
وَدَارَ لَهَا بِالرَّقَمَتَيْنِ كَأَنَّهَا
بِهَا الْعَيْنُ وَالْأَرَامُ يَمْشِينَ خَلْفَةً
وَقَفْتُ بِهَا مِنْ بَعْدِ عَشْرِينَ حِجَّةً
أَثَافِي سَنَعًا فِي مُعَرِّسٍ مِرْجَلٍ
وَنُؤْيَا كَجَنَمِ الْحَوْضِ لَمْ يَتَنَلَّمْ
بِحَوْمَانَةِ الدَّرَاجِ فَالْمُتَنَلَّمِ
مَرَايَعُ وَشَمٍ فِي نَوَاشِيرِ مِعْصَمٍ
وَأَطْلَاوُهَا يَنْهَضْنَ مِنْ كُلِّ مَجْتَمٍ
فَلَأْيَا عَرَفْتُ الدَّارَ بَعْدَ التَّوَهُّمِ
وَنُؤْيَا كَجَنَمِ الْحَوْضِ لَمْ يَتَنَلَّمْ"

"Havmânetu'd-Derrâc ile Mütesellim'de soruma cevap vermeyen kül ve ocak yeri gibi kalıntılar acaba sevgilim Ümmü Evfâ'dan mı kalmadır?

Onun oturduğu er-Raknateyn bahçelerinde bulunan, kalıntıları kolun iç yüzünde ve etrafında yenilenen dövmeler gibi bir diyarı daha mı vardır?

Buralar çoktan beri terk edilmiş olduğundan geniş gözlü yaban öküzlerinin ve beyaz geyiklerin meskeni olmuş. Birbiri ardınca buralarda geziniyor, yavruları analarından süt içerken her tarafa zıplıyorlar.

Buralarda bugünkü duruşum aradan yirmi sene geçtikten sonradır. Şimdi izleri silinmiş ve aradan bu kadar zaman geçmiş olan yurdu güçlükle seçebildim.

Tencere altında iyice siyahlanmış birkaç taş ve yağın yağmur içine girmesin diye çadırın etrafına açılmış olan arkın izlerini gördüm."¹⁹⁹

2.3.4. Lebîd b. Rabî'a

Cahiliye döneminde yetişip, İslami dönemde de yaşadığı için bir muhadram şairi olan Lebîd b. Rabî'a Ca'feroğulları kabilesine mensuptu. Babası Rabî'a cahiliye döneminde cömertliği ile meşhurdur.²⁰⁰ Doğum ve ölüm yılı hakkında isabetli bilgilere sahip olmamakla birlikte şair Lebîd'in uzun yıllar yaşadığı bilinmektedir. İmam Şâfiî'nin "büyük bir şair" olarak nitelendirdiği Lebîd, kendisini İmruu'l Kays b. Hucr ve Tarafe b. Abd'den sonra üçüncü şair olarak görür. Öte yandan Lebîd'in "İyi biliniz ki, Allah'tan başka her şey bâtıldır, her nimet de şüphesiz ki yok olmaya mahkûmdur." anlamındaki şiirini çok beğenen Hz. Peygamber (sav) onu "Hiçbir şairin ağzından bundan daha doğru bir söz çıkmamıştır" diyerek takdir etmiştir. Müslüman olmadan

¹⁹⁹ Zuheyr b. Ebî Sûlmâ, *Dîvânu Zuheyr b. Ebî Sûlmâ*, s. 137-173

²⁰⁰ Lebîd b. Rabî'a hayatı, şiirleri ve edebî kişiliği hakkında geniş bilgi için bkz.; Lebîb b. Rabî'a, *Dîvânu Lebîd b. Rabî'a*, Beyrut, Dâru Sâdir, tsz. s. 5-15

önce ki şiirlerinin çoğu fahriye türünde olup, sert bir uslûba sahiptir. Kabilesini, kendisini, atalarını ve ailesini cömertlikle övdüğü bu dönem şiirlerinde içki ve av tasvirlerine, devesine, çöle ve çöl hayvanlarına yer vermiştir. Müslüman olduktan sonra ise uslûbunu yumuşatmakla birlikte şiirlerinde ölümü, ahiret hazırlığını, takvayı, sâlih ameli, dünyanın fâniliği gibi konuları işlemiştir.²⁰¹

Muallaka şairleri arasındaki tek Müslüman şair olan Lebîd herhangi bir olaya ya da sebebe bağlı olmadan sadece kendi duygularını dile getirmek için şiirlerini nazmetmiştir. Diğer muallaka şairlerinden farklı olarak Lebîd, muallakasının ilk bölümü olan nesîb kısmında eski konaklama yerlerinin tasvirine yer vermiş, aşk temasını ikinci plana atmıştır. İşret âlemleri ve av tasvirleriyle devam eden kasidesini, kabilesinin büyüklerini methederek ve kendisini cömertliğiyle överek nihayete erdirir.²⁰²

Muallakası tespit edilen şekliyle 88 beyit olup aruzun kâmil bahriyle nazmedilmiştir. Şiirin bazı beyitleri şöyledir:

بِمَنْى تَأْبَدَ غَوْلُهَا فَرَجَامُهَا	"عَفَتِ الدِّيَارُ مَحَلُّهَا فَمَقَامُهَا
خَلَقًا كَمَا ضَمِنَ الْوَجَى سِلَامُهَا	فَمَدَافِعُ الرِّيَّانِ عَرِي رَسْمُهَا
حَجَجَ خَلَوْنَ حَلَالُهَا وَحَرَامُهَا	دِمْنٌ تَجَرَّمْ بَعْدَ عَهْدٍ أَنْيَسُهَا
وَدَقُّ الرِّوَاعِدِ جَوْدُهَا فَرَاهَامُهَا	رَزَقَتْ مَرَابِيعَ النُّجُومِ وَصَابَهَا
وَعَشِيَّةٌ مُتَجَابِبٍ إِرْزَامُهَا"	مِنْ كُلِّ سَارِيَّةٍ وَغَادٍ مُدْجِنٍ

"Mina'daki diyarın gerek muvakkat oturulan ve gerekse uzun müddet ikamet edenlerden hiç bir iz kalmamıştır. Gavl ve Ricâm dağları birer ıssız, kimsesiz yerler olmuştur.

Reyyân Dağı'nın yamaçları sellerden bozulmuş ve kalan bazıkısımları taş üzerine oyulmuş eski yazılar gibi yer yer görünmektedir.

İkamet edenler ayrıldığından beri buranın üzerinden haram ve helâl aylarla nice seneler geçmiştir.

²⁰¹ Lebîd b. Rabî'a hakkında bilgi için yine bkz.; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's Şu'ara*, s. 194-204; *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*, çev; Nurettin Ceviz, Kenan Demirayak, Nevzat H. Yanık, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2004, s. 67-79; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-I*, s. 203-217

²⁰² Süleyman Tülüçü, "Lebîd b. Rabî'a ", *DİA.*, Ankara, 2003, XXVII, s. 121-122

Buralara ilkbaharın gök gürültülü hem bulutlu ve hem de bol yağan yağmurları yağmıştır. Yani buralar yeşilliklidir.

Bu diyar, (kışın) geceleyin yağmur yağdıran bulutlar ve (yazın ise) akşam ufku kaplayan birikmiş, dolmuş ve biri diğerine şuradan buradan seslenen bulutların lütfunu görmüştür.”²⁰³

2.3.5. ‘Amr b. Kulsûm

Irak’ta bulunan Tağlib kabilesinin Cuşem koluna mensub olan şairin babası tanınmış Arap süvarilerinden Kulsûm b. Mâlik, annesi ise meşhur Arap şairlerinden Mühelhil b. Rabî’a’nın kızı Leylâ’dır.²⁰⁴ Henüz on beş yaşında kabile reisi olmuş Arap yarımadası, Şam ve Necd’de dolaşmıştır. Bulunduğu yerlerde cesaret ve kahramanlığıyla tanınan ‘Amr, Araplar arasında “أفك من عمرو بن كلثوم” (‘Amr b. Kulsûm’dan daha atılgan) sözüyle darb-ı mesel olmuştur.²⁰⁵

Rivayete göre şair, kendi kabilesi Tağlib ile Bekr kabilesi arasında çıkan bir anlaşmazlığı çözümlemesi için Hîre hükümdarı ‘Amr b. Hind’e gelerek muallakası olan şiirin okumuş ve burada hükümdara tehditkâr bir dil kullanmış. Buna kızan hükümdar ise Bekr kabilesinin lehine hüküm vermiş daha sonra şairin annesine haber göndererek kendi annesini ziyaret etmesini istemiş. Annesi ziyarete gelince hükümdar ondan kendi annesine hizmet etmesini istemiş. Son derece onurlu olan ‘Amr b. Kulsûm bu hadiseye karşı hükümdarın huzuruna çıkıp onu öldürmüş ve muallakasının ikinci kısmı bu hadiseden sonra yazılmıştır.²⁰⁶

Şairin muallakası akıcı sade ve fazlalıklardan uzak bir üslupla söylenmiştir. Tabiat tasvirlerinden çok fahr ve hamaset unsurları işlenmiştir. Cahiliye Araplarının din, yaşayışları, gelenek ve görenekleri, sanatları, kadınların putların etrafında dönmeleri, halk oyunları, savaş, savaş atları, çocukların daha küçüklükten beri savaş için yetiştirilmeleri gibi dönem hakkında önemli bilgileri ihtiva etmektedir. Şairin

²⁰³ Lebîd b. Rabî’a, *Dîvânü Lebîd b. Rabî’a*, s. 163-164; ez- Zevzenî, *el-Mu’allakâtü’s-Seb’a*, s. 176-232

²⁰⁴ ‘Amr b. Kulsûm’un hayatı, edebî kişiliği ve muallakası hakkında geniş bilgi için bkz.: ‘Amr b. Kulsûm, *Dîvân-u ‘Amr b. Kulsûm*, s. 9-20

²⁰⁵ *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*, çev; Nurettin Ceviz, Kenan Demirayak, Nevzat H. Yanık, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2004. s. 81

²⁰⁶ Muharrem Çelebi, “Amr b. Kulsûm”, *DİA.*, İstanbul, 1991, III, s. 85-86

muallakasının sonlarında diğerlerinde çok nadir görülen deniz ve gemi tasviri yer almaktadır ki, bunu da mensubu olduğu Tağlib kabilesinin denizlerin üstünü gemileriyle doldurmuş olmalarından övünmekle sağlamıştır. Klasik tarzda kasideye sevgiliyi anarak başlanırken; o, zafer sevincini kutlamak için şarap içmenin keyfini tasvir etmekle başlamıştır.²⁰⁷

‘Amr b. Kulsûm’un aruzun vâfir bahriyle nazmettiği muallakasının tespit edilmiş şekli 103 beyit olup, bu şiirin bazı beyitleri şöyledir;

لَا تُبْقِي خُمُورَ الْأَنْدَرِيَّةِ	"أَلَا هَبِّي بِصَحْنِكَ فَاصْبَحِينَا
إِذَا مَا الْمَاءِ خَالَطَهَا سَخِينَا	مُشْعَشَعَةً كَأَنَّ الْحُصَّ فِيهَا
إِذَا مَا دَاقَهَا حَتَّى يَلِينَا	تَجُورُ بِذِي اللَّبَانَةِ عَنْ هَوَاهُ
عَلَيْهِ لِمَالِهِ فِيهَا مُهِينَا	تَرَى اللَّحْزَ الشَّحِيحَ إِذَا أَمَرْتُ
وَكَانَ الْكَأْسُ مَجْرَاهَا الْيَمِينَا	صَبْنْتُ الْكَأْسَ عَنَّا أَمْ عَمْرُو

“Ey içki sunan kadın! Uykundan uyanmayacak mısın hadi uyan bana büyük kadehinle sabah içkisini sun. El-Enderîn köyün içkisini saklama.

İçine sıcak su karıştırarak içir ki, ona su karıştığında sanki içinde çiçeğin kırmızılığı varmış gibi olur.

Bu içki ihtiyaç sahibini isteğinden vazgeçirir; onu tadar tatmaz yumuşar.

Göğsü dar cimri olan birine o şaraptan sunulduğunda, artık malına ehemmiyet verdiğini görürsün.

Ey Ummu ‘Amr! Kadeh sağdan dağıtılması gerekirken soldan dağıtarak bizi atladin.”²⁰⁸

2.3.6. ‘Antera b. Şeddâd

Alt dudağı yarık olduğundan “Anteratü’l felhâ” diye de anılan bu melez şair, M.VI. asırda yaşayan Necdli bir cengâverdir. Babası ‘Abs kabilesinin ileri gelenlerinden

²⁰⁷ Çelebi, “Amr b. Kulsûm”, *DİA.*, s. 85-86

²⁰⁸ ‘Amr bin Kulsûm, *Dîvân-u ‘Amr b. Kulsûm*, s. 64-65; ez-Zevzeni, *el-Mu‘allakâtü’s-Seb‘a*, s. 234-266

Şeddâd, annesi ise Habeşli bir cariyedir.²⁰⁹ Annesi melez olduğu için yaşadığı dönemin anlayışına göre köle sayılmakta bu yüzden de küçük yaşından beri sevdiği amcasının kızı ‘Able ile evlenememektedir. Mensubu olduğu kabilenin bazı Arap kabilelerin hücumuna uğramasıyla sevdiği kız ‘Able de kaçırılmıştır. Ata çok iyi binen ve güzel şiirler söyleyen ‘Antera bu olay üzerine kahramanca çarpışmış ve gasp edilen her şeyi geri almış ayrıca sevdiği kızı da kurtarmıştır. Gösterdiği cesaret ve kahramanlıktan dolayı kabilesi onu özgürlüğüne kavuşturdu. Hürriyetini elde eden ‘Antera ‘Able ile evlenmeye de muvaffak oldu. Melez olduğu için kendisine “*Ağribetu’l ‘Arab: Arap kargaları*” diye nitelendirilen üç kişiden biri olan ‘Antera. ‘Abs kabilesinin hem şairi, hem de güzel huylu, hoşsohbet, cesur, atılgan, zulme boyun eğmeyen savaşçısı olarak bilinir.²¹⁰

Onun muallakası, aruzun kâmil bahrinde nazmedilmiş ve baştan sona gazel ve hamasî beyitlerden meydana gelmiştir. İlk yarısında aşk hatıralarını, sevgilisinin ve devesinin tasvirlerini, ikinci yarısında ise kahramanlığını, hamasetini, cömertliğini ve iffetini dile getirdiği muallakası, güzelliği sebebiyle “el-Müzehhebe” diye de ün kazanmıştır. ‘Antera’nın , “*Karnım belime yapışmış olsa da minnetten azade bir yiyecek buluncaya kadar aç yatar, aç kalkarım*” beyti okununca, Hz Peygamber (sav) “Hiçbir bedevî bende ‘Antera kadar görme arzunu uyandırmadı” demiştir.²¹¹

‘Antera’nın tespit edilen muallakası 75 beyittir. Aruzun kâmil bahriyle nazmedilmiş muallakasından bazı beyitler şöyledir;

أَمْ هَلْ عَرَفْتَ الدَّارَ بَعْدَ تَوْهَمٍ	"هَلْ غَادَرَ الشُّعْرَاءُ مَنْ مَرَدَّمٍ
وَعَمِي صَبَاحاً دَارَ عِبْلَةٍ وَإِسْلَمِي	يَا دَارَ عِبْلَةٍ بِالْجَوَاءِ تَكَلَّمِي
فَدَنْ لِقَاضِي حَاجَةِ الْمُتَلَوِّمِ	فَوَقَفْتُ فِيهَا نَافَتِي وَكَأَنَّهَا
بِالْحَزَنِ فَالْصَّمَانِ فَالْمُتَتَلِّمِ	وَتَحُلُّ عِبْلَةً بِالْجَوَاءِ وَأَهْلُنَا

²⁰⁹ ‘Antera b. Şeddâd’ın hayatı, şiirleri ve edebî kişiliği hakkında geniş bilgi için bkz.: ‘Antera b. Şeddâd, *Dîvân-u ‘Antera b. Şeddâd*, (thk; Muhamed Said Mevlevî), Kahire, el-Mektebetu’l-Lâmî, 1964, s. 3-13

²¹⁰ Cemal Muhtar, “Antere”, *DİA.*, III, İstanbul 1991, s. 237; ‘Antera b. Şeddâd hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için yine bkz. İbn Kuteybe, *eş-Şi’r ve’s Şu’ara*, I, s. 250-254

²¹¹ Şerafeddin Yaltkaya, *Yedi Askı*, İstanbul, Maarif matbaası, 1943, s. 99-101; Muhtar, “ ‘Antere”, *DİA.*, III, s. 237

حُيِّتَ مِنْ طَلَلٍ تَقَادَمَ عَهْدُهُ أَقْوَى وَأَقْفَرَ بَعْدَ أُمِّ الْهَيْثِمِ
حَلَّتْ بِأَرْضِ الزَّائِرِينَ فَأَصْبَحَتْ عَسِيراً عَلَى طَلَابِكِ ابْنَةِ مَخْرَمٍ

“Şairler bize, (üzerinde şiir söyleyeceğimiz konu/konular) bıraktılar mı ki? Sen (yine de) söyle: “(Mahbubun) evini biraz tereddüitten sonra gerçekten öğrenip tanıyabildin mi?

Ey 'Able'nin el-Civâ'da ki bulunan sevgilimin evi konuş! Bana haber ver, sabahın hayırlı olsun Ey'Able'nin evi selamette kal.

Bir köşk gibi yüksek olan devemi, ağlayıp dövünme ihtiyacımı karşılamak için, orada dururdum.

Sevgilim Able el-Civâ'da kalıyor; halkımız ise el-Hazn, es-Sammân ve el-Mutesellem'de kalıyorlar.

Ey'Ummu'l-Heysem'den sonra uzun zaman boş ve kurak kalan diyarın kalıntılarına selam olsun.

Sevdiğim düşmanların toprağına yerleşti. Ey Mahrem'in kızı, seni istemek benim için zorlaştı.”²¹²

2.3.7. el-Hâris b. Hillize

Şair, Irak'ta yaşayan Bekr kabilesinin Yeşkur koluna mensup olup kendisiyle alakalı kaynaklarda verilen, onun Hîre hükümdarı 'Amr b. Hind'in huzurunda kabilesini Tağliblilere karşı savunmasından ibarettir.²¹³ 'Amr b. Kulsum ile ilgili rivayette belirttiğimiz Bekr ve Tağlib kabilesi arasında çıkan anlaşmazlığı çözmek için Hîre hükümdarının karşısına çıkan Bekr kabilesi savunucusu Numan b. Herim olacaktır. Numan'ın 'Amr b. Kulsum'un karşısında yetersiz olduğunu gören Hâris cüzzamlı olması sebebiyle bir perde arkasından o meşhur muallakasını okur ve böylece şiirini beğenen hükümdar perdeyi kaldırıp onu yanına oturtmuş ve kendi tabağından

²¹² 'Antera b. Şeddâd, *Dîvânu 'Antera b. Şeddâd*, s. 182-185; ez-Zevzenî, *el-Mu'allakâtu's-Seb'a*, s. 268-304

²¹³ Hâris b. Hillize'nin hayatı, şiirleri ve edebî kişiliği hakkında geniş bilgi için bkz.: Hâris b. Hillize, *Dîvânu el-Hâris b. Hilize*, (thk; Emîl Bedî' Ya'kûb), Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, s. 9-12

yemek ikram etmiş, neticede Bekr kabilesinin lehinde hüküm vermesini sağlamıştır. Hâris'in muallakasını söylerken 135 yaşlarında olduğu rivayet edilir.²¹⁴

Hâris b. Hıllize'de diğer muallaka sahipleri gibi klasik Arap kasidesi tarzını takip etmiş, şiirine aşk ve sevdâ hatıraları ile başlamıştır. Şair 'Amr b. Kulsûm'e karşı kabilesinin kahramanlıklarını, 'Amr b. Hind'e bağlılıklarını dile getirerek şiirini bitirmiştir. Hâris, kabilesinin erdem ve kahramanlık hikâyelerini olağanüstü bir üslupla anlatmıştır ki bu, "*Hâris'ten daha övünücü*" şeklinde Araplar arasında darb-ı mesel olmuştur.²¹⁵

Şairin muallakası, tespit edilmiş şekliyle 82 beyitten oluşmaktadır. Aruzun remel bahriyle nazmedilmiş muallakasından bazı beyitler şöyledir:

رَبِّ ثَاوِي، يَمْلُ مِنْهُ الثَّوَاءُ	"أَذْنَتْنَا بِبَيْنِهَا أَسْمَاءُ
ءِ فَادْنَى دِيَارَهَا الْخُلَاصُ	بَعْدَ عَهْدٍ، لَنَا بِبُرْقَةِ شَمَّا
قُ فِتَاقٍ، فَعَاذِبُ فَالْوَفَاءُ	فَالْمَحْيَاةُ فَالْصِفَاحُ فَأَعْنَا
بُبٍ فَالشَّعْبَتَانِ فَالْأَبْلَاءُ	فَرِيضُ الْقَطَا فَأَوْدِيَةُ الشَّرِّ
الْيَوْمَ دَلَّهَا وَ مَا يُحِيرُ الْبُكَاءُ	لَا أَرَى مَنْ عَهْدَتْ فِيهَا فَأَبْكِي

"Esmâ, bize ayrılacağını bildirdi. Nice ikamet edenler var ki, kalmalarından bıkkılır. Fakat Esmâ öyle değil.

Ayrılmak istediğini Burkatu's-Şemmâ'da ve onun bize en yakın diyarı olan el-Hansâ'da buluşmalarımızdan sonraydı.

El-Muhayya'da es-Sifâh'ta, A'lâku Fitâk'ta, Azib'de ve el-Vefâ'da.

Riyâdu'l-Katâ'da, Şurbub Vadilerinde, eş-Şu'betân'da, el-Eblâ'da karşılaşmamızdan sonra bizden ayrılmak istedi.

²¹⁴ Nasuhi Ünal Karaarslan, "Hâris b. Hillize", *DİA.*, İstanbul, 1997, XVI, s. 196-197; Yaltkaya, *Yedi Askı*, s.119

²¹⁵ Karaarslan, "Hâris b. Hillize", *DİA.*, s. 196-197, *Yedi askı*, Ankara Okulu Yayınları, s. 104; Yaltkaya, *Yedi Askı*, s. 114

Bugün oralarda buluşmaya alıştığım güzeli göremiyorum, ağlıyorum hayretler içinde; ancak ağlamak neye yarar ki?”²¹⁶

2.4. Muallaka Şiirlerinde Kadın Algısı

Çalışmamızın bütününde kadının cahiliye dönemi içerisindeki konumunu ele aldık fakat şunu belirtmek gerekir ki, bahsettiğimiz dönemde yazılmış şiirlerin, kasidelerin, gazellerin tümü kadının sosyal hayattaki rolünün ve statüsünün ortaya çıkarılmasında bizim için en sağlam referans olmuştur. Muallakât-ı Seb’a’yı incelediğimizde kadının, şairin gözünde daha çok bir sevgili olduğunu görmekteyiz. Şair, sevgilisine olan aşkını dile getirirken her dönemde yaşanan büyük aşkları dile getirir tarzda sevdiği kadını yere göğe sığdıramamış, sahip olduğu güzellikleri ise istiâre ve teşbih sanatını kullanarak dile getirmiştir. Şairin sevgilisi biriciktir, oldukça güzeldir, fiziki açıdan her uzvu ayrı bir güzelliktedir, endamlı ve güzel huya sahiptir. Şiirlerde kadın asla alaşağı edilmez; aksine baş tacı edilir. Onların kadına karşı olan bu psikolojik bakış açısını hemen hemen bütün muallakalarda görmek mümkündür.

Muallaka şiirlerinde kadının ele alınış biçimi daha çok göze ve duygulara hitap eder. Bunun yanında şair sevdiği kadının eşyalarından, giysilerinden, kullandığı çalgı aletinden, bineğinden, kılık kıyafetinden hatta yolculuk esnasında kullandığı mahfeden bile bahsetmekten geri durmamıştır.

Muallaka şiirlerindeki sosyolojik ve psikolojik açıdan kadın algısının ele alınış biçimini konularına göre, şairlerin şiirlerinden belli başlı örnekler vererek sınıflandıracğıız.

2.4.1. Sevgilinin Yurdu

Sevgilinin yurdu sadece şairin âşık olduğu kadının yaşadığı yer, kaldığı ev değil, aynı zamanda gelip geçerken onu gördüğü, göç ettiği esnada kullandığı güzergâh, ayak izinin kaldığı, özetle şairin sevgiliyle özdeşleştirdiği mekânın bütünüdür. Sevgiliye atfedilen yurt tamamen onun hatıralarıyla dolu şairin de baktığında derin özlem duyduğu yer haline gelmiştir. Sevgilinin bırakıp gittiği yerde ondan kalan eşyalar hatta kararmış ocak taşları bile şaire onu hatırlatır.

²¹⁶ el- Hâris b. Hıllize, *Dîvânu el-Hâris b. Hıllize*, s. 19-20; ez-Zevzenî, *el-Mu'allakâtu's-Seb'a*, s. 306-333

2.4.1.1. İmruu'l Kays

"فَإِذَا نَبَّكَ مِنْ ذِكْرِي حَبِيبٍ وَمَنْزِلٍ بِسِقْطِ اللّٰوِي بَيْنَ الدَّخُولِ فَحَوْمَلٍ"

"Durunuz, Dahül'dan Havmel'e kadar olan yerler arasındaki Saktu'l-Liva'da, sevgiliyi ve onun yurdunu anıp, ağlayalım."²¹⁷

-Bir kısım edebiyat eleştirmenleri onun bu beytini değerlendirirken şu ifadelerle ona olan hayranlıklarını dile getirmişlerdir; " İmruu'l Kays tek beyitte hem durmuş ve arkadaşlarının durmasını istemiş, hem ağlamış ve arkadaşlarının ağlamasını istemiş, hem de sevgiliyi ve onun terk ettiği diyarı zikretmiştir."²¹⁸

"فَتَوَضَّحَ فَالْمِقْرَاةِ لَمْ يَعْفُ رَسْمُهُ لَمَّا نَسَجَتْهَا مِنْ جَنُوبٍ وَشَمَالٍ"

"Tüdh'tan Mikrât'a kadar uzanan o yurt üzerindeki izler henüz ortadan kalkmamıştır; çünkü güney rüzgârının bozduğu ve kapattığı bu izleri (ona karşı esen) kuzey rüzgarı tekrar dokumaktadır."

"تَرَى بَعَرَ الْأَرَامِ فِي عَرَصَاتِهِ وَقِيَعَانِهَا كَأَنَّهُ حَبُّ فُلْفُلٍ"

"Gözlerinle bak görürsün, o meskûn ve verimli olan sevgilinin diyarı, nasıl da onlardan sonra çorak araziye dönüşmüş ve sanki biber taneleri gibi yayılmış o ceylanların gübreleri."²¹⁹

Doğayla iç içe yaşayan bedevî Arap toplumunun tabiatın her bir derinliğini yaşayarak tecrübe ettiği bilinmektedir. Dolayısıyla cahiliye dönemi şiirlerinin hemen her mısrasında tabiatın, şairlerin duygusal tasavvurlarına derinlemesine etki ettiği görülmüştür. İmruu'l Kays bu beytinde sevgilisinin ayak izlerini duygusal derinliklerle ifade ederken sevgilinin ayak izlerini kuzey ve güney rüzgarları gibi coğrafi bir unsuru kullanarak tasvir etmiştir.

²¹⁷ İmruu'l Kays, *Dîvân-u İmruu'l Kays*, s. 94; ez-Zevzenî, *el-Mu'allakâtu's-Seb'a*, s. 4

²¹⁸ Şair ve kasidesi hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r veş-Şu'arâ*, s. 105- 137, ez-Zevzenî, *el-Mu'allakâtu's-Seb'a*, s. 1-76

²¹⁹ İmruu'l Kays, *Dîvân-u İmruu'l Kays*, s. 94; ez-Zevzenî, *el-Mu'allakâtu's-Seb'a*, s. 4-8

2.4.1.2. Tarafe b. el-‘Abd

"لِخَوْلَةٍ أَطْلَالَ بِبُرْقَةٍ تَهْمَدُ تَلَوُّهُ كِبَاقِي الْوَشْمِ فِي ظَاهِرِ الْيَدِ"

"*Sehmed'in toprakla karışmış bir yerinde sevgilim Havle'nin menzilinden kalma izler vardır. Bunlar elin üzerine işlenmiş dövmenin izleri gibi görünmekteydi.*"²²⁰

Tarafe sevgilinin menzilinden kalma izleri elin üzerine işlenmiş dövmeye benzeterek bizlere sosyal ve psikolojik mesajlar vermektedir. Sosyal olarak cahiliye döneminde dövme geleneğinin var olduğu ve bunun bazı kimseler tarafından da uygulandığı bilgisini almaktayız. Psikolojik olarak ise, şu şekilde anlamlandırmak mümkün olacaktır; elin üst kısmı sürekli göz önünde olan ve kişinin saklayamayacağı yerdir. Dövme ise, zamanla kaybolması mümkün olmayan kalıcılığı sürekli olan vücuda kazınmış süs amaçlı desenlerdir. Dolayısıyla, sevgilinin yurdu, bulunduğu yeri süsleyen tek unsurdur. Yıkılmış olsa dahi o bölgenin sevgilin menziline gizleyemeyeceği şairin o yere her baktığında gözünde canlandıracağı, unutulmaz bir mekandır.

2.4.1.3. Zuheyr b. Ebî Sulma

"أَمِنْ أُمِّ أَوْفَى دِمْنَةً لَمْ تَكَلِّمْ بِحَوْمَانَةِ الدَّرَاجِ فَالْمُتَتَلِّمْ"

"*Havmânetu'd-Derrâc ile Mûtesellim'de soruma cevap vermeyen küle ve ocak yeri gibi kalıntılar acaba sevgilim Ümmü Evfâ'dan mı kalmadır?*"

"أَتَأْفِي سَفْعًا فِي مَعْرَسِ مِرْجَلٍ وَنُؤْيَا كَجَذَمِ الْحَوْضِ لَمْ يَتَتَلَّمْ"

"*Tencere altında iyice siyahlanmış birkaç taş ve yağın yağmur içine girmesin diye çadırın etrafına açılmış olan arkın izlerini gördüm.*"

"فَلَمَّا عَرَفْتُ الدَّارَ قُلْتُ لِزَبِيعِهَا أَلَا عِمَّ صَبَاحًا أَيُّهَا الرِّبْعُ وَاسْلَمْ"

"*Yavaş yavaş şüphemi giderdi de yurdu tanıyınca bir selâm verdim. Ey yurt! Sabahın hayır olsun, sana benden selâm olsun, dedim.*"²²¹

Sevgiliden izler taşıyan mekânlar artık sevgili kadar kutsaldır. Bir âşık psikolojisi, sevgilisinin zamanında yaşadığı ya da geçtiği yerlere taştan, topraktan, ruhsuz, renksiz mekânlar olarak bakmaz. Bilakis o yerlerin hammaddesi, her baktığında

²²⁰ Tarafe b. el-‘Abd, *Dîvân-u Tarafe b. el-‘Abd*, s.19; ez-Zevzenî, *el-Mu‘allakâtü’s-Seb‘a*, s. 81

²²¹ Zuheyr b. Ebî Sülmâ, *Dîvân-u Zuher b. Ebî Sülmâ*, s. 102-103; ez- Zevzenî, *el-Mu‘allakâtü’s-Seb‘a*, s. 138-142

sevgiliyi hatırlatan, onun kıymetli hatırasıdır artık. Bu yüzden o yerlerden geçerken Zuheyr gibi onlara selam verir ve bazen de ‘Antera gibi sevgilisinin eviyle konuşur.

2.4.1.4. Lebîd b. Rebî’a

"عَفَتِ الدِّيارُ محلُّها فمقامُها بِمَنْى تَأَبَّدَ عَوْلُها فَرِجامُها"

“Mina’daki diyarın gerek muvakkat oturulan ve gerekse uzun müddet ikamet edenlerden (sevgilinin izleri) hiç bir iz kalmamıştır. Gavl ve Ricâm dağları birer ıssız, kimsesiz yerler olmuştur.”²²²

2.4.1.5. ‘Antere b. Şeddâd

"يا دارَ عِبَلَةٍ بِالْجَواءِ تَكَلَّمِي وَعَمِي صَباحاً دارَ عِبَلَةٍ واسَلَمِي"

“Ey’Able’nin el-Civâ’da ki bulunan sevgilimin evi konuş! Bana haber ver, sabahın hayırlı olsun Ey’Able’nin evi selametle kal!”

"وَتَحُلْ عِبَلَةٌ بِالْجَواءِ وَأَهْلُنا بِالْحَزَنِ فَالْصَّمانِ فَالْمُتَتَلِّمِ"

“Sevgilim Able el-Civâ’da kalıyor; halkımız ise el-Hazn, es-Sammân ve el-Mutesellem’de kalıyorlar.”

"حَبِيتَ مِنْ طَلَلٍ تَقادَمَ عَهْدُهُ أَقوى وَأَقْفَرُ بَعْدَ أُمِّ الهَيْثَمِ"

“Ey’Ummu’l-Heysem’den sonra uzun zaman boş ve kurak kalan diyarın kalıntılarına selam olsun.”²²³

2.4.1.6. el- Hâris b. Hillize

"أَدْنَتْنا بِبَيْنِها أَسْماءُ رَبِّ نايِ يَمَلُّ مِنْهُ النَّوْاءُ"

“Esmâ, bize ayrılacağını bildirdi. Nice ikamet edenler var ki, kalmalarından bıkkılır. Fakat Esmâ öyle değil.”

"بَعْدَ عَهْدِ لَها بِبُرْقَةٍ شَمّا عَ فادَنى ديارَها الْخَلْصاءُ"

“Ayrılmak istediğini Burkatu’s-Şemmâ’da ve onun bize en yakın diyarı olan el-Hansâ’da buluşmalarımızdan sonraydı.”

"فَمَحْيَاةٌ فَالْصَفاحُ فَأَعلى ذِي فَتاقٍ فَغادِبٍ فَالْوَفاءُ"

²²² Lebîd b. Rabî’a, *Dîvânu Lebîd b. Rabî’a*, s. 163; ez- Zevzenî, *el-Mu’allakâtu’s-Seb’a*, s. 179

²²³ ‘Antera b. Şeddâd, *Dîvân-u ‘Antera b. Şeddâd*, s. 182-185; ez- Zevzenî, *el-Mu’allakâtu’s-Seb’a*, s.

“El Muhayya’da, es- Sifah’ta, A’laku Fitak’ta, ‘Âzib’de ve el-Vefâ’da ”

"فَرِيضُ الْقَطَا فَأَوْدِيَةُ الشُّرِّ بُبِ فَالشُّعْبَتَانِ فَلَا بِلَاءَ"

“Riyâdu’l-Katâ’da, Şurbub Vadilerinde, eş-Şu’betân’da, el-Eblâ’da buluşmalarımızdan sonra bizden ayrılmak istedi.”²²⁴

Şairler, sevgililerinin yutlarını, kaldıkları mekanları ve buluştukları yerleri anlatırken, onlara olan duygusal bağlılıklarını okuyucuya kusursuzca hissettirmişlerdir. Bunu yaparken de, bahsedilen tüm o yerlerin konumunu, coğrafi özelliklerini ve o dönemde kullanılan isimlerini tarihi bir kaynak niteliğinde günümüzde kadar aktarmayı ve okuyucunun zihninde şekillendirmeyi başarmışlardır.

2.4.2. Sevgiliye Olan Duygusal Bağlılık (Aşk, Özlem, Hasret, Tutku vs.)

Muallaka şiirlerine bakıldığında kasidenin nesîb²²⁵ kısmında sevgiliye duyulan aşk, özlem, hasret, tutku, sevgilinin yurdu, fiziki yapısı gibi özelliklerden bahsedildiği görülmektedir. Şair, sevdiği kadını tasvir etmek ona olan sevdasını, aşkını, bağlılığını kimi zaman tutkusunu dile getirmek için adeta sihirli kelimeler kullanmıştır. Şairlerin özenle seçmiş olduğu bu kelimeleri sevgilileri için kullandıklarında, üsluplarındaki akıcılığın yanı sıra, Arap dili belagatinin unsurları olan teşbih, istiare, istifham, mecaz ve kinaye gibi bazı sanat unsurlarına da sıklıkla başvurduklarını görmekteyiz.

2.4.2.1. İmruu’l Kays

"فَفَاضَتْ دُمُوعُ الْعَيْنِ مِنِّي صَبَابَةً عَلَى النَّحْرِ حَتَّى بَلَ دَمْعِي مَحْمَلِي"

“Aşırı sevgimden dolayı gözyaşlarım göğsüme doğru sel gibi akmış, kılıcımın kuşağını bile ıslatmıştı”

"أَغْرَكَ مِنِّي أَنَّ حُبَّكَ قَاتِلِي وَأَنْكَ مَهْمَا تَأْمُرِي الْقَلْبَ يَفْعَلُ"

“Senin sevgin uğruna ölürüm ve ne emredersen kalbime onu yerine getirmesi seni böyle şımarttı değil mi?”

²²⁴ el- Hâris b. Hillize, *Dîvân-u Hâris b. Hillîze*, s. 19-20; ez- Zevzenî, *el-Mu’allakâtü’s-Seb’a*, s. 306

²²⁵ Nesîb hakkında bilgi için Bkz., Tez, s. 55

"وَمَا دَرَفْتُ عَيْنَاكَ إِلَّا لِتَضْرِبَنِي بِسَهْمَيْكَ فِي أَعْشَارِ قَلْبٍ مُّقْتَلٍ"

"Gözlerin ancak sevginle paramparça olmuş kalbime oklarını saplamak için yaş dökmekte"

"وَإِنْ تَكُ قَدْ سَاءَتْكَ مِنِّي خَلِيقَةٌ فَسَلِّي ثِيَابِي مِنْ ثِيَابِكَ تَنْسَلٍ"

"Eğer herhangi bir huyum hoşuna gitmediyse kötü görünüyorsa kalbimi kalbinden çıkar istediğin gibi benden ayrıl."²²⁶

İmruu'l Kays'ın hayatına bakıldığında gerçek bir romantik kişiliğe sahip olduğu görülecektir. Dizelerde romantik bir şairin sevgilisine olan hislerini duygusal tasvirlerle medih sanatını ustaca kullanılarak aktardığı görülmektedir.

2.4.2.2. Tarafe b. el-'Abd

"خَذُولٌ تَرَاعِي رَبْرَبًا بِخَمِيلَةٍ تَتَاوَلُ أَطْرَافَ الْبَرِيرِ، وَتَرْتَدِي"

"Sevdiğim yavrularından ayrı kalmış, düzlük ağaçlık bir yerde yaban sığırı sürüsü ile beraber otlayan ve Misvak ağacının meyvesini yiyerek onun dallarının arasında gizlenen bir ceylan gibidir."²²⁷

Tarafe, bu beytinde, sevgilisine karşı olan duygularını, gerçekçi doğa tasvirlerini kullanarak dile getirmiştir. Bu yönüyle tabiatla hemhal olmuş bir kişinin psikolojik yaklaşımına, duygularını ele alış ve aktarış şekline de şahit olmaktadır.

2.4.2.3. Lebîd b. Rebî'a

"رُجُلًا كَانَ نِعَاجٌ تُوضِحُ فَوْقَهَا وَظَبَاءٌ وَجَرَّةٌ عَطْفًا أَرَامَهَا"

"Toplu halde göç ederler, sanki develerin üzerinde Tûdih'in iri gözlü yaban sığırlarıdır ve Vecre'nin yavrularına merhamet eden beyaz ceylanları var."²²⁸

2.4.2.4. 'Amr b. Kulsûm

"تَذَكَّرْتُ الصَّبَا وَاشْتَقْتُ لَمَّا رَأَيْتُ حُمُولَهَا أَصْلًا حُدَيْنَا"

"Akşamüstü sevgilinin develerini ayrılmak üzere yüklenmiş ve ezgi ile sürüldüğünü görünce aşk ve özlem hatıralarım canlandı."²²⁹

²²⁶ İmruu'l Kays, *Dîvân-u İmruu'l Kays*, s. 95-97; ez- Zevzenî, *el-Mu'allakâtu's-Seb'a*, s. 11-24

²²⁷ Tarafe b. el-'Abd, *Dîvân-u Tarafe b. el-'Abd*, s. 20; ez- Zevzenî, *el-Mu'allakâtu's-Seb'a*, s.85

²²⁸ Lebîd b. Rabî'a, *Dîvânu Lebîd b. Rabî'a*, s. 166; ez- Zevzenî, *el-Mu'allakâtu's-Seb'a*, s. 187

2.4.2.5. ‘Antera b. Şeddâd

عَلَّقْتُهَا عَرَضاً وَأَقْتُلُ قَوْمَهَا زَعَمَ لَعْمُرُ أَبِيكَ لَيْسَ بِمَزْعَمٍ

“Onu görür görmez birden âşık oldum; oysa aramızda savaş vardı. Babanın ömrüne yemin ederim ki, benim kavuşma azmim olacak şey değil!”

وَلَقَدْ نَزَلْتُ فَلَا تَظْنِي غَيْرَهُ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ الْمُحَبِّ الْمُكْرَمِ

“Kesin bil ki, sevilip ikram gören bir misafir gibi kalbime girdin. Sakın bundan başka bir şeyi aklına getirme.”²³⁰

Bilindiği üzere ‘Antera melezdi. Etnik yapı ayrımından dolayı amcasının kızı ‘Able’ye karşı duyduğu derin hislerini dile getirdiği beyitlerinde, kabilesinin uğradığı savaşlara değinerek, ona kavuşmanın zor olacağından da söz etmiştir. Aziz bir misafir gibi kalbine aldığı ‘Able’yi, kavuşma ümidi olmasa dahi kalbinden silip atamayacağı mesajını vermektedir. Çok evliliğin olduğu bir toplumda dahi ‘Antera kalbin bir sevgiliye müteveccih olduğunu bu beytinde edebi bir şekilde dile getirmiştir.

2.4.2.6. el- Hâris b. Hillize

وَبِعَيْنَيْكَ أَوْقَدْتَ هَذَا النَّارَ أَحْيَرًا تَلْوِي بِهَا الْعَلْيَاءُ

“Hind son olarak senin gözlerinin güzelliğiyle ateşi yaktı. Sanki yüksek yerlerde yaktığı ateşle seni gösteriyordu.”

أَوْقَدْتَهَا بَيْنَ الْعَقِيقِ فَشَخَصِي نِ بَعُودٍ كَمَا يَلُوحُ الضِّيَاءُ

“Hind, o ateşi el-Akik ile Şahsayn arasında bir yerde ışığın patladığı gibi, öd ağacı ile yaktı”

غَيْرَ أَنِّي قَدْ أَسْتَعِينُ عَلَى الْهَمِّ إِذَا خَفَّ بِالتَّوَيِّ النَّجَاءُ

“Ancak ben İkamet eden kimsenin korkudan hızlı adımlarla ilerleyen ve yerinde duramadığı zaman gamımı dağıtırım.”²³¹

²²⁹ ‘Amr b. Kulsûm, *Dîvân-u ‘Amr b. Kulsûm*, s.70; ez- Zevzenî, *el-Mu’allakâtu’s-Seb’a*, s. 241

²³⁰ ‘Antera b. Şeddâd, *Dîvân-u ‘Antera b. Şeddâd*, s. 187; ez- Zevzenî, *el-Mu’allakâtu’s-Seb’a*, s. 271-

272

²³¹ el- Hâris b. Hillize, *Dîvân-u Hâris b. Hillize*, s. 20-21; ez- Zevzenî, *el-Mu’allakâtu’s-Seb’a*, s. 307-

308

Şairlerin sevgililerine olan hasretlerini, aşklarını, sevgilerini dile getirirken ona bağlılıklarından söz etmektedirler. Bunu yaparken de okuyucuya psikolojik, sosyolojik, tarihi ve coğrafi bilgiler de vermektedirler. Asırlar geçse de kadının seven bir erkeğin gönlünde kurduğu taht değişmemiştir. Bu gerçek, kadının sosyal aktivitesinin düşük olduğu toplumlarda dahi değişmemiştir. Genel olarak cahiliye döneminin sosyal ortamında çeşitli sebeplerden dolayı söz sahibi olamasa da, psikolojik açıdan sevgili olan kadın, gönüllerde hak ettiği değeri görmüş ve sevgilinin kalbine hükmetmiştir.

2.4.3. Kadında beğenilen dış görünüş, fiziki yapı

Muallaka şiirlerinde kadında aranan fiziki yapı oldukça önemlidir. Şairin güzellik anlayışı aynı zamanda cahiliye dönemindeki güzel kadın olgusunu da gözler önüne sermektedir. Muallaka şairleri kadında, sıralı, parlak, bembeyaz dişleri, esmerimsi, pembemsi, pürüzsüz duru beyaz bir yüzü, ince beli, düz karnı, parlak teni, gür ve kömür gibi simsiyah ve örülmüş saçları, uzun beyaz boynu, dövmesiz elleri ve narin parmakları, mızrak gibi düz bir burnu, siyahı siyah, beyazı beyaz gözleri, tombul olmayan değirmi yanağı güzel bulmuş ve güzel kadını da bu şekilde tasvir etmiştir. Şairler, sevgililerinin fiziki yapılarını anlatırken onu teşbihlerle övmüşlerdir.

Şiirlerde, günümüzde yaygın olmayan ve belki de hiç karşılaşmadığımız bazı güzellik unsurları ve süslenme anlayışlarından bahsedilmiştir. Bunu Tarafe'nin sevgilisini betimlerken cahiliye dönemi kadınlarının süs olarak yaptıkları damak dövmesi geleneğinde görmekteyiz.

2.4.3.1.İmruu'l Kays

"مُهْفَهَةٌ بَيضاءُ غَيْرُ مُفَاضَةٍ تَرَانِبُهَا مَصْقُولَةٌ كَالسَّجْنَلِ"

"O kadın belli, beyaz tenliydi; göbekli değildi, göğsü ayna gibi parlaktı"

"كَبْكُرُ الْمُقَانَاةِ الْبَيَاضِ بِصُفْرَةٍ غَذَاهَا نَمِيرُ الْمَاءِ غَيْرِ الْمَحْلَلِ"

"Tenin rengi benzeri olmayan beyazına karışmış sarı gibiydi ve onu insanların bulamadığı tatlı saf su besliyordu."

"وَجِيدٌ كَجِيدِ الرِّئِمِ لَيْسَ بِفَاجِشٍ إِذَا هِيَ نَصَتْهُ وَلَا بِمُعْطَلٍّ"

"Boynu beyaz ceylanın boynuna benzerdi yukarıya doğru boynunu uzattığında ne çirkin ne de aşırı ceylanın boynu gibi zinetlerden yoksundur."

"وَفَرَعٌ يَزِينُ الْمَتْنَ أَسْوَدَ فَاحِمٍ أَثِيثٌ كَقَتْنِ النَّخْلَةِ الْمُتَعَثِّكِ"

"Aşağı sarkmış gör ve sık hurma salkımına benzeyen kömür gibi simsiyah tam uzun saçları sırtını süslüyordu"

"وَكَشْحٌ لَطِيفٌ كَالْجَدِيلِ مُخَصَّرٍ وَسَاقٌ كَأَنْبُوبِ السَّقْيِ الْمُدَلَّلِ"

"Güzel bir örgülü saç gibi ince bir beli var. Ve iyi sulanmış hurma fidanı gibi dolgun ve güzel bacakları vardı."²³²

2.4.3.2. Tarafe b. el-'Abd

"وَتَبَسُّمٌ عَنِ الْمَى كَانَ مُنُوراً تَخَلَّلَ حُرَّ الرَّمْلِ دِغْصٌ لَهُ نَدَى"

"Sevgilimin siyaha çalan esmer dudaklarıyla gülümsemesi sanki halis ve sıkı kumluk üzerindeki nemli tepeciklerde açan bir gül gibiydi."

"وَوَجْهٌ كَانَ الشَّمْسُ أَلْقَتْ رِداَهَا عَلَيْهِ، نَقَى اللَّوْنِ لَمْ يَتَخَذِدْ"

"Sevgilimin öyle güzel tertemiz bir yüzü vardır ki sanki güneş kendi parlaklığını ve güzelliğini ona giydirmiştir."

"سَقَتْهُ إِياءُ الشَّمْسِ إِلَّا لثَاتَهُ أَسْفَ وَلَمْ تَكُدمْ عَلَيْهِ بِإِثْمٍ"

"Onu güneş ışınları parlatmıştır dişlerini. Ancak, diş etleri dövmedir ve üzerinde bir bozukluk yoktur."²³³

2.4.3.3. Lebîd b. Rebî'a

"رُجُلًا كَانَ نَعَاجٌ تُوضِحُ فَوْقَهَا وَظِبَاءٌ وَجَرَةٌ غُطْفًا أَرَامَهَا"

"Toplu halde göç ederler, sanki develerin üzerinde Tûdih'in iri gözlü yaban sığırlarıdır. Ve Vecre'nin yavrularına merhamet eden beyaz ceylanları var."²³⁴

2.4.3.4. 'Amr b. Kulsûm

"نِزَاعِي عَيْطَلٍ أَدْمَاءَ بَغْرِ هِجَانِ اللَّوْنِ لَمْ تَقْرَأْ جَنِينًا"

Halen doğurmamış, uzun boyunlu, beyaz devenin etli kolları gibi iki kolun"

²³² İmruu'l Kays, *Dîvân-u İmruu'l Kays*, s. 99; ez- Zevzenî, *el-Mu'allakâtü's-Seb'a*, s. 34-38

²³³ Tarafe b. el-'Abd, *Dîvân-u Tarafe b. el-'Abd*, s. 20; ez- Zevzenî, *el-Mu'allakâtü's-Seb'a*, s.187

²³⁴ Lebîd b. Rabî'a, *Dîvân-u Lebîd b. Rabî'a*, s. 166; ez-Zevzenî, *el-Mu'allakâtü's-Seb'a*, s.187

"وَمَا كَمَّةُ يَضِيقُ الْبَابُ عَنْهَا وَكَشْحَا قَدْ جُنْتُ بِهِ جُنُونًا"

"Geçerken kapıdan sığmayan, dolgun kaba etlerini ve beni çalgına çeviren ince belini"²³⁵

"ظَعَانٌ مِنْ بَنِي جُشَمِ بْنِ بَكْرِ خَلَطَنَ بِمِيسَمٍ حَسَبًا وَدِينًا"

"Cuşem b. Bekr oğullarından olan kadınların güzelliklerini birleştiren nesep ve dindir."²³⁶

2.4.3.5. 'Antera b. Şeddâd

"وَكَاَنَّ فَارَةَ تَاجِرٍ بِقَسِيمَةٍ سَبَقَتْ عَوَارِضَهَا الْيَكَّ مِنَ الْفَمِّ"

"O güzel kadına yaklaşımadan önce ağzında sanki güzel kokusu sana ulaşır. "

"وَكَاَنَّمَا التَّفْتُتُ بِجِيدٍ جَدَايَةٍ رَشَاءٍ مِنَ الْغَزْلَانِ حَرَّ أَرْثَمٍ"

"Sanki üst dudağında ve burnunda beyazlık bulunan bir yavru ceylanın bakışına benzeyen bir bakışla bize baktı."²³⁷

Şairler genelde, âşık oldukları kadınların fiziksel güzelliklerini anlatarak, her asırda ve her millette değişiklik arz eden kadınlardaki güzellik anlayışını, bizlere cahiliye döneminin ve bu dönemdeki Arap toplumunun nazarıyla aktarmışlardır. 'Amr b. Kulsûm onlardan farklı olarak Cuşem b. Bekr oğullarının kadınlarının soyunu, kavmini ve dinini överek bu özellikleri, onların fiziki güzelliklerinin tamamlayıcı bir unsuru olarak belirtmiştir.

Şairler, kelimeleri estetik açıdan zirvelere taşımış kimselerdir. Öyle ki, yazıldığı dönemden itibaren tüm zamanlara kelimelerini beyit beyit altın harflerle yazdıran muallakalar, hem şekil hem de muhteva açısından yüksek bir estetiğe sahipti. Kelime, muallaka ve kadın üçlüsünü bir vücut olarak ele alırsak; bu şiirlerin süsü, rengi hem de estetiği hiç şüphesiz kadın teması olaktır.

2.4.4. Muallaka Şiirlerinde Kadınların Kullandıkları Malzemeler

Cahiliye dönemi kadınlarının günlük hayatta kullandıkları güzellik malzemelerinden, güzel kokulara, giysilerinden ziynet eşyalarına, bir deve üzerine

²³⁵ 'Amr b. Kulsûm, *Dîvân-u 'Amr b. Kulsûm*, s. 68-69; ez-Zevzenî, *el-Mu'allakâtu's-Seb'a*, s. 239-240

²³⁶ 'Amr b. Kulsûm, *Dîvân-u 'Amr b. Kulsûm*, s. 87; ez-Zevzenî, *el-Mu'allakâtu's-Seb'a*, s. 263

²³⁷ 'Antera b. Şeddâd, *Dîvân-u 'Antera b. Şeddâd*, s. 195; ez-Zevzenî, *el-Mu'allakâtu's-Seb'a*, s. 282-285

konarak içinde yolculuk ettikleri mahfelerden, çaldıkları müzik aletlerine kadar kadınlara mahsus eşyaların tümünü şiirlerden öğrenmek mümkündür. Şairlerin sevgililerine verdiği değeri aynı zamanda onların kullandığı eşyalara da atfettiği dizelerde açıkça görülmektedir. Özellikle sevgiliyi taşıyan mahfeler anlatılırken, sanki sevgiliyi tasvir eder gibi mahfenin yapımında kullanılan malzemeyi bile şair överek anlatmaktadır.

Çalışmamızın başında sözünü ettiğimiz toplumdaki sosyal sınıflandırmaların etkisini şiirlerde de görmek mümkündür. Muallaka şiirlerinde aşağıda verdiğimiz örneklerin geneline bakarak kadınların kullandıkları harmanı, entari, peçe ve gömlek gibi kıyafetler hakkında da önemli bilgilere ulaşmaktayız. Zuheyır b. Ebî Sülmâ toplumsal hiyerarşinin birinci basamağında bulunan hür ve zengin kadınların kullandıkları eşyalardan bahsederken, kıyafetlerinden mahfelerine kadar her şeylerinin kaliteli, lüks ve oldukça kıymetli olduğundan bahseder.

Yine şiirlere bakarak kullandıkları takıların inci ve zeberced gibi değerli taşlardan işlenmiş gerdanlıklar, bilezikler, küpeler ve halhallar gibi çeşitli ziynet eşyalarının da kullandıklarını görmekteyiz. Bunun yanı sıra, Antera'nın örnekteki beytinden, cahiliye dönemi kadınlarının genellikle örtülü olduklarını, bedenlerinin çok az kısmının görüldüğünü, yabancı erkeklere karşı kapalı olduklarını anlamaktayız. Öyle ki, yolculuk esnasında erkekler gibi devenin üzerine binip yol almadıkları, özellikle develer üzerine kurulan mahfeler içerisinde ve bir perdenin gerisinde bulundukları şiirlerde açıkça görülmektedir. Örneğin, İmruu'l Kays'ın muallakasında “*çadırına girilmesi umulmayan, nice gün yüzü görmemiş kadınlar*” nitelemesinde de genel olarak kadınların erkeklere karşı mesafeli duruşları, iffete ve örtüye riayet ettikleri de anlaşılmaktadır.

2.4.4.1. İmruu'l Kays

"وَيَوْمَ دَخَلْتُ الْخَدَرَ خَدَرَ عَنِيْزَةً فَقَالَتْ لَكَ الْوِيْلَاتُ إِنَّكَ مُرْجَلِيْ"

“Uneyze'nin mahfesine geçtiğim o gün, 'yazıklar olsun sana! Beni arkanda yaya bırakacaksın' demişti”

"وَبَيْضَةِ خَدَرَ لَا يَرَامُ خَبَاؤُهَا تَمَتَّعْتُ مِنْ لَهْوٍ بِهَا غَيْرِ مُعْجَلٍ"

“Çadırına girilmesini istemeyen, birçok sarıya çalmış beyaz ve hareminde olan kadından, hiç acele etmeden faydalanıp eğlenmiştir”

"خَرَجْتُ بِهَا أَمْشِي تَجْرُ وَرَاءَنَا عَلَى أَثَرِنَا ذَيْلَ مَرِطٍ مَرَحَلٍ"

“Onu hareminden çıkardım; arkamızda izlerimizi silmek için üstünde nakışlı ipekli harmanisinin eteklerini yere sürükleyerek yürüyordu”

"وَتَضْحِي فَتَيْتُ الْمِسْكِ فَوْقَ فِرَاشِهَا نَوْمُ الضَّحَى لَمْ تَنْتَظِقْ عَنْ تَفَضُّلٍ"

“Sevgilim, yatağında misk kokular içinde güneş yükselene kadar uyur, geç uyanır. Ne önlük takıp ev işi yapmak ne de elbisesinin üzerine kuşak bağlamak zorundadır.”²³⁸

İmruu'l Kays'ın bu beytinde dikkat çekici bir ayrıntıya değinmiştir. Şiirde sevdiği kadının rahatına düşkünlüğünden ve refah seviyesinin yüksek olduğundan bahsederken hizmetçiler gibi erkenden kalkıp iş yapmak zorunda kalmadığını vurgulamıştır. Bunu yaparken de cahiliye dönemi kadınlarının iş yaptıklarında kullandıkları kıyafeti belirtmiştir. Dönemin iş yapan kadınlarının günlük kıyafetlerinin üzerine önlük takıp kuşak bağladıkları şairin bu beytinde görülmektedir.

"إِلَى مِثْلَهَا يَرْنُو الْحَلِيمُ صَبَابَةً ذَا مَا اسْبَكَرْتُ بَيْنَ دُرْعٍ وَمِجْوَلٍ"

“Onun gibisi, uzun entari giyen ile kısa entari giyen arasındaki yaşa geldiğinde akli başında kimseler de hayranlıklarından dolayı ondan gözlerini çekemiyorlar.”

"فَأَدْبَرْنَ كَالْجَزَعِ الْمُفْصَلِ بَيْنَهُ بَجِيدٍ مَعَمَ فِي الْعَشِيرَةِ مُخُولٍ"

“Onlar aşiret içinde hatırı sayılır amcaları ve dayıları olan körpe bir kızın boynundaki değerli taşlardan yapılmış bir gerdanlığın kopup dağıldığı gibi kaçıştılar.”²³⁹

İmruu'l Kays'ın beytinde geçen “ed-dır” çoğunlukla yaşlı kadınların giydiği bir tür gömlek veya ferace şeklinde olan cahiliye kıyafetidir. Bunu bazen dönemin genç kızları da giyerdi.²⁴⁰

²³⁸ İmruu'l Kays, *Dîvân-u İmruu'l Kays*, s. 99; ez-Zevzenî, *el-Mu'allakâtu's-Seb'a*, s. 63

²³⁹ İmruu'l Kays, *Dîvân-u İmruu'l Kays*, s. 96-103; ez-Zevzenî, *el-Mu'allakâtu's-Seb'a*, s. 15-64

²⁴⁰ İmruu'l Kays, *Dîvân-u İmruu'l Kays*, s. 100 (4. Dipnot)

2.4.4.2. Tarafe b. el-‘Abd

"وَفِي الْحَيِّ أَحْوَى يَنْفُضُ الْمَرْدَ شَادِنٌ مَظَاهِرُ سِمَاطِي لَوْلُو وَزَبْرَجِدٍ"

“Kabilede annesinden ayrılmış ceylanın erak ağacına boynunu uzatmasına benzeyen esmer dudaklı sevgilinin taktığı iki gerdanlık vardır. Biri inciden diğeri zebercet'ten”

"نَدَامَايَ بَيْضٌ كَالنَّجُومِ وَقِينَةٌ تَرُوحُ عَلَيْنَا بَيْنَ بُرْدٍ وَمَجْسَدٍ"

“İçki yarenlerim birer yıldız gibi kerim, hür insanlardır, (biz kadehleri kaldırırken, tenine yapışan ince) bir gömleği ve safrana boyanmış entarisi ile bir şarkıcı kız da meclisimize gelir.”

"كَأَنَّ الْبُرَيْنَ وَالذَّمَالِيحَ عُلِقَتْ عَلَى عُشْرٍ، أَوْ خُرُوعٍ لَمْ يُخْضَدْ"

Sanki o kadının bilezik ve halhalları Uşar ve Hirva ağacının budanmamış dallarına asılmış gibiydi.²⁴¹

Tarafe'nin, şiirinde sevgilisinin değerli taşlardan yapılmış takılarından bahsetmiştir. Onun bu anlatımından sevgilisinin cahiliye toplumda zengin ailelerinden birinin kızı olduğunu anlaşılmaktadır. Şair aynı zamanda işret meclisinde bulunan bir sazendeden de bahsetmektedir. Tarafe'nin beytinde, bu sazendenin sahneye ve amacına uygun kıyafetlerle ve ziynetlerle süslendiğine tanık olunmaktadır.

2.4.4.3. Zuheyr b. Ebî Sülma

"تَبَصَّرَ خَلِيلِي هَلْ تَرَى مِنْ ظُعَانٍ تَحْمَلْنَ بِالْعُلْيَاءِ مِنْ فَوْقِ جُرْثَمٍ"

“Bak arkadaşım, Cursûm Suyunun yukarısında toplanmış deve Tahttrevanları olan kadınları görüyor musun?”

"عَلَوْنَ بِأَمَاطٍ عَتَاقٍ وَكَلَّةٍ وَرَادٍ حَوَاشِيهَا مُشَاكِهَةٌ الدِّمِّ"

“Mahfenin üzerine sanki çevreleri kan kırmızısına benzeyen atkılar ve ince parçaları çekmişlerdi.”

"وَوَرَّكْنَ فِي السُّوبَانِ يَغْلُونَ مَنَّهُ عَلَيَّهِنَّ ذُلُّ النَّاعِمِ الْمُتَنَعِمِ"

“O kadınlar üzerlerinde nimetler içinde yaşıyormuşçasına elbiseler olduğu halde es-Sûbân tepelerini aşmak için yola çıktılar.”

²⁴¹ Tarafe b. el-‘Abd, *Dîvân-u Tarafe b. el-‘Abd*, s. 20-16; ez-Zevzenî, *el-Mu'allakâtü's-Seb'a*, s. 84-115

"كَأَنَّ فُتَاتَ الْعِهْنِ فِي كُلِّ مَنْزِلٍ نَزَلْنَ بِهِ حَبُّ الْفَنَاءِ لَمْ يُحْطَمْ "

"İndikleri her konak yerinde mahfenin örtülerinden kopan yün parçaları var ki, bunlar ezilmemiş tilki üzümüne benziyordu."

"تَدَارَكْتُمَا عَبَسًا وَذُبْيَانًا بَعْدَمَا تَفَانَا وَدَفُّوا بَيْنَهُمْ عَطَرَ مَنْشَمٍ "

"İkiniz ‘Abs ve Zübyân kabileleri birbirini yok etmeye başlamalarından ve aralarında Menşem’in kokusunu ezmelerinden sonra onlara yetişsin."²⁴²

2.4.4.4. Lebîd b. Rebî’a

"مِنْ كُلِّ مَحْفُوفٍ يُظَلُّ عَصِيَّةُ زَوْجٍ عَلَيْهِ كِلَّةٌ وَقِرَامُهَا "

"O mahfenin iki çubuğu üzerinde bir gölgelik ve iki yanına salınan ince örtüler bulunan güzel kumaşlarla örtülmüştü."

"وَصَبُوحٍ صَافِيَةٍ وَجَذَبٍ كَرِيْنَةٍ بِمَوْتَرٍ تَاتَلُهُ إِهَامُهَا "

"Çoğu kez, ud çalan kızın başparmağıyla düzen verdiği udun namelerine kulak vererek, sabah şarabını içmişimdir."²⁴³

2.4.4.5. ‘Antera b. Şeddad

"إِنْ تُغْدِفِي دُونِي الْقَتَاعَ فَإِنِّي طَبٌّ بِأَخْذِ الْفَارِسِ الْمُسْتَلْتِمِ "

"Eğer benim dışındakilerine peçeni indirip yüzünü benden ötersen, bilesin ki, ben zırhlı atlıların altında gizleyenleri yakalamakta ustayımdır."²⁴⁴

2.4.5. Muallaka Şiirlerinde Sazende, Cariye ve Hizmetçi Olarak Kadın

Muallaka şiirlerine genel anlamda baktığımızda dönemin sosyal statü farkının kadınları anlatırken de kullanıldığını görmekteyiz. Bir önceki bölümde şairler, eşraf takımının kıymetli takılarından ve ipek gibi değerli kumaşlarla tarif ettikleri kıyafetlerinden bahsederken aslında onun toplumdaki sosyal statüsüne de vurgu yapmışlardır. Muallaka şairleri, âşık oldukları hür ve soylu kızların yanında, şarap ve işret meclislerinde şarkı söyleyen kadınlar, cariyeler ve hizmetçilerden de söz etmişlerdir.

²⁴² Zuheyr b. Ebî Sülmâ, *Dîvân-u Zuheyr b. Ebî Sülmâ*, s. 103-106; ez-Zevzenî, *el-Mu'allakâtu's-Seb'a*, s. 142-149

²⁴³ Lebîd b. Rabî'a, *Dîvân-u Lebîd b. Rabî'a*, s. 166-175; ez-Zevzenî, *el-Mu'allakâtu's-Seb'a*, s. 186-217

²⁴⁴ ‘Antera b. Şeddâd, *Dîvân-u ‘Antera b. Şeddâd*, s. 205; ez-Zevzenî, *el-Mu'allakâtu's-Seb'a*, s. 287

2.4.5.1. Tarafe b. el-‘Abd

"ندامي بيض كالنجوم وقينة" تروح علينا بين برد ومجسد

"İçki yarenlerim birer yıldız gibi hür insanlardır, (biz kadehleri kaldırırken, tenine yapışan ince) bir gömleği ve safrana boyanmış entarisi ile bir şarkıcı kız da meclisimize gelir."²⁴⁵

Tarafe'nin bu beytinde dönemin sosyal ortamında bu gibi eğlence ortamlarının varlığına şahit olmaktayız. Bir işret meclisinde bulunup bu denli keyif ortamı oluşturacak kişiler ancak hürler olabilirdi. Cahiliye döneminde bu tür eğlence ortamlarında kadınların da var olduğu ve bir kadının sazandelik rolünü Tarafe'nin muallakasında görmekteyiz.

"إذا نحن قلنا: أسمعنا انبرث لنا" على رسلها مطروفة لم تشدد

"Biz ona "bize şarkı söyle" dediğimizde mahcubiyetinden mahmur gözlerini yere dikip sesini birden yükseltmeden aheste aheste şarkı söylemeye başlar."

"إذا رجعت في صوتها خلت صوتها" تجاوب أظار على ربع ردي

"Nameleri tekrarladığında onun sesini ölmek üzere olan yavrusuna ağlayan bir deve sesini sanırsın."

"فظل الإمام يمتلن حوارها" ويسعى علينا بالسديف المسرهد

"Cariyeler hamile devenin karnından çıkan yavrusunu közde kızartıyorlardı ve ince ince kesilerek terbiye edilmiş hörgüç eti ile bize hizmet ediyorlardı"²⁴⁶

Tarafe b. el-‘Abd, beraber içkili yemekli bir eğlence düzenlediği şarap arkadaşlarını²⁴⁷ anlatırken, kesilen hayvanların etlerinin hazırlanması, pişirilip kızartılması ve onun misafirlerine sunulması gibi işleri yapan hizmetçilerinden söz etmektedir. Cahiliye döneminde bu gibi işlerin hizmetçi kızlar tarafından yapıldığını şiirlerde görmek mümkündür. Tarafe, bu eğlence ortamında şarkı söyleyen sazendenin fiziksel ve ruhsal durumuna da değinmektedir. Şarkıcı kadının sesinin ahengini

²⁴⁵ Tarafe b. el-‘Abd, *Dîvân-u Tarafe b. el-‘Abd*, s. 22; ez-Zevzenî, *el-Mu'allakâtu's-Seb'a*, s. 108

²⁴⁶ Tarafe b. el-‘Abd, *Dîvân-u Tarafe b. el-‘Abd*, s. 22-29; ez-Zevzenî, *el-Mu'allakâtu's-Seb'a*, s. 108-130

²⁴⁷ (نديم) kelimesinin çoğulu olan (نداما) şarap arkadaşları anlamına gelmektedir. Bilgi için bkz. el-Fîrûzâbâdî, Mecnuddin Muhammed b. Yakûb, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Beyrut, Dârû'l-Fikr, 1995, s. 1338

benzetmede kullandığı teşbih, yavrusunu kaybeden bir annenin acısının derinliğini ifade eder bir yapıdadır. Bir yönüyle kadının şarkı söyleyiş tarzının onda uyandırdığı hislerden bahsetmektedir. Böylelikle şair, eski Arap kültüründe yaygın olan şarap ve kadınlı bir eğlence meclisini ve bu meclisteki kadının rolünü ve ona karşı gösterilen muameleleri kullandığı sosyal ve psikolojik argümanlarla bir film sahnesini izletir gibi o anı bizlere betimleyerek anlatmaktadır.

2.4.5.2. ‘Amr b. Kulsum

"أَيْسْتَلِبْنَ أَفْرَاسًا وَبَيْضًا وَأَسْرَى فِي الْحَدِيدِ مُقَرَّنِينَ"

"Suvarilerimiz düşman atlarını, güzel kadınlarını ve zincirlere vurulmuş esirleri ele geçirirler."²⁴⁸

2.4.5.3. el-Hâris b. Hillize

"ثُمَّ مَلْنَا عَلَى تَمِيمٍ فَأَحْرَمْنَا وَفِينَا بَنَاتُ قَوْمِ إِمَاءٍ"

"Daha sonra Temin kabilesine karşı saldırıya geçtik ve haram ayı girdi. Saldırısına geçtiğimiz esir kızları kölelerimiz oldu."²⁴⁹

Cahiliye döneminde bitmek bilmeyen savaşlar ve baskınlar gibi pek çok değişik nedenlerle esir edilen kadınlar cariye olarak kullanılırdı.²⁵⁰ Bu o dönemin sosyal ortamında oldukça normal karşılanan ve psikolojik zeminine aykırı gelmeyen bir düzendi. Bu şekilde köle alınıp cariye yapılmış kadın örneğini el-Hâris b. Hillize'nin ve 'Amr b. Kulsum'un muallakasında görmektediriz. Bu şiirlerde savaş sonrasında güzel kadınların düşmandan esir olarak alındığından bahsedilir.

2.4.6. Savaşta Kadın

Bilindiği üzere Arap tarihinde kabileler arası bitmek tükenmek bilmeyen savaşlar önemli yer tutar. Bazen en basit sebeplerle bile ortaya çıkan bu savaşlar cahiliye döneminin sosyolojik yapısının ve tabiatının olmazsa olmazları arasında kabul edilmiş, bitmek tükenmek bilmediğinden "Eyyamûl 'Arab"²⁵¹ adıyla anılmış ve

²⁴⁸ 'Amr b. Kulsum, *Dîvân-u 'Amr b. Kulsum*, s. 86; ez-Zevzenî, *el-Mu'allakâtu's-Seb'a*, s. 262

²⁴⁹ el-Hâris b. Hillize, *Dîvân-u Hâris b. Hillize*, s. 28; ez-Zevzenî, *el-Mu'allakâtu's-Seb'a*, s. 318

²⁵⁰ Bkz., Tez, s.7-8

²⁵¹ Konu hakkında geniş bilgi için bkz; İbnu'l Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh I*, s. 453 vd.

erkeklerin savaşlarda öldürülmesiyle kadın nüfusunun artmasına böylelikle de kadının değerinin düşürülmesine sebep olan bir etkindir.

Cahiliye döneminde kadınlar, kılıç kuşanıp harbe girmezler; fakat, savaşta, erkeklerin yanında bulunurlardı. Bunun temelinde tamamen psiko-sosyal sebepler yatmaktadır. Hind bt. 'Utbe'nin Uhud savaşındaki durumu buna en güzel örnektir.²⁵² Kadınların savaş meydanlarında olmalarının en büyük sebebi erkeklerini psikolojik olarak savaşa hazırlamak, olur da savaştan kaçarlarsa onları vazgeçirmek, şiir söyleyerek, def çalarak erkeklerine psikolojik destek vermektir. Erkeklerin ise savaşı kaybetmeleri karşılığında kadınlarının ve kızlarının karşı tarafa köle ve cariye kalacağı psikolojisi savaşta etkin olmalarını sağlamıştır. Zira dönemin Sosyal zemininde erkeğin kadını koruması onun birincil vazifesidir. Bu söylenenleri destekleyen en önemli referans muallaka şiirlerindeki beyitlerde bulunmaktadır. Muallaka şiirlerinin tasnifi yapıldığında savaşta kadının rolüne en geniş yer veren şairin 'Amr b. Kulsum olduğu görülmektedir.

2.4.6.1. 'Amr b. Kulsum

"عَلَى أَثَارِنَا بَيْضٌ حَسَنٌ نُحَازِرُ أَنْ تُقَسَمَ أَوْ تَهُونَا"

"Arkamızda kalan güzel ve beyaz kadınlarımız var. Onların savaşta düşmanın eline esir düşüp de paylaşılmasından ve ezilip hakâret görmelerinden çekiniriz."

"أَخَذَنَ عَلَى بُعُولَتِهِنَّ عَهْدًا إِذَا لَاقُوا فَوَارِسَ مُعْظِمِنَا"

"O kadınlar, eşlerinden düşman süvarileriyle karşı karşıya geldiklerinde savaşta kendilerini tanıtan bir işaret bırakmalarının sözünü almışlardı."

"لَيْسَتِلَيْنَ أَفْرَاسًا وَبَيْضًا وَأَسْرَى فِي الْحَدِيدِ مُقَرَّنَيْنَا"

"Süvarilerimiz düşman atlarını, güzel kadınlarını ve zincirlere vurulmuş esirleri ele geçirirler."

Bu beyitten de anlıyoruz ki, savaşta yenilgiye uğratmak yalnızca bedene verilecek zararla sınırlı değildi, aynı zamanda bir cahiliye dönemi Arabının sosyal anlamda sahip olduğu en kıymetli varlıkları olan bineğine, kadınına, kızına ve

²⁵²Bkz., Tez, s. 35

kölelerine el koyarak onu psikolojik yıkıma ve çöküntüye uğratmak ve böylece ona tam anlamıyla hezimetini tattırmaktı.

"تَرَانَا بَارِزِينَ وَكُلُّ حَيٍّ قَدْ اتَّخَذُوا مَخَافَتَنَا قَرِينًا"

"Bütün kabileler gücümüzün korkusundan başkalarına sığındıkları halde bizi düzlük alanda görürsün."

"إِذَا مَا رُحْنٌ يَمْشِيْنَ الْهُوَيْتَى كَمَا اضْطَرَبَتْ مَثُونُ الشَّارِبِيْنَا"

"Kadınlarımız, giderlerken aheste aheste yürürler ve sarhoş gibi iki taraflarına salınırlar."

"يَقْتَنُ جِيَادَنَا وَيَقْلَنُ لَسْنُكُمْ بُعُولَتَنَا إِذَا لَمْ تَمْنَعُونَا"

"Onlar atlarımızı yemlerler ve bize 'Eğer bizi düşmanın eline düşmekten korumazsanız eşlerimiz değılsiniz' derler."

Beyitlerde düşmana meydan okuma şeklinin kadınların yürüyüş şekilleriyle açıklanması oldukça dikkat çekici bir husustur. Kadınlarının kaçışarak, bağırarak değil de, aheste aheste yürümeleri, erkeklerin kendilerine olan güvenlerini ve bizlere hiçbir zarar veremezsiniz duygusunu karşı tarafa empoze etme şeklidir. Kadınların bu davranışları düşmanı alçaltmanın, morallerini bozarak onları harp öncesinde psikolojik bir savaşa sürüklemenin ve erkeklerine verdikleri psikolojik desteğin fiili bir halidir.

"ظَعَانٍ مِنْ بَنِي جُشَمِ بْنِ بَكْرِ خَلَطَنَ بِمَيْسَمٍ حَسَبًا وَدِينًا"

"Cuşem b. Bekr oğullarından olan kadınların güzelliklerini birleştiren nesep ve dindir."

"وَمَا مَنَعَ الظَّعَانِ مِثْلَ ضَرْبٍ تَرَى مِنْهُ السَّوَادَ كَالْقُلَيْنَا"

"İşte bu kadınları düşmandan ancak, vuranların kollarının havada uçuştüğünü gördüğün bir vuruş koruyabilir."²⁵³

Kadın, cahiliye döneminde sosyal hayatta hak ettiği yeri alamasa da, uğruna savaşılacak kan dökülecek bir varlıktı. Öz güzelliğini soyundan ve dininde alan kadının babası, eşi yahut abisi savaşın temel sebebi her ne olursa olsun aslında onlar kadınları için savaş meydanlarında kılıç kuşanır var gücüyle savaşırdı. Karısının, kızının yahut kardeşinin düşman safına cariye ya da köle olarak esir düşmesindense kanının dökülüp onuruyla hayatına son verilmesini tercih ederdi.

²⁵³ 'Amr b. Kulsûm, *Dîvân-u 'Amr b. Kulsûm*, s. 86-88; ez- Zevzenî, *el-Mu'allakâtü's-Seb'a*, s. 261-263

SONUÇ

Hız. İbrahim'in (a.s) mücadelesini verdiği birinci cahiliye dönemi ile Peygamberimiz Hız. Muhammed'in (s.a.v) mücadelesini verdiği ikinci cahiliye dönemi olarak iki kısma ayrılan bu çağ, "El 'asru mâ kable'l-İslâm" olarak da adlandırılmıştır. İslâm'ın gelişinden sonra kullanılmaya başlanan Cahiliye kelimesi, 'ilm'in değil de 'hilm'in zıddı olarak, kastettiği devri gerek dini inanış, gerekse de sosyal yaşam tarzı açısından tam anlamıyla yansıtmaktadır. Çalışmamızda ele aldığımız kadın temasını bu çağın ortamında ve şartlarında ele alıp değerlendirebilmek için önce bahsettiğimiz dönemde yaşayan toplumu araştırma ve inceleme gereği duyduk. Bu nedenle cahiliye kadınının yaşadığı dönemi sosyal, kültürel, dini ve psikolojik anlamda inceleyip değerlendirmeye çalıştık. Toplumun birçok olumlu ve olumsuz yanlarına yine o dönemin şartlarını göz önünde bulundurarak değinmeye çalıştık.

Şüphesiz ki, çöl hayatı Arap toplumunun, psiko-sosyal yaşantısı ve algısı üzerinde büyük etkiye sahiptir. Yaşantı bakımından hadarî ve bedevî olmak üzere ikiye ayırmak mümkün olsa da, onlar esasen bedevî çöl hayatını benimsemiş; avcılığa ve her an savaşa hazır olan bir toplum olarak yetişmişlerdir. Hal böyleyken, onun tek güvence kaynağı olan kabilesi aynı zamanda bir cahiliye Arabının hayatı, hukuku, geleceğı ve teminatı olmuştur.

Avcılık yaparak geçimini tek başına sağlayamayan, savaşta esir düştüğü sırada kendisini kötü bir hayatın beklediğı kadın, tüm bunların sonucu olarak ikinci planda kalmıştır. Ayrıca o günün şartlarına ve psikolojik algısına göre iffetine ve namusuna düşkün bir Arab'ın kız evladı başkasının kölesi, cariyesi ya da hizmetçisi olup kötü bir gelecekle karşılaşamazdı. Bunların üzerine bir de yoksulluk eklendiğinde doğan kız çocuğı için iki yol vardı; ya diri diri toprağa gömülerek hayatına son verilecek, ya da ölene kadar fakirlik içinde yaşayacak, köle ya da cariyeye olacaktı.

Tarihin hangi döneminden bahsederek edelim, kadının sosyal hayatta etkin ve aktif olmasını onun sahip olduğı siyasi ve ekonomik güce bağlamak mümkündür. Sosyal hayat ortamının kendisine fazla seçenek hakkı tanımadığı cahiliye kadını, eğer bu dönemin büyük kabilelerinden birine mensup, eşraf kesiminden birinin karısı, kızı veya gelini ise, dönemin adeta altın çağını yaşar nitelikteydi. Sosyal sınıf ayrımının bu

denli revaçta yaşandığı ve hiyerarşideki gruplar arasında bir uçurum olduğu cahiliye dönemindeki kadın algısı hakkında kesin ifadeler kullanmak oldukça zordur. Zira sosyal sınıf tabakaları, kişiler ve onlara gösterilen muameleler konusunda büyük farklılıklara sebep olmuştur. Mesela, efendisi cariyesini zorla fuhşa sürüklerken, bu durum hür ve zengin bir kadın için söz konusu bile değildir. Hatta zinaya yaklaşmak hür bir kadın için ancak toplumdan dışlanmasına sebep olacak, utanılacak ve ayıplanacak bir eylemdir. Aynı zamanda bu zıtlıkları diğer konularda görmek de mümkündür. Mesela, kız çocuklarını diri diri toprağa gömmeye adeti her ne kadar az sayıda kabileler tarafından gerçekleştirilse de, bu çocukları gömülmeğe kurtarıp büyüten ve evlendiren kişiler de olmuştur. Kız çocuğunun miras hakkı yokken, kızına mirasından pay bırakan babaların varlığı da bilinmektedir. Bunun gibi sayacağımız birçok sebepten dolayı, cahiliye dönemi kadınına tek tip bakış açısı çizmekten kaçınmaya çalıştık. Şimdiye kadar yapılan çalışmalara baktığımızda büyük oranda cahiliye dönemini karanlık, bilgiden yoksun, kadının alışı edip hiçbir hakkının ve değerinin olmadığı, insanların zulüm ve zalimlikte sınır tanımadığı bir dönem olarak nitelendirildiği görülmektedir. Biz çalışmamızda genel olarak cahiliye dönemi Arap toplumunun sahip olduğu bazı ilimlere, kabileler ve kişiler arasında oldukça yaygın olan fazilet sayılmış ve övgü görmüş bazı davranışlara, otorite sahibi olan kadınlara ve kadınların sahip olduğu bazı mesleklere, ayrıca şiirlerde yüceltilen kadın imajına geniş yer vererek cahiliye döneminin sanıldığı kadar karanlık, bilgiden, faziletten ve medeniyetten uzak bir dönem olmadığını vurgulamaya çalıştık. Bunun yanında cahiliye ile aynı dönemde yaşayan batı toplumuyla bir karşılaştırma yaparak, aynı çağda yaşamış diğer toplumlarda kadının yerinin çok da farksız olmadığını gördük. Öyle ki, Hind bt. ‘Utbe, Hatice bt. Huveylid gibi kudret sahibi kadınların yaşadığı bir dönemde, batıda kadının ruhunun var olup olmadığı tartışmasının yapıldığı, kadının mirastan pay almayıp her türlü haktan yoksun olduğu gerçeği ile karşılaştık. Bu bilgiyi yol haritası yaparak tarihin bir dönemini ele almadan önce o dönemin şartlarını ve soso-kültürel zeminini göz önünde bulundurarak cahiliye dönemi Arap toplumunun hayatında ve zihninde yer etmiş kadın algısını değerlendirmeye çalıştık.

Engin Arap çöllerinin sınırsız tabiatı, orada yaşayan bedevî halkı tesiri altına almıştır. Tabiatla baş başa kalan Arap, duygularını ve çevresinde olup bitenleri dile

getirmek için kelimelerle dost olmuştur. Tabiattaki her bir değişiklik kelimelerine de yansımış bu da beraberinde zengin bir dili ve kuvvetli bir sözlü kültür olan edebiyatı ve şiiri getirmiştir. Kullanılan kelimeler varlıkların birer ses dizimiyken, kendilerini ustaca kullanan sahiplerinin ağzında yoğrularak adeta ruh giymişlerdir. Bir sesten ibaret olan kelime artık yan yana gelerek estetiğe, enginliğe ve derinliğe sahip ahenkli ve gizemli güzide birer eser haline gelmiştir. Şiir, bu özelliklerin tümüne sahip kelimelerin şekil giymiş halidir. Böylece, şiirleşen büyüü kelimeler tıpkı muallakalarda olduğu gibi artık sahibini de meşhur etmektedir.

Muallakalar, kelimelerin yan yana gelerek her birinin dünya edebiyatına damga vuran bir sanat eserine dönüştüğü, şairini de en az kendisi kadar meşhur eden kasideler olmuştur. Sosyal yaşantının cahiliye dönemini, edebiyatın ise altın çağını yaşadığı bu devirde şiir, hem dile, tarihe, kültüre, yönetim tarzına hem de dönemin bireysel ve toplumsal normlarına ışık tutan bir ayna hükmündedir. Bu yönüyle cahiliye döneminin her bir şairi aynı zamanda bir vakanüvis görevini de icra etmişlerdir. Hal böyleyken dönemin kadın algısını ele alıp çalışmamızı yürütmemizde en büyük referansımız muallaka şiirleri olmuştur. Muallaka şairlerinin her birinin âşık olup sevdiği kadını, hizmetçilerini ya da cariyelerini anlattığı kısımlar bize dönemin kadın algısı hususunda müthiş bir bilgi hazinesi sunmaktadır. Cahiliye kadınının kılık kıyafeti, kullandığı malzemeleri, fiziki yapısı gibi göze hitap eden hususiyetlerini bu şiirlerde bulmak mümkündür. Ayrıca sevgilinin yurdunu anlatırken ve onlara karşı hislerini anlatırken kullandıkları psikolojik argümanlar şairlerin nazarıyla dönemin sosyolojik ve psikolojik algısı üzerine çıkarımlarda bulunmamızı sağlamıştır. Edebiyat cihetiyle olduğu gibi tarihsel ve psiko-sosyal açıdan da muallakalar keşfedilmeyi bekleyen bir hazine olarak karşımızda durmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdulvehhab, en-Nuveyrî Ahmed (ts) *Nihâyetu'l-Erab Fî Funûni'l-Edeb*, (thk; Doktor Hasan Nureddin), Dâru'l-Kitâbi'l-'ilmiyye, Beyrut.
- Akyürek, Y., (2018) *Cahiliye Dönemi Kureyş Toplumunda Hilf Olgusu*, Sakaya Uni. İlahiyat Fak. Dergisi, Sakarya.
- Alan H, (2014) *Hız Peygamber Öncesi Mekke ve Arabistan*, (2. Baskı), Beyan Yayınları, İstanbul.
- Ali C., (1993) *el-Mufasssal Fî Târîhi'l-'Arab Kable'l-İslam*, y.e.y., I-X, Bağdad.
- Ali, C., (2001) *el-Mufasssal Fî Târîhi'l-'Arab Kable'l-İslam*, Dâru's-Sâkî, Bağdad.
- Altıntaş R., (2001) *Arap Toplumunda Kadın*, Diyanet İlmi Dergi, Ankara
- 'Amr b. Kulsûm, (1991) *Dîvân-u 'Amr b. Kulsûm*, (thk; İmîl Bedî' Ya'kûb), Dâru-l Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut.
- Apak. A., (2012) *Anahatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Asmaî, (ts.) *Asmaiyyât*, (nşr. Ömer Fâruk et-Tebbâ'), Dâru'l-Erkam b. Ebi'l Erkam, Beyrut.
- Bardakoğlu, A., (2005) *Sosyal Hayatta Kadının Rolü*, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Beeston. A.F.L., (1979) *Muallakât*, (çev; Süleyman Tülücü), Atatürk Üni. İslami İlimler Fak. Dergisi, Ankara.
- Ceviz, N.; Demirayak, K.; Yanık, N. H., (2004) *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*, Ankara Okulu Yay. Ankara.
- Çağatay, N., (1957) *İslâm Öncesi Arap Tarihi Ve Cahiliye Çağı*, Ankara üniversitesi ilahiyat Fakültesi Yay. Ankara.
- Çağatay, N., (1989) *İslam Dönemine Dek Arap Tarihi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarihi Kurumu Yayınları, VII. Dizi, sayı,111, Ankara.
- Çağıl, N., (2011) *İslam Öncesi Mekke Toplumunda Kadın*, Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'an öncesi Mekke Toplumu Sempozyumu, İstanbul.

- Çetin, N. M., (1973) *Eski Arap şiiri*, İstanbul üniversitesi yayınları, İstanbul.
- Dayf, Ş., (1960) *Tarihu'l-Edebi'l- 'Arabî I*, Dâru'l Me'ârif, Kahire,
- Demirayak, K., (1993) & Ahmet Savran, *Arap Edebiyatı Tarihi Cahiliye dönemi*, Atatürk Uni. Fen-Edeb. Fak. Yay. Erzurum,
- Demirayak, K., (2009) *Arap edebiyatı Tarihi-1*, Fenomen Yay. Ankara.
- Demircan, A., (2015) *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, Beyan Yay., İstanbul
- Dindi. E., (2017) *Kur'an'da İslam Öncesi Kültür Nassın Olguyla Diyalektik İlişkisi*, Ankara Okulu Yay.,
- Durmuş, İ., (2019) *İslam Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat (Eski Arap Şiiri)*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Kur'an Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, (2001) *Müsned*, (thk; Şuayb el-Arnâvutî, Âdil Murşid vd.), Muessetu'r-Risâle, Lübnan,
- Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, (1990) *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, (thk; Ali Muhammed, Muhammed Abdulkâdir Atâ), Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî, (1963) *Şerh'u Kasa'id's-Seb'i't-Tivâli'l-Câhiliyyât*, (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire.
- Ebû Ca'fer Muhammed İbn Habîb el-Bağdâdî, (2010) *Kitâb'ul Muhabber*, thk. İlze Lihten Şitinz, Dâru'l Afak'il Cedide, Beyrut.
- Ebu Mansur Muhammed b.İsmâîl, (1985) *Simâru'l Kulûb fî Mezâfî ve'l-Mensûb*, (thk: Muhammed Ebu'l Fadl İbrahim), Kahire
- Ebû Temmâm Habîb b. Evs b. Hâris et-Tâî, (1927) *Dîvânu'l-Hamâse*, (thk: Muhammed Said er-Râfî), 3. Baskı, el-Mektebetu'l-Ezheriyye, Mısır.
- Ebû Temmam Habîb b. Evs et-Tâî, (1987) *Dîvânu'l Hamâse*, (şerh ve nşr: Muhammed Saîd er-Râfî), Âlemu'l-Kutub, 1.Baskı, Beyrut.
- Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemheretu Eş'aril-'Arab*, (ts.) (thk; Ali Muhammed el-Bicâdî), Daru'l Mehdetu'l Mısriyye, Mısır.

- Ebu'l Beka Abdullah b. el-Huseyn b. Abdillâh el-Ukberî, (1984) *I'râbu Lâmiyeti's-Şenfera*, (thk; Muhammed Edin Abdulvahid Cemran), el-Mektebu'l İslâmî, Beyrut.
- ed-Dabbî, M., (1942) *Mufaddaliyyât*, (thk; Ahmed Muhammed Şâkir, Abdusselâm Muhammed Hârûn), Dâru'l Me'ârif, Kahire.
- el- Cebbûrî, Y., (1982) *eş-Şi'r'ul Hasaisuhu ve Fununuhi*, Mu'essetu'r-Risale, Beyrut.
- el-Âlûsî., (1314) *Buluğu'l-Ereb Fî Mâ'rifeti Ahvâli'l-'Arab*, (thk; Muhammed Behcet el-Eserî), Beyrut
- el-Âmidî, Hasan b. Bîşr., (1991) *el-Mu'telif ve'l Muhtelif*, (thk; F. Kurunku), Dâru'l-Cîl, Beyrut.
- el-Bağdâdî, Abdulkâdir bn. 'Amr, (1986) *Hazânat'ul- Edeb ve Lub Lubâbu lisânu'l 'Arab*, thk: Abdusselâm Hârûn, Kahire.
- el-Fîrûzâbâdî, Mecnuddin Muhammed b. Yakûb, (1995) *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Dârû'l-Fikr, Beyrut.
- el-İsfehânî Râğıb, (2009) *Mufredât Elfâzu'l Kur'ân*,(thk: Safvân 'Adnân Dâvûdî), Dâru'l Kalem, Şam.
- el-Kayravânî. İ. R., (1963) *el-'Umde*,(nşr. M. Muhyiddin Abduhamîd), Kahire.
- Emin. A., (1976) *Fecru'l İslam (İslam'ın doğuşu)*, (Trc.,Ahmet Sebdaroğlu), Kılıç kitabevi, Ankara.
- Ergin A. Ş., (1997) "Hansâ", *DİA*, İstanbul, XVI
- Ertürk, H. N., (2019) *Cahiliye' den İslam'a Cesaret Timsali Bir Kadın Portresi Hind Bt. Utbe*, Siyer Araştırmaları Dergisi, İstanbul, Say. 6.
- es- Seyyid Cafer Hüseyinî, (1414/1993) *Târîhu'l Edebi'l 'Arabî*, ('Asrun Mâ Kable'l islam). İran
- Es'ad, M., (1983) *İslam Tarihi*, (sad. ve nşr. A. Lütî Kazancı – Osman Kazancı), Divan Yayınları, İstanbul,

- et-Taberanî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyub., (2003) *ez-Zihadat Fî Kitâbil-Cûd ve's Seha*, Dâru'l-Beşâiru'l-İslâmiyye, Beyrut.
- Eyuboğlu, İ. Z., (1985) *Yedi, Askı*, Adam yay. İstanbul.
- ez- Zevzenî, *el-Mu'allakâtu's-Seb'a*, (thk; Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd), Matbe'atu's-Se'adeti, Mısır.
- Fehmi, M., (1332) *Târîhu Edebiyyâtı Arabiyye*, Matbaatu Âmire, İstanbul.
- Furat. A. S., (1996) *Arap Edebiyatı Tarihi (Başlangıçtan XVI. Asra Kadar)*, Edebiyat Fakültesi Basımevi. İstanbul
- Geçit, M., (2005) *Mecmû'atu-l Kasâid*, Sembol Yay., İstanbul.
- Göçemen, Y., (2016) "Zuheyr b. Ebi Sülmâ'nın Hayatı ve Dönemi Çerçevesinde Muallakasında Hikmet", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kilis.
- Günaltay, Ş., (1943) *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara
- Günaltay, Ş., (1951) "İslam'dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Aile ve Türklük Nikâh Çeşitleri", *Marife Dergisi*, Ankara.
- Hıllîze, H. B., (1991) *Dîvânu el-Hârîs b. Hıllîze*, (thk; Emîl Bedî' Ya'kûb), Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut
- Hitti, P. K., (2011) *Siyasi Ve Kültürel İslam Tarihi*, (çev; Salih Tuğ) Marmara uni. İlahiyat fak. Yayınları İFAV, İstanbul.
- Ignace Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, Vadi yayınları, Ankara
- İbn Abburrabbih, (1983) *el-İkdu'l-Ferîd VI*, (thk; Abdulmecîd er-Ruhaynî), Dâru'l-Kitâb'ul-İlmiyye, Lübnan/Beyrut,
- İbn el-Kalbî, (1969) *Kitâbu'l-Asnâm (Putlar Kitabı)*, Ankara Uni. İlahiyat Fak. Yay., (çev; Beyza Düşüngen), Ankara.
- İbnu'l Esîr. M. M., (1997) *El Kâmil fî't- Târih I*, (thk; Ömer Abdusselam Tedmûrî), Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut.
- İbn Haldûn., (1970) *Mukaddime*, (trc. Zakir Kadiri Ugan), y.e.y., İstanbul

- İbn Hişam., (1971) *Es-Sîretu'n-Nebeviyye I*, (çev. İzzet Hasan, Neşet Çağatay), Ankara Uni. İlahiyat Fak. Yay., Ankara Uni.Basımevi, Ankara.
- İbn Kesîr, İ. A., (1990) *El Bidaye ve'n- Nihaye*, Mektebetu'l- Me'arîf, Beyrut.
- ibn Kuteybe., (ts.) *eş-Şi'r veş-Şu'arâ*, (derleyen; Ahmed Muhammed Şâkir), Dâru'l Me'arif, Mısır/Kâhire.
- İbn Manzûr, Ebî'l Fadl Cemâleddîn Muhammed b. Mukerrem, (1414) *Lisânu'l 'Arab XI*, Dâru Sâdır, Beyrut
- İbnu'l-Esîr, (1987) *el-Kâmil fi't-Târîh*, (thk; Ebî'l Firâ Abdullah el-Kâdî), Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, Beyrut.
- İbrahim, M. H., (2012) *El-Edyân fi Şibhi-l Cezîreti-l 'Arabiyye Kable-l İslam*, Halîci-l Arabî Dergisi, 40, El-Lazgiyye Üniversitesi, Suriye.
- İmruu'l Kays, (1930) *Dîvânu İmruu'l Kays*, (thk; Hasan es-Sendûbî), Matba'atu'r-Rahâniyye, Mısır.
- İşler, E., (2011) "Tarafe b. 'Abd", *DİA.*, İstanbul,
- Kazancı, A. L., (1986) *Câhiliye Devrinde Müspet Davranışlar*, Uludağ Uni. İlahiyat Fak.Dergisi, sayı,1, C.1, Bursa.
- Koçak, Z. C., (2017) *İslam Öncesi Arap Aile Yapısının Hz. Peygamber ve Hadisler Üzerindeki Etkisi*, Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı;7. Kilis
- Lebîd b. Rabî'a, (ts.) *Dîvânu Lebîd b. Rabî'a*, Dâru Sâdır, Beyrut.
- M. Yaşar Kandemir,(1997) "Hatice", *DİA.*, İstanbul
- M. Yaşar Kandemir,(1998) "Hind bint Utbe", *DİA.*, İstanbul
- Mufaddal, (1988) *Mufaddaliyyât*, (nşr. Ömer Faruk et-Tebbâ'). 1.Baskı, Dâru'l Erkam b. Ebi'l Erkam, Beyrut.
- Muhammed b. Ca'fer el-Kayravânî Ebû'Abdillâh et-Temîmî, (ts.) *Ma Yecûzu Li's-Şâ'iri fi'd-Darûrah*, (thk, Ramadân 'Abdutevvâb- Salâhuddîn el-Hânî), Dâru'l-'Urûbe, Kuveyt.

- Muharrem Çelebi, (1991) ” ‘Amr b. Kulsûm”, *DİA.*, İstanbul
- Muhtar, C., (1991) ” ‘Antere”, *DİA.*, İstanbul
- Özcan, M., (2007) *Cahiliye Dönemi Arap Edebiyatında Şiir Sanatı*, Eskiye Bahar dergisi, Ankara
- Nasuhi Ü.K.,(1997) “Hâris b. Hillize”,*DİA.*, İstanbul
- Nicholson, R. A., (1969) *A Literary History Of The Arabs*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Okuyan A., (2018) *Arap Yarımadasında İslam Öncesi Dini Yapı*, On dokuz Mayıs üniversitesi ilahiyat fakültesi dergisi, Samsun.
- Öztürk. E., (2017) *Feminist Teori ve Tarihsel Süreçte Türk Kadını*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara.
- Rabbih, A.; Muhammed, A. B., (1986) *el-İkdu’l Ferîd*, (thk; Mufîd Muhammed), Dâru’l-Kitâbi’l-‘İlmiyye, Beyrut.
- Sâbit, H. (2003) *Dîvânu Hassân b. Sâbit*, (thk; Velîd İrfân), Dâru Sadr, Beyrut.
- Sabuncu, Ö., (2009) *Hz. Peygamberin İlk Hanımı Hz. Hatice’nin hayatı ve kişiliği*, Diyanet İlmi Dergi, Ankara
- Sâlim, A., (2015) *Târîhu’l-‘Arab fî ‘Asri’l-Câhiliyye*, Dâru’n-Nehdatu’l-Arabiyye, Beyrut.
- Savran. A., (2000) ”İmru’l-kays b. Hucr”, *DİA.*, İstanbul
- Sönmez, N., (2016) *Cahiliye Döneminde Hitabet*, E-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, Diyarbakır
- Süleyman T., (2003) “Lebîd b. Rabî’a ”, *DİA.*, Ankara
- Sülmâ, Z., (1988) *Dîvânu Zuheyr b. Ebî Sülmâ*, (Ali Hasan F’a’ûr), Dâru’l-Kitâbi’l-‘İlmiyye, Beyrut.
- Şeddâd, A. B., (1964) *Dîvânu ‘Antera*, (thk; Muhamed Said Mevlevî), el-Mektebetu’l-Lâmî, Kâhire.
- Şerafeddin Yaltkaya, *Yedi Askı*, Maarif Matbaası, İstanbul.

Şiir için bkz. <https://www.aldiwan.net/poem238.html>, 1.1.2020

Şiir için bkz; <https://www.aldiwan.net/poem240.html>, 2.1.2020

- Tan, Z. (2013) *Mekkî Ayetlerde Kadın Tasavvurunun İnşasında Ahlâki Zemin*, Kur'an Döneminin Mekke Dönemi Sempozyumu, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum
- Tarafe, B. el-'Abd., (2002) *Dîvânu Tarafe b. el-'Abd*, (thk; Mehdi Muhammed Nâsîru'd Dîn),Dâru'l-Kitâbi'l-'İlmiyye, Beyrut.
- Tülücü, S., (1980) *Cahiliye Kelimesinin Mana ve Menşei*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum
- Tülücü, S., (1980-1986) *Muallakât'ta Nesîb*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, İstanbul.
- Tülücü, S., (2001) *Muallaka şairlerinden: 'Amr b. Kulsûm*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum.
- Tülücü, S., (2005) “*Mu'allakât ve Şairleri Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi-I*”, Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum.
- Yıldırım, N., (2019) *Cahiliye Toplumunda Kureyş Kadını*, Samer Yayınları, Kahramanmaraş.
- Zengin, F., (2016) *Cahiliye Araplarında Bazı İyi Ahlak ve Sebepleri*, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi İstanbul.
- Zeydan C., (2013)“*Târîhu Edebi'l-Luğati'l- 'Arabiyye*”, Hindâvî Yay, Mısır/Kahire.
- Zeydan, C., (2015) *İslam Uygarlıkları Tarihi (Câhiliye Devri'nde Köleler)*,(çev. Necdet Gök), İletişim Yay. İstanbul